

K.T.

Unîversîteya Artûklûyî ya Mêrdînî
Enstîtûyê Ziwananê Ganîyan yê Tirkîya
Şaxê Mayzanistê Ziwan û Kulturê Kurdan
Tezê Masterî

TAYÊ TAYBETMENDÎYÊ KIRMANCKÎYA DÊRSIMÎ

Uğur SERMİYAN
15711008

Şêwirmend:
Doç. Dr. yo Hetkar Mustafa ASLAN

Mêrdîn 2019

K.T.

Unîversîteya Artûklûyî ya Mêrdînî
Enstîtûyê Ziwananê Ganîyan yê Tirkîya
Şaxê Mayzanistê Ziwan û Kulturê Kurdan
Tezê Masterî

TAYÊ TAYBETMENDÎYÊ KIRMANCKÎYA DÊRSIMÎ

Uğur SERMÎYAN
15711008

Şêwirmend:
Doç. Dr. yo Hetkar Mustafa ASLAN

Mêrdîn 2019

VATEYO VERÊN

Kirmanckî (Zazakî) bi xususîyetanê xo yê kanan mîyanê lehçeyanê zîwanê kurdî de cayêde taybetî der a. Labelê tewr erey na lehçe ameya nuştene. Tesîrê cografyaya çetine û semedanê komelkî û sîyasîyan ra zî kirmancî (zazayî) yewbînan ra zaf dûrî kewtê û coka qiseykerdoxanê mintiqayanê cîya-cîyayan yê kirmanckî mîyan de hetê zîwanî ra yewîye nêvirazîyaya. No zî bîyo sebebê zêde vurîyayîş û cîyabîyayîşê fekanê kirmanckî.

Kirmanckî 50 serranê peyênan de goreyê dewrê verênî hîna zêde yena nuştênê. Na rey kirmancî wazenê ke zîwanê xo standard bikerê. Seba standardîzasyonî zî, fekê her mintîqa zaf muhîm o. Çike bi ê fekan şarî bi hezaran çiyê folklorîkî ardê pê ke taybetmendî û zengînîya zîwanî înan ra asena. Semedê ney ra xebatê ke fekanê mintiqayan ser o yenê kerdene, zaf muhîm ê.

Dêrsim, nê mintiqayan mîyan de seba kirmanckî bi taybetmendîyanê xo yê muxtelîfan zaf muhîm o. Şarê na mintîqa hetanî ronîyayîşê Komara Tirkîya, bi hîrê-çar sey serran bi zîwan û zagonê xo zafêrî bi hawayêkê îzoleyî ciwîyayo. Şarê Dêrsimî dejê xo, şayîya xo, îbadetê xo, pêrodayîşê xo û muzîkê xo bi zîwanê xo îfade kerdê. Coka na mintîqa de zengînîyêka bêhempaye esta hetê folklorî ra, helbet hetê zîwanî ra zî. Çi heyf ke ronîyayîşê komare ra û bitaybetî tertele-yê 1937-38î ra pey, zîwanê kirmanckî her ke şîyo sist bîyo şarî mîyan de û zîwanê tirkî roje bi roje cayê ey girewto her warî de. Ewro rewşa kirmanckî qet baş nîya Dêrsim de. Bitaybetî bero newe, zîwanî ra zaf dûrî kewto û zîwan cuya rojanîye de zaf tay qisey beno. Xebatê folklorîkî bi fekê Dêrsimî serranê peyênan de her ke şîno zêdîyenê. Ê yê ke taybetmendîyanê kirmanckîya Dêrsimî ser o

vindenê zî tay ê û yan xeylê mehellî yê yan zî bi zîwanêkê bînî nusîyayê ke şar bi ê zîwanan nêzano û nêşkeno ci ra îstîfade bikero. La goreyê ma xebatêka winayêne ganî bi kîrmanckî bêro kerdene.

Na xebate esasen hîrê beşan ra yena pê. Ma beşê yewinî de Dêrsim û beşanê ey, beşê dîyinî de namekerdişê dêrsimijan, beşê hîrêyinî de zî taybetmendîyanê bîngîyanan yê di fekanê kîrmanckîya Dêrsimî ser o vindertî. Peynîya xebate de zî ma çîyanê folkorîkanê ke hetê ma arê dîyayê, înan ra çend nimûneyî û ferhengêkê mîyan de tayê çekuyî nuştî. Ma hêvî kenê ke na xebate, averberdişê kîrmanckî de bibo gamêka qickeke û çimeyêko feydedar seba eleqedaran.

Seba ke înan amadekerdena na xebate de hetkarîya mi kerde, ez verî mamostayê xo yê ezîz M. Malmîsanîjî rê zaf spas kena. Ancîna ez mamostayanê xo yê qedirgîranan Îbrahîm Bîngol û Behrûz Şucaî rê û embazanê xo Îdrîs Solmaz, Emre Denîz, Esat Şanlı, Mahîr Doxan, Murad Okundu, Cem Bulut, Gursel Akkuş, Weyzel Yıldızhan, Mehdî Cefertzade û Hebîb Kayayî rê zaf sipas kena. Bê destekê înan, temamkerdişê na xebate do zaf zehmet bibîyêne.

KILMNUS

Mîyanê lehçeyanê kurdî de, aya ke tewr erey nusîyaya, kirmanckî (zazakî) ya. Ronîyayîşê komara Tirkîya ra pey ziwanê kurdî zî tede, tirkî ra ber ziwananê bînan ser o politîkaya asîmîlasyonî ameye tetbîqkerdene. Coka kirmancan (zazayan) zî firsend nêdî ke ziwanê xo warê nuştîş û wendîşî de aver berê. Tayê kirmancî serranê 1970an ra dima şîyî Ewropa û welatanê Ewropa de resayî îmkanê tehsîlê berzî. Nînan ra çend kesan kirmanckî ser o tayê xebatî zî kerdî. La nê xebatî hem tay bîyî hem zî yan mintiqayêka zaf tengê xo rê bingeh girewtibî yan zî bi ziwanêkê xerîbî amebîy nuştene ke heme kirmancan nêşkayêne ci ra îstîfade bikerê. Serranê 2000an de, kirmanckî ke welatê xo de kewte akademî, tayê kirmancan cehd kerd ke bi hawayêkê akademîkî fekê mintiqayanê xo ser o xebatan bikerê. Dêrsim de di fekê bingeyênî estê ke sînorê mabênê înan teqrîben Çemê Munzurî yo. Înan rê fekê Dêrsimê Rojawanî (Şixhesenan) û yê Dêrsimê Rojhelatî (Dêsiman) yeno vatene. Heta nika nê di fekan ser o pîya xebatêka bi şumûl, bi kirmanckî û pêveronayî nêameya kerdene. Amancê na xebata ke materyalê ci mintîqa ra arê dîyayo, o yo ke di fekê kirmanckîya Dêrsimî hetê vengnasî, kar, name, zemîr, sîfet, edat û zerfan ra bêrê pêveronayene; mintîqa, kamî û taybetmendîyanê zîwanî ser o bêro vindetene û bi eynî lehçe bêro nuştene.

Kilîtçekuyî: Dêrsim, Dêsiman, Kirmanc, Kirmanckî, Kirmanckîya Dêrsimî, Şixhesenan, Zaza, Zazakî.

ÖZET

Kürtçe'nin lehçeleri arasında yazıya en geç geçirileni, Kırmancca (Zazaca)dır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ile beraber, Kırmancca'nın da içinde olduğu Türkçe dışındaki diğer diller üzerinde asimilasyon politikası uygulandı. Bu sebeple Kırmanclar (Zazalar) da dillerini yazma ve okuma alanlarında geliştirme imkanı bulamadılar. Bazı Kırmanclar, 1970'lerden itibaren Avrupa'ya gittiler ve Avrupa ülkelerinde yüksek eğitim görme imkanı buldular. Bunlardan bazıları, Kırmancca üzerine bazı çalışmalar da yaptılar. Ancak bu çalışmalar hem azdı hem de ya çok dar bir bölgeyi kapsıyordu ya da tüm Kırmanclar'ın kendisinden istifade edemediği yabancı bir dille yazılmıştı. 2000'li yıllarda Kırmancca'nın kendi yurdunda akademiye girmesi ile birlikte, bazı Kırmanclar kendi bölgelerinin ağızları üzerine akademik çalışmalar yapmaya gayret ettiler. Dersim'de aralarındaki sınır takriben Munzur Nehri olan iki temel ağız bulunmaktadır. Bunlara Batı Dersim (Şixhesenan) Ağzı ve Doğu Dersim (Dêsiman) Ağzı denmektedir. Şimdiye dek bu iki ağız üzerine Kırmancca ile kapsamlı karşılaştırmalı bir çalışma yapılmamıştır. Materyali bölgeden derlenen bu çalışmada, Dersim Kırmanccasının iki ağzını fonoloji, fiil, isim, zamir, sıfat, edat ve zarflar yönünden karşılaştırmak; mıntıka, kimlik ve dilin özellikleri üzerinde durmak ve yine aynı lehçe ile yazıya geçirmek hedeflenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Dersim, Dersim Zazacası, Desıman, Kırmanc, Kırmancca, Şıh Hasan, Zaza, Zazaca.

ABSTRACT

Among the dialects of Kurdish language, Kirmancki (Zazaki) is the last one to be written out. With the foundation of the Republic of Turkey; non-turkic languages have been the object of a policy of assimilation. So, the Kirmancs (Zazas) couldn't find any opportunities to improve their mother tongue in the fields of writing and reading. Some Kirmancs left their country in 1970s and settled in European countries where they were able to have the opportunity to access higher education. Some of them worked on Kirmancki, as well. However, these works were not enough in number and they were either containing a narrower region or were written in a foreign language, which prevented most of the Kirmancs from making use of it. In 2000s, Kirmancki was let in the academia in its own land, which led the Kirmancs to work on the accents of their own regions. In Dersim, there are two basic accents between which the border is approximately the River Munzur. They are called The Western Dersim (Sheiykh Hasanani) Accent and the Eastern Dersim (Desiman) Accent. So far, there hasn't been a comprehensive study in Kirmancki on these two accents of the Kirmancki of Dersim. The aim of this work, the material of which has been collected from the region, is to compare these two accents of the Kirmancki of Dersim in terms of phonology, verbs, nouns, pronouns, adjectives, prepositions and adverbs; to focus on the region, the identity and the characteristics of the language and to write it down in the same dialect.

Key Words: Dersim, Desiman, Kirmanc, Kirmancki, Kirmancki of Dersim, Sheiykh Hasanani, Zaza, Zazaki, Zazaki of Dersim.

TEDEYÎ

VATEYO VERÊN	I
KILMNUS	III
ÖZET	IV
ABSTRACT	V
LÎSTEYA XERÎTA Û TABLOYAN	XI
KILMNUŞTEYÎ	XII
DESPÊK	1
1. Amancê Cigêrayîşî.....	1
2. Metodê Cigêrayîşî.....	1
3. Çarçewaya Cigêrayîşî	2
BEŞO YEWIN	3
1.DÊRSIM	3
1.1. GOLA DÊRSIMÎ (DÊRSIMÊ ZEREYÎ).....	4
1.1.1. Dêrsimê Rojawanî (Şixhesenan/Şixhesenû)	5
1.1.2. Dêrsimê Rojhelatî (Dêsiman/Dêsimû).....	7
1.2. ÇEPERÊ DÊRSIMÎ (DÊRSIMÊ TEBERÎ).....	8

1.2.1. Qoçgîrîye-Qerebêl	9
1.2.2. Gimgim (Varto)	12
BEŞO DÎYIN	14
2. NAMEKERDIŞÊ DÊRSIMIJAŊ	14
2.1. Çimeyanê Dêrsimijan de Dêrsimijan xo Senî Name Kerdêne?	15
2.2. Xebatanê Tarîxê Fekkîyî de Xonamekerdişê Dêrsimijan	29
2.3. Çimeyanê Xerîban de Dêrsimijî Senî Ameyêne Namekerdene?	33
BEŞO HÎRÊYIN.....	37
3. KIRMANCKÎYA DÊRSIMÎ.....	37
3.1. TAYÊ VENGÊ TAYBETÎ YÊ KIRMANCKÎYA DÊRSIMÎ	37
3.2. VÎNDÎBÎYAYÎŞ Û VURÎYAYÎŞÊ VENGAN.....	40
3.2.1. Tayê Vengî Benê Vîndî	40
3.2.2. Tayê Vengî Cayê Xo Vurînenê (Metatez)	47
3.2.3. Tayê Vengî Benê Zêde	48
3.2.4. Tayê Vengî Tayê Vengan Asîmîle Kenê	51
3.2.5. Tayê Vengî Vurîyenê.....	52
3.3. NAME	72
3.3.1. Nameyê Aqrebayan	72
3.3.2. Nameyê Rojan	75
3.3.3. Nameyê Mewsiman	76
3.3.4. Nameyê Aşman	77
3.3.5. Nameyê Hetan	79
3.3.6. Nameyê Organanê Merdimî.....	79
3.3.6. Nameyê Rengan	87

3.3.7. Nameyan de Cinsîyet	88
3.4. ÎZAFE.....	89
3.4.1. Seba Nameyanê Yewhûmarinan	89
3.4.2. Seba Nameyanê Zafhûmarinan	92
3.4.3. Îzafeya Rêzilkî.....	92
3.5. ZEMÎR	93
3.5.1. Zemîrê Kesan	93
3.5.1.1. Gruba Yewine (Halê Sadeyî de).....	93
3.5.1.2. Gruba Dîyine (Halê Oblîkî de)	96
3.5.2. Zemîro Agêrok (Reflexive).....	100
3.5.3. Zemîrê Yewbînîye	100
3.5.4. Zemîrê Wayîriye.....	101
3.5.5. Zemîrê Nişanî	102
3.5.5.1. Halê Xoserî de Zemîrê Nişanî	102
3.5.5.2. Halê Oblîkî de Zemîrê Nişanî	103
3.5.6. Zemîrê Persî	106
3.5.7. Zemîrê Nedîyarîye	109
3.6. SIFET	114
3.6.1. Îzafeya Sifetî	114
3.6.1.1. Îzafeya Sifetî ya Dîyare	114
3.6.1.2. Îzafeya Sifetî Ya Nedîyare	116
3.6.2. Hûmarnameyî	117
3.6.3. Sifetê Nîşanî	121
3.6.3.1. Halê Xoserî de Sifetê Nîşanî	121

3.6.3.2. Halê Oblîkî de Sîfetê Nîşanî	124
3.6.4. Sîfetan de Pêveronayîş	125
3.6.4.1. Seyyewbînanîye (Têduştîye)	125
3.6.4.2. Sîfetan de Berzêrîye	126
3.7. KAR (FÎÎL)	128
3.7.1. Mesder	128
3.7.2. Karo Nêmcet (Kopula)	129
3.7.3. Demo Vîyarte yo Dîyar	135
3.7.4. Demo Vîyarte yo Nedîyar	135
3.7.5. Demo Nikayin	136
3.7.6. Demo Ameyox	137
3.8. EDAT	138
3.8.1. Veredat	138
3.8.2. Peyedat	140
3.8.3. Veredat û Peyedat Pîya	142
3.9. BESTOX	143
3.9.1. Bestoxê ke Yew Parçe Yê	144
3.9.2. Bestoxê ke Di Parçe Yê	145
3.10. ZERFE	147
3.10.1. Zerfê Ca û Hetan	147
3.10.2. Zerfê Demî	152
3.10.3. Zerfê Persî	156
3.10.4. Zerfê Rewşe	160
3.10.5. Zerfê Çendîye	161

3.11. ÎTERJEKSÎYON	163
PEYNÎ	167
FERHENGEKÊ KIRMANCKÎYA DÊRSIMÎ	171
KESÊ KE MA ÎNAN DE ROPORTAJ KERDO	177
ÇIMEYÎ	180
ÎLAWÊYÎ	186
ÎLAWÊ-1.....	186
SANIKA KEÇELCÎ	186
ÎLAWÊ-2.....	195
PÊLÎL DÎWANE Û HALÎL	195
ÎLAWÊ-3.....	197
ÎQRAR SADIQ	197
ÎLAWÊ-4.....	201
SÊRRÊ CÎNÎYA YARAMAZE	201
ÎLAWÊ-5.....	203
DEMENIC Û PÎR.....	203

LÎSTEYA XERÎTA Û TABLOYAN

Xerîta 1. Gola Dêrsimî (Dêrsimê Zereyî)

Xerîta 2. Qoçgîrî-Qerebêl

Xerîta 3. Gimgim (Varto)

Tablo 1. Kesê kê Dêrsimê Rojawanî ra materyalê na xebate ci ra arêdîyayo.

Tablo 2. Kesê kê Dêrsimê Rojhelatî ra materyalê na xebate ci ra arêdîyayo.

KILMNUŞTEYÎ

A.MKT. MHM.	: Mektubi Mühime Kalemî
b. biewnîre/biewnî/nîyade	: Bak.
BOA.	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Tasnifleri
ç. çape	: Baskı
çcv. çimeyo ke cor ra vêreno	: Yukarıda geçen kaynak
DS. Dêsiman	: Doğu Dersim
ec. esero corên	: Yukarıdaki eser
ecv esero ke cor ra vêreno	: Yukarıda adı geçen eser
Î.MMS.	: İradeler Meclis-i Mahsûs
(m) makî	: Dişil
(n) nêrî	: Eril
r. rîpel	: Sayfa
KS. kîrmanckîya standarde	: Standart Kırmancca (Zazaca)
[sic] sic erat scriptum	: Aynen böyle yazılmış
ŞXH. Şixhesenan	: Şixhesenan Ağzı (Batı Dersim)
tr. Tirkî	: Türkçe
ûsn. û sey nînan	: ve bunlar gibi
Y.EE.	: Yıldız Esas Evrak
Zafh. Zafhûmar	: Çoğul

DESTPÊK

Derheqê kirmanckîya Dêrsimî de heta ewroyî tayê xebatî ameyê kerdene. La înan ra tayê, behsê xususîyetanê mintiqayêka tenge kenê ke merdim nêşkeno xususîyetanê her di fekanê kirmanckîya Dêrsimî tede bivîno. Înan ra tayê zî bi ziwanêkê xerîbî nusîyayê ke her kirmanc nêşkeno ci ra îstîfade bikero. Seba nê kêmaneyan ra ma na xebate kerde.

1. Amancê Cigêrayîşî

Amancê nê cigêrayîşî o yo ke tayê xususîyetê di fekanê kirmanckîya Dêrsimî Zereyî bi şumûl bêrê daşinasnayene. Xebatê ke heta nika kirmanckîya Dêrsimî ser o ameyê kerdene, hetê hûmare ra tayê û yan fekê mintiqayêka tenge ser o nusîyayê yan zî bi ziwanêkê xerîbî nusîyayê ke şar bi ê ziwanan nêzano, nêşkeno ci ra îstîfade bikero. Seba ke ma waşt xebatêka winasî hem bi ziwanê ma hem zî sey xebatêka bi şumûl bêro kerdene, ma her di fekanê kirmanckîya Dêrsimî ser o na xebate kerde ke eleqedarî bieşkê ci ra îstîfade bikerê.

2. Metodê Cigêrayîşî

Materyalê nê tezî yo bingeayê xebata warî ra arê dîyayo. Ma seba ke nê materyalî arê bidê, serra 2017î de Dêrsim de gêrayî û şarê mintiqa de roportajî kerdî û binkeyê materyalê tezî ma nê roportajî yê. Seba ke xebata ma bi şumûl bo, ma her di mintiqayanê Dêrsimî Zereyî ra gêrayî. Ma şîyî Mamekîye, Qisle (Nazmîye), Pulêmurîye, Pulur, Xozat û tayê dewanê nê qezayan. Ma waşt ke hem cinî hem zî camêrdan de û hende ke ma ra ame mensubanê eşîranê cîya-cîyayan de roportajan bikerê. Çi heyf ke ma nêşkayî, seba

roportajan, mensubanê heme eşîran ra merdiman peyda bikerê. Ma bi metodê pêveronayîşî (tr. karşılaştırma) na xebate kerde. Ma bi materyalê arêdayeyî, di fekê kirmanckîya Dêrsimî nay pêver.

Ma Rojhelatê Dêrsimî ra 16, Dêrsimê Rojawanî ra 21 kesan de roportajî kerdê. Nînan ra 17 kesî camêrd, 20 teneyî zî cinî bîyî. Ma peynîya xebata xo de derheqê nê kesan de melumat dayo.

3. Çarçewaya Cigêrayîşî

Xeylê eşîrê Dêrsimî estê ke Sêwaz ra heta Mûşî, Erdexan ra heta Çewlîgî cografyayêka hîraye ra vila bîyê û bi kirmanckî (zazakî) qisey kenê. Coka sînorkerdişê mintîqa û babete elzem bî. Çarçewaya nê cigêrayîşî, di fekê kirmanckîya Dêrsimê Zereyî (Gola Dêrsimî) yê. Zîwanî het de derheqê mintiqaya Dêrsimî û kamîya dêrsimijan de zî melumat ame dayene. Seba ke bizanîyo kirmanckîya Dêrsimî prosesêkê senînî ra vîyarta, tayê babetan de behsê xususîyetanê fekanê di mintiqayanê muhîman yê kirmanckîya Dêrsimê Teberî yê sey Gingim (Varto) û Qerebêlî zî ameyo kerdene.

BEŞO YEWIN

1.DÊRSİM

Ewro ke ma va “Dêrsim”, şaristanê Tuncelî yo ewroyên yeno vîrê şarî. La esasen Dêrsimo tarîxî, hem hetê erdî hem zî hetê nufusî ra mintiqayêka hîrayêr a. Na mintîqa wextê Mîrîya Melkişîyan ra hetanî ronayîşê Komara Tirkîya, hetê îdareyî ra ge bîya tenge ge bîya hîraye.

Bitaybetî Dewrê Tanzîmatî ra tepîya, statu û sînorê Dêrsimî hetê îdareyî ra zaf rey vurîyayê. Statuyê xo yê îdarî ke vurîyayo, ey ra girêdayî, ge tayê qezayê xo ci ra ameyê visnayene ge zî tayê qezayî ci ra ameyê girêdayene.

Serra 1847 de Sancaqê (Lîwayê) Dêrsimî hetê osmanîyan ra ameyo ronayene û merkezê ci zî bîyo Xozat¹. Serra bîne yanî 1848 de Qoçgîrîye zî Sancaqê Dêrsimî ya ameya girêdayene².

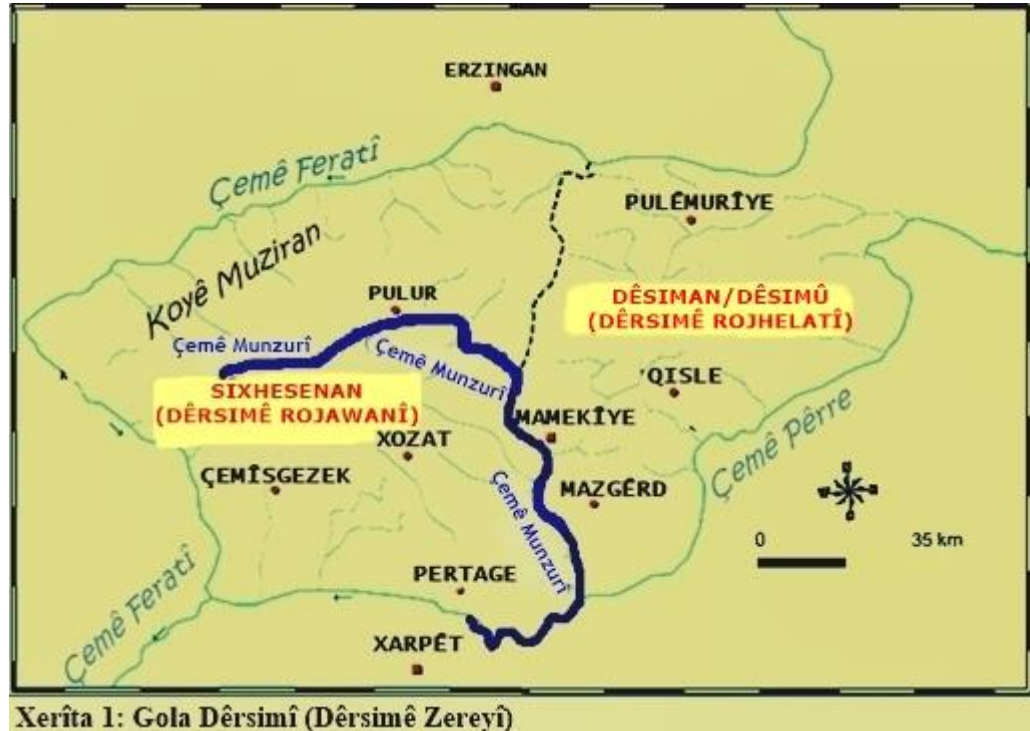
Goreyê nê tenzîmî, Sancaqê Dêrsimî nê qezayan ra ameyêne pê: Kuruçay (Îlîç), Xozat, Çemîşgezek, Mazgêrd, Qizilkîlise, Pulur (Ovacik), Quzîçan (Pulêmurîye), Kamax (Kemah), Gercanîs (Refahîye) û Qoçgîrîye (Zara-Umranîye/Îmranli).³

1 BOA. İ.MMS. 51/1320 ra neqlkerdax: Abdülkadir Gül, *Dersim Sancağı'nın İdari Yapısı ve İdarecileri (1846-1918)*, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 3, Sayı: 17, Eylül 2015, r. 32.

2 BOA. A. MKT. MVL. 10/85 ra neqlkerdax: Abdülkadir Gül, çcv., r. 32.

³ BOA. A.MKT. MVL. 17/63 ra neqlkerdax: Abdülkadir Gül, çcv., r. 32.

1.1. GOLA DÊRSIMÎ (DÊRSIMÊ ZEREYÎ)⁴

Hetê îdare û sînoran ra çiqas bivuriyo zî, tayê sînorê xozayî yê Dêrsimê esliyî estê ke wina yê:

Başûr û rojhelatê başûrî de Çemê Pêrre, başûr de Çemê Muradî, rojhelat de Koyê Baxire, rojawan de Çemê Feratî (Karasu), bakur de zî Koyê Munzuran.⁵

Cografyanas Hüseyin Saraçoğlu zî vano “*Sînorê Dêrsimî zaf eşkera yê û bi nê halê xo, uca eynî sey girawêk o.*”⁶ Bi nê qiseyanê xo, Şemseddîn Samî û Saraçoğlu qalê sînoranê xozayîyan yê mintiqaya Dêrsimî kenê ke şarê Dêrsimî ci rê vano **Gola Dêrsimî**.

Ancîna teberê nê tesnîfkirdîşê Gola Dêrsimî (Îç Dersim) û Çeperê Dêrsimî (Dış Dersim) de, goreyê faktoranê xozayîyan yê sey koyan û çeman, Dêrsim dewranê tarîxîyan

⁴ Çimeyê na xerîta: Abdülkadir Gül, *Dersim Sancağı'nın İdari Yapısı ve İdarecileri (1846-1918)*, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 3, Sayı: 17, Eylül 2015, r. 163. Mi na xerîta de nameyî çarnayî kirmancî ser.

⁵ Şemseddin Sami, *Kâmûsû'l-A'lâm*, Cilt: 3, İstanbul 1308, s. 2131b-2132a.

⁶ Hüseyin Saraçoğlu, *Doğu Anadolu Bölgesi*, MEB Yayınları, İstanbul 1989, s. 204.

de sey di mintiqayan ameyo hesibnayene. Ê zî wina yê: **Dêrsimê Rojhelatî**: Mazgêrd, Gêxî (Kîgî), Pêre (Peri), Qizilkîlîsa (Nazmîye), Quzîçan (Pulêmurîye). **Dêrsimê Rojawanî** : Xozat, Çemîşgezêk, Pertage, Pulur (Ovacik), Kamax (Kemah), Gercanîs (Refahîye) û Kuruçay (Îlîç).⁷

Şarê Dêrsimî Gola Dêrsimî di qisimî hesibneno. Seba ke Çemê Munzurî Dêrsimî keno di leteyî û nê di leteyan de nêzdîyîya merdimîya mîyanê eşîran cîya ya, tesnîfo corên şarî mîyan de zî esto. Dêrsimijî, rojhelatê Çemê Munzurî rê vanê "Dêsimû", rojawanê ci rê zî "Şix Hesenû". Goreyê şarî, eşîrê Dêrsimê Rojawanî azê Şix Hesen û Seydî yê, eşîrê Dêrsimê Rojhelatî zî azê Kal Memî yê. Şix Hesen û Seydî birayê yewbînan ê, cinîya Kal Memî zî kêneya Şix Hesenî ya. Yanî vîrê şarî yê tarîxî de eşîrê Dêrsimî pêro merdimê yewbînan ê, riçika înan yew a, la înan erdê Dêrsimî xo mîyan de pare kerdo.

No tesnîf tena seba erdî ney, seba eşîran o zî. Mûsa Gulero kurêsîjo ke 1935 de maya xo ra bîyo, şuwara Babayê lacê Sey Rizayî de nîya vano:

“Vacî, vacî, vacî. Babayê xo ser o vacî.

Şîyo Xozato vêsaê, cêno pasayîna kirmancî.

Amo Şîna vêsaê de

*Dêsim û Şixhesen xo ra kerdo rajî.”*⁸

1.1.1. Dêrsimê Rojawanî (Şixhesenan/Şixhesenû)

Şarî mîyan de wina yeno qebulkerdene ke Şix Hesen û Seyd, birayê yewbînan bîyê û dewa Şix Hesenan ya Meletîye ra bar kerdo, amê Qisle (Qizilkîlîsa/Nazmîye) de ca bîyê. Uca de ke xeylê mendê, yewê bi nameyê Kal Memî, ameyo înan het û kêneya Şix Hesenî de zewicîyayo.⁹ Wextêk ra dima, zêdebîyayîşê nufusî û besnêkerdişê erdî ra, Şix Hesen bi

⁷ Mehmet Zülfü Yolga, *Dersim (Tunceli) Tarihi*, Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayınları, Ankara 1994, s. 81-82.

⁸ Mi Musa Gulerî de, 20ê Gulane 2017î de, Mamekîye de keyeyê ey de roportaj kerd.

⁹ Tayê varyantan de Kal Mem cayî yo, Şixhesen û Seyd bade ameyê erdê ey. No ihtîmal mi rê hîna raşt yeno.

Seydê birayê xo ya a mintîqa Kal Memî rê verdaya û rojawanê çemê Munzurî xo rê kerdo mekan.

Hesen Alîyê Seyd Kemalî yo abasîjo ke seserrîya xo de merdo, na mesela ser o nîya vano: “Şix Hesen, biraê xo Sêydi rê vano urzerê ma ita ra barkerime, ita; êndî ê finetene niyo. Hata ke çhem wertê ma nêkuyo, çeneka ma be zamaê ma wa ma ret nêverdanê.”¹⁰ Şixhesen bi Seydî ya ke hetê Pulurî de dewa Bodîge de nayo ro, înan waştî sînorek mabênê xo û Kal Memî de ronê. Coka rojêk amê têhet û sînor nayo ro. “*Roca ke belikerda a roce de Şixhesen kono raê sono ke, Khalmem hao Koê Aziz Avdeli de niştî ro. Uza resenêpê, şindor sanê wertê xo. Derê Laçi ro erzeno Awa Munzuri, herdê hetê Khalmemi rê vanê **Dêsim**, hetê bin rê vanê hetê **Şixhesenu**.*”¹¹ Şixhesen û Seydî ra az beno zêde û aşîrê Dêrsimê Rojawanî înan ra peyda benê. Coka nê aşîran rê Şixhesenan vanê ke tayê domanê Şixhesenî yê, tayê zî domanê Seydî yê. Hesen Alîyê Seyd Kemalî nê aşîran ra wina behs keno “*Qerebalîu, Feratu, Abasu, Qirxu, Laçînu; Şix Hesenun ê. Khalu, Khêwu, Qocu, Beyitu, Aslanu, Mexsudu, Semîku, Phezgewru, Asuru; ni ki Seydun ê.*”¹²

Seserra 17. ra tepîya belgeyanê osmanîyan de eşîranê şixhesenan ra tim wina behs beno: “*Aşîra şixhesenan eşqîya û qizilbaş a, şaqîyê qizilbaşî, aşîra şixhesenana rafîzî ya Dêrsimî, eşqîyayê ke manenê şîîyanê Îranî.*”¹³

Alî Kemalî 1930 de walîyê Erzinganî bîyo û 1932 de kitabêk bi nameyê Tarîxê Erzinganî (Erzincan Tarihi) nuştî. Kemalî, nê kitabê xo de qalê eşîranê Şixhesenan keno û wina vano “*Aşîrî di şûbeyan de yenê pêser: dêrsimu û şixhesenu. Ê yê ke mensubê şûbeyê şixhesenan ê, nê yê: keçelan, balan, abasan, kêwan (beytan, aslanan û mexsudun zî tede yê), qocan, bîrmanan, aşuran, deman, pezegewr, qerebalîyan, gulabîyan, seyîdkemalan, laçînan û feratan.*”¹⁴

¹⁰ Cemal Taş; *Roê Kirmanciyê*, Vêjyaisê Tîji, İstanbul, 2007, r. 14.

¹¹ ecv., r. 15.

¹² ecv. r. 15.

¹³ Ahmet Hezarfen, Cemal Şener; *Osmanlı Belgelerinde Dersim Tarihi*, İstanbul, 2003, s. 9, 37.

¹⁴ Faîk Bulut; *Dersim Raporları*, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 2013, ç. 5., r. 140-141.

Ziwanê eşîranê şixhesenan zafane kirmanckî (zazakî) ya. La tayê eşîrî hem bi kirmanckî hem zî bi kirdaskî (kurmanckî) qisey kenê.¹⁵

1.1.2. Dêrsimê Rojhelatî (Dêsiman/Dêsimû)

Eşîrê Dêrsimî yê ke rojhelatê Çemê Munzurî de manenê, sey eşîranê Dêsiman/Dêsimu yenê namekerdene. Goreyê şarî, nê eşîrî pêro azê Kal Memî û Porresûra¹⁶ kêneya Şixhesenî yê. Yanî nê eşîrî, emizayê eşîranê şixhesenan ê.

Hesen Aliyê Seyd Kemalî nê eşîran ser o wina vano “*Demenu, Heyderu, Alu, Areyizu bira yê. Domonê amika Seydu be Şixhesenu yê. Yi Khalmemi ra biyê. Ciniya Khalmemi çêna Şixheseni ya. Namê xo Porresure bena.*”¹⁷

Alî Kemalî nê eşîran ra wina behs keno: “*Êyê ke tabîyê şûbeya Dêrsiman ê, nê yê: heyderan, areyan, demenan, lolan, şawelan, alan, hayranan [xiran?- US], kurêşan, usivan, rotan (bexteran)¹⁸, balaban, sîsan, şadiyan, çarekan, karsanan, şixmemedan, keman, qirxan (tayê îdiya kenê ke nê mensubê şixhesenan ê), xormekan, komsonan [kimsoran? – US], masakan, caferan.*”¹⁹

Arşîvanê Osmanîyan yê mabênê serranê 1726-1880 de xeylê belgeyanê resmîyan de zî eşîrê Dêrsimî bi nê hawayî tesnîf biyê. Înan ra yew belge wina yo: “*Semedê emirê to yê qîymetinî ra, na rey ez bi xo bi tedbîranê giranan şîya eşqîyayanê kurdan yê dêrsiman û şixhesenan ser ke ê verî ra nat bi îsyankarîya xo namdar ê û mi zafê înan bi şimşêrî qir kerdî.*”²⁰

¹⁵ Tayê eşîrê sey bexteran, rutan, bîrman hem kirdaskî hem kirmanckî qisey kenê. Welî Saltikî 2009 de eşîranê Dêrsimî ser o bi nameyê “*Tunceli’de Aşiret, Oymak ve Ocaklar*” (Dêrsim de Eşîr, Hezbet û Ocaxî) kitabêk nuşt. Kitab tayê hetan ra bêro rexnekerdene zî, wendoxî eşkenê derheqê dewanê eşîranê Dêrsimî de nê kitabî ra istifade bikerê.

¹⁶ Nameyê aye tayê çimeyan de sey **Porresûre**, tayênan de zî sey **Kincisûre**, **Goncasore** vêreno ra.

¹⁷ Cemal Taş; ecv., r. 15.

¹⁸ Eşîra rut-bexteran esasen mintiqaya rojawanê Dêrsimî ra ya û mensubê eşîranê şixhesenan yan zî dêrsiman nîya.

¹⁹ Faik Bulut; ec., r. 141.

²⁰ Kerem Soylu; *Osmanlı Belgelerinde Dersim ve Civarı (1726-1880)*, İstanbul Kültür Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2013, r. 57.

Munzur Çem zî na mesela ser o wina vano: “*Ewro Dêrsim de bi nameyê “Dêsîm” yan zî “Disîm”î aşîrêk çîn a. Seke cayanê binan ê na xebate de zî vajîyayo, îfadeyê “aşîrê dêsimî” sey yew termî seba aşîranê ke Dêrsimê Rojhelatî de ciwîyenê û kirmanckî (zazakî) qisey kenê, yeno vatene.*”²¹

Welî Saltikî kitabê xo de dewê eşîranê dêrsiman zî nuştê.²²

Ziwanê eşîranê mintiqaya dêsiman zafane kirmanckî ya, la tayê eşîrê na mintiqa kirdas ê û kirdaskî qisey kenê. Helbet ê eşîrî, sey eşîranê dêsiman nêhesibîyenê.²³

1.2. ÇEPERÊ DÊRSIMÎ (DÊRSIMÊ TEBERÎ)

Tayê çimeyan de termê “Dêrsimê Teberî” seba cayanê zereyê Dêrsimî yê sey Pertage, Çemîşgezêk, qismêkê Xozat û Mazgêrdî, mintiqaya mabênê Qisle û Gêxîye ke tede rencberîye hîna zêde ameya kerdene, şarê ci hîna zêde tirkanê sunîyan û armenîyan ra muteşekîl û dewlete rê mutî bîyo yêno vatene²⁴, tayênan de zî seba qezayanê ke muweqqeten girêdayîyê Dêrsimî bîyê û zaf rey maruzê hêrîşanê eşîranê Dêrsimî bîyê (sey Gercanîs, Kuruçay, Egin, Arabgîr û Kamaxî) yêno vatene²⁵ la bi îfadeyê “Çeperê Dêrsimî” qesdê ma ê warê ke teberê sînoranê xozayîyan yê Dêrsimî de manenê û hetê ziwan, bawerî, kultur û merdimîye (aqrabeyîne) ra şarê Gola Dêrsimî de yew ê, ê yê. Şarê nê mintiqayan esasen eşîrê Dêrsimî yê.

²¹ Munzur Çem; *Dersim Merkezli Kürt Aleviliği (Etnisite, Dini İnanç, Kültür ve Direniş)*, Vate Yayınları, İstanbul, 2009, r. 436.

²² Veli Saltik; ec., r. 79-89.

²³ Şadîyan, hîzolan (îzolan), xiran, bamasûran mintiqaya dêsiman de meskûn ê la ziwanê înan kirdaskî (kurmanckî) ya û ê bi xo eşîranê dêrsiman ra nêhesibîyenê.

²⁴ BOA. Y. EE. 132/39 ra neqlkerdox: Abdülkadir Gül, ecv., r. 29.

²⁵ Abdülkadir Gül; ecv, s. 29.

1.2.1. Qoçgîrîye-Qerebêl²⁶

Xerîta 2: Qerebêl

Ê mintiqayê ke hetê ziwan, bawerî, kultur û merdimîye ra şarê Gola Dêrsimî de yew ê, înan ra beno ke tewr muhîmê ci Qoçgîrî (Koçkîrî) ya. Qoçgîrî hem nameyê mintiqayêk hem zî nameyê yew eşîr o. Ezbetê ke eşîra Qoçgîrîye miyan de estê nê yê: “Îbîkan, saran, zazayan, paluyan û kerteliyan.”²⁷ La cigêrayîşanê tezeyan eşkera kerd ke Qoçgîrî esasen nameyê yew dewe biyo û cayîye na dewe armenî biyê. Tayê eşîran ke koçê ucayî kerdo, nameyê Qoçgîrîye biyo nameyê înan pêrunê. Goreyê cigêrayox Hamza Aksutî, dewa Koçgîrî de 1516î de şeş, 1568î de 31, 1591î de 19 keyeyî estbiyê û eşîre nameyê xo na dewe ra girewto. Ancîna goreyê Hamza Aksut²⁸ û Suphî Îzolî²⁹, dendikê eşîra Koçgîrîye îzolanê Dêrsimî yê ke înan zî mintiqaya Qerejdaxî ra koçê Dêrsimî kerdo. Qoçgîrîye de qiseykerdoxê kirdaskî zî qiseykerdoxê kirmanckî zî estê la zafê înan kirdaskî qisey kenê. Seba ke zebtûrebtkerdişê eşîre û cirabacgirewtiş dewleta osmanîyan rê zehmet

²⁶ Çimeyê na xerîta: Düzenli, Hüseyin; *Anadolu Aleviliği ve Kanlı Aşireti*, Yazıt Yayıncılık, İstanbul, 2005, r. 6.

²⁷ Faik Bulut; ecv., r. 177-178.

²⁸ <https://dersimgazetesi.org/kocgiri-asiretinin-yapisi-ve-kokeni/> (06.08.2019)

²⁹ Ma na mesela ser o serra 2018î de Suphî Îzolî de mullaqat kerd.

ameyo, osmanîyan 1849 de na mintiqa de bi nameyê Koçgîrî qezayêk ronaya û na qeza bi Dêrsimî ya girê daya.³⁰

Qoçgîrîye; di qezayanê şaristanê Sêwazî, Zara û Îmranli (Ûmranîye/Macîran) û Qerebêlî ra yena pê. Kuruçay (Îlîç), Gercanîs (Refahîye) û tayê nahîyeyê Kangal û Suşehrî zî dem bi dem Qoçgîrîye ra girê dîyayê. Zafaneyê şarê mintiqa bi kirdaskî (kurmanckî) qisey kenê.

Mîyanê na mintiqa de seba na xebate cayo ke muhîm o û ganî behsê ci bêro kerdene, Qerebêl o. Qerebêl, teqrîben mabênê qezayanê Zara, Dîvrîgî û Kangalê Sêwazî de yo. Na mintiqa de hema-hema 60 dew û mezrayî estê û şarê înan kirmancî (zazakî) qisey keno. Qerebêl de ewro di eşîrê kirmancan estê: **Çarekan û Ginîyan**.³¹

Nuştox Cefo Çarekiz [Tevfîk Şahin] wina nuseno: *“Phirk u khalikanê ma mara niya vatêne. Hiresey (300) ya ki çarsey (400) serri ra ravêri, ma Dêrsim ra amayme hardê Zera. Qozican de, wertê aşîra Çarekîzu ra bime cia (vîşayme) u xore amayme na hardu. Ma Dêrsimjime u welatê ma ki Dêrsimu.”*³²

Nuştoxê kitabê “Anadolu Aleviliği ve Kanlı Aşireti” îdîa keno ke eşîra ginîyan bi heme ezbetanê xo eşîrêka tirk a. La o nêşkeno îdîyayanê xo bi delîlanê îlmîyan îzah bikero.³³³⁴

Ez bi xo serranê verênan de reyêk şîya Qerebêl û bîya meymanê yew keyeyê ginîyijan. Înan mi ra va ke “Pîrbabê ma verê di sey serran, Dêrsim ra seba ke birrî (daristan) bibirnê ameyê Qerebêl.”

Balkêş o ke kirmancîya Qerebêlî de vengê “**B**”yî caran nêbeno “**V**”. Ne fekê çarekijan de ne zî yê ginîyijan de no vurîyayîş çin o. Ancîna na mintiqa de, vengê “**O**”yî

³⁰ BOA. A.MKT. MVL. 17/63 ra neqlkerdox: Abdülkadir Gül, çev., r. 32.

³¹ Cefo Çarekiz, *Qoçgiri u Qerebel*, Vejiyaişê Tiji, İstanbul, 2001, r. 9.

³² Cefo Çarekiz, ecv., r. 9.

³³ Nameyê nuştoxê nê kitabî Hüseyin Düzenli yo û o bi xo zî dewa Bekparî (Beypınar) ra yo.

³⁴ Hamza Aksut nê nuştayê xo de vano ke ey çimewanê tarîxîyan û arşîvan ra îstîfade kerdo, derheqê Dîvrîgî de kitabêk nušto ke tede eşîra ginîyan ra zî bi teferuat behs keno û kitabê ey wextê nêzdî de do bêro weşanayene. <https://dersimgazetesi.org/kocgiri-asiretinin-yapisi-ve-kokeni/> (06.08.2019)

fekê çarekijan de zafane beno “**U**”, la fekê ginîyijan de zafane beno “**UE**”. Kirmanckîya ginîyijan de vengê “**Ş**”yî qet nêbeno “**S**”, la fekê çarekijan nê hetî ra eynî sey kirmanckîya Dêrsimî yo.

Sey nimûne:

Çarekijî: Lazê **s**ima **s**on de **s**onû koytî?

Ginîyijî: Lacê **ş**ima **ş**on de **ş**ueno kotî?

Yewna xususîyetê fekê ginîyijan zî no yo ke, diftongê “**UE**”î yo, herinda “**O**”yî de xebitnenê. Ma xebata warî de, fekê Qisleyî (Nazmîye) de zî na taybetmendîye tesbît kerde.

KIRMANCKÎYA STANDARDE	KIRMANCKÎYA GINÎYIJAN ³⁵
to	tue
no	nue
şo	şue
şono	şueno
roje	ruece
dorme	duerme
gopik	guepik

Çi heyf ke heta nika kirmanckîya Qerebêlî ser o xebatêka cidî û îlmîye nêameya kerdene.

³⁵ Mi nê nimûneyê fekê ginîyijan Îdrîs Solmazî ra girewtî. O bi xo zî Qerebêl ra yo û ginîyij o.

1.2.2. Gimgim (Varto)³⁶

Xerîta 3: Gimgim (Varto)

Eşîrê Dêrsimî yê ke Gimgim de estê nê yê: Xormekan, lolan, avdelan, xiran, kimsoran, kilawsîyan, bamasûran û kurêşan.

Mîyanê nînan de xormekijî û lolijî hetê nufusî ra ê bînan ra xeylê zêde yê. Zafaneyê dewanê nê eşîran paştîya xo daya Koyê Bîngolî, dormeyê nê koyî de yê. Xormekijî hîna zêde bakur de, nêzdîyê Bîngolî de yê; zafaneyê dewanê lolijan zî başûrê koyê Bîngolî de hetê Mûşî ser o yê.

Nê eşîrî key ameyê Gimgim, kifş nîyo. La goreyê Mehmet Şerîf Fîratî, nê eşîran ra tewr verî avdelijî, seserra 9. ya hîcrî de ameyê Gimgim de bica biyê. O, tarîxê ameyîşê lolijan sey seserra 10. ya hîcrî nuseno.³⁷ Ewliya Çelebî zî wexto ke Pali ra şino Çapaxçur (Bîngol) vînenê ke tayê eşîrê koçerî bi mal û mulê xo Pirdê Çebaxçurî de dora xo pawenê ke ravîyarê şêrê ware, wezîfedarê mîrê Çebaxçurî zî înan ra bacê aşarî³⁸ gêne. Ewliya

³⁶ Mi na xerîta Hesênê Reqasa ra girewte. O bi xo dewa Reqasa ya Gimgimî ra yo.

³⁷ M. Şerîf Fîrat; *Doğu İlleri ve Varto Tarihi*, Kamer Yayınları, İstanbul, 1998, r. 95-96.

³⁸ Bacê aşarî (tr. öşür vergisi): Baco ke her des heywanan ra yeno girewtene.

Çelebî nameyê ê eşîran zî nuseno ke tede **“lolo”** zî esto.³⁹ Ancîna Ewliya Çelebî wexto ke şarê Çewlîgî ser o nuseno, wîna vano: *“No, ahalîyê Bîngolî beyan keno: Verî, ekradê zaza û **lolu** û îzolî û êzîdî û haltî û çekvanî û şîqaqî û kîkî û pîsyani û mudkî...”*⁴⁰ Nê çimeyan ra fehm beno ke eşîra lolan seserra 17. de mintiqaya Çewlîgî de estbîya, la nê melumatî ra ma nêşkenê bizanê na eşîre key Gimgim de bica bîya.

Gelo xormekijî çî wextî ra nat Gimgim de ca bîyê? Şarî mîyan de yeno vatene ke wexto ke eskerê Îranî ameyo dewanê Gimgimî, xormekijî uca bîyê. Çike îranijan xormekijan ra bi tifangî merdim kişt. La înan ke hawarîya xormekijan ra fehm kerdo ke ê zî girêdayîyê Ehlê Beytî yê, qirkerdene ra fek veradayo.⁴¹ Ma ke tarîxî ra ewnîyayî, ma vînenê ke no hedîse teqrîben 1820yan de bîyo. Çike o wext eskerê Îranî Bazîd û Bedlîsî gêno û hetêk ra ver bi Erziromî hetêk ra zî ver bi Dîyarbekirî yeno. Mîyanê eskerê Îranî de ke kolera vejîyena, xeylê kesî kolera ra qir benê. Coka şayê Îranî Feth Elî Şah, osmanîyan de yeno werê. No hedîse mabênê serranê 1821-1823yî de qewimîyeno û sey Cengê Osmanî û Qacaran yeno namekerdene.⁴²

Nê eşîranê Dêrsimî yê meskûnanê Gimgimî ra, tena kimsoran kirdaskî (kurmanckî) qisey kenê. Ê bînî kirmanckî (zazakî) qisey kenê.

Fekê Gimgimî de zî eynî sey fekê eşîra ginîyan, vengê **“Ş”**yî ameyo pawitene. Hem hetê vengnasî hem zî hetê vokabulerî⁴³ ra fekê Gimgimî tesîrê kirdaskî de zî menda, çike nê eşîrê kirmanc û kurmanckî Gimgim de cîranê yewbînan ê. Helbet ma nêşkenê nê taybetmendîyanê zîwanî ser o sînoranê qetîyan ronê, çike her mintîqa de îstîsnayî tim estê.

³⁹ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat Kitaplığı, 305 n.yazma, 3. Kitap, vrk. 85-b.

⁴⁰ Evliya Çelebi, *ecv*, 3. Kitap, vrk. 88-b.

⁴¹ Mi no melumat 14ê temmuza 2019î de Denîz Gunduzî ra girewt.

⁴² https://tr.wikipedia.org/wiki/1821-1823_Osmanl%C4%B1-%C4%B0ran_Sava%C5%9F%C4%B1 (15.08.2019)

⁴³ Vokabulerî: Çekuyê yew zîwanî, ferheng.

BEŞO DÎYIN

2. NAMEKERDIŞÊ DÊRSIMIYAN

Nê serranê peyênan de tayê kesî nuşteki û fekkî îdîya kenê ke dêrsimijî kurd nîyê û ganî ê xo sey “**kirmanc**” ney, sey “zaza” name bikerê. Ê îdîya kenê ke “**kirmanc**” caran nêbîyo û nêbeno nameyê dêrsimijan, çunke no name maneno nameyê “kurmanç”î. Tayê zî qebul kenê ke ma xo ra vanê kirmanc la vanê seba ke kurmançî zî xo ra vanê kirmanc û seba ke şaro xerîb ma ra vano “zaza” ma zî xo ra vajê zaza. Nînan ra Zilfî Selcan wina vano:

“Dêrsimîz u Erzinganiyi ho ra vanê Kirmanc, Kuri [Kurmançî] ki ho ra vanê Kirmanc (Kurmanç). (...) Dimli u Kirmanc ne heto enternasyonal de ne ki Anadolîye de nêzonine. Hem zonê ma, hem ki mîletê ma eve Zaza nas beno. Dina ke ma ve u name nas kena, ma ki namê ho heni qewl kerime. Yanê îlim u siyaset de zonê ho ra vajime Zazaki (Zazaca), mîletê ho ra ki vajime Mîletê Zazay (Zaza Halkı). Hama qîseykerden u edebiyat de ke namê bini ki, yanê Kirmanc, Dimli vajiyo normalo.”⁴⁴
[sic]

Verê heme çî ma bizanê ke çimeyanê tarîxîyan de û vîrê şarê Dêrsimî de no mesele senîn o. Coka ez wazena xonamekerdişê dêrsimijan ser o vinderî.

⁴⁴ <http://dersimzazaplatformu.de.tl/Z-.-SELCANI-DE-ROPORTAJ-.htm> (31.12.2017)

Dêrsimo tarîxî -seke selahîyetdaranê dewlete nameyê ci vurnayo- tena şaristanê Tuncelî yo ewroyên nîyo, mintiqayêda hîrayêr a. Verê ronayîşê Komara Tirkîya, eyaletêda bi nameyê Dêrsimî bi şeklê *de facto* estbîya. Merkezê na eyalete zî Xozat bîyo.⁴⁵ Na dinya ser o zafaneyê şaran hem bi ziwanê xo ya xo name kenê (*namekerdişê emîkî*) hem zî şarê bînî înan name kenê (*namekerdişê etîkî*). Sey nimûne, ma şarê Almanya ra bi **kirmanckî** vanê “*alman*”⁴⁶, îngilizî înan ra vanê “*german*”, rûsî înan ra vanê “*nîmetskî*”, îtalyanî înan ra vanê “*tedesko*”. La almanî, xo bi ziwanê xo wa sey “*deutsch*” name kenê. Ziwanê Fînlandîya de nameyê milletê “*fîn*”î “*suomî*” yo. Reyna armenîyan de nameyê milletê “*armenî*”, “*hay*” o. Goreyê komelnasî (sosyolojî) zî xonamekerdişê eslî yê yew şarî, namekerdişê kesane teberî ra muhîmêr û hîna layiqê îtîbarî yo. Coka ma ganî bizanê dêrsimijan xo tarîx de çitur name kerdo. Gelo dêrsimijan bi xo, xo senî name kerdêne? Tirê (eceba) seke tayê merdimî îdiya kenê înan xo sey “**zaza**”yî name kerdêne û eleqayê înan qet bi nameyê “**kirmanc**”î çin bî?

2.1. Çimeyanê Dêrsimijan de Dêrsimijan xo Senî Name Kerdêne?

Hetê namekerdişî ra ma vînenê ke çimeyanê teberî de dêrsimijî zafêrî sey “*kurdî*” ameyê namekerdene. La seke ma cor ra zî va, çîyo ke muhîm o namekerdişê teberî ney, xonamekerdişê yew şarî bi xo yo. Çünke oyo ke qerar bido nameyê yew şarî çî yo, ancax o şar bi xo yo. Gelo dêrsimijan rasta zî caran xo sey “**kirmanc**”î name nêkerdê? Tirê înan seke tayê kesî îdiya kenê timûtim xo ra vato “**zaza**”? Eke winî yo, nê çekuyê “**kirmanc, kirmanckî û kirmancîye**” ke ma kilamanê kanan de hertim rastê ci yenê, çî yê? Seba ke ma cewabê nê persan bivînê, ganî ma vîrê şarê Dêrsimî de dest bi raywanîyêk bikerê. Semedo ke tarîxê ma zaf nênusîyayo û bi şeklê fekkî ameyo roja ewroyêne, ma mecbur ê verê xo açarnê bi kilam û şîwaranê şairanê Dêrsimî. Hela ma biewnîyê şair û deyîrbazê ma -ke goreyê fikrê ma tapuyê welat û kamîya ma destê înan de yo- derheqê nê meseleyê xonamekerdişî de se vanê.

⁴⁵ Ali Kaya; *Îlçemiz Hozat*, Can Yayınları, İstanbul, 2004, r. 28.

⁴⁶ Grûba Xebate ya Vateyî; *Ferhengê Kirmanckî (Zazakî)-Tirkî/Kirmancca (Zazaca)-Türkçe Sözlük*, Weşanxaneyê Vateyî, çapa 5. a hîrakerdiye, İstanbul, 2016, r. 24.

Şaîro dêrsimij Sey Qajî, kilama xo Hewa Pardîye de wina vano:

“Roze ama disemiye
Mistefa Begi ağleri dê are berdê
Sondê Bonê Tosniye.
Vano: Aşirenê juminde mekerê bêbextiye
Mekerê babağiye.
No zalım baro de gırano
Dewleta Ali-i Osmani (Devlet-i Aliyye)
Eve na gavıri nêşikiye.
Wurişi gureto Anadolu
Gâwıri gureto Anadolu
Padisi kerdo qexpeni [qehpeni] u yintızar u babağiye.
Bıxeleşnime şerefê Anadolu
Bıxeleşnime şerefê Dêsim u **Kırmanciye**”⁴⁷ [sic]

Şaîra namdare Wakile zî yew kilama xoya ke tede behsê Sey Qajî kena de wina vana:

“Dêsim, welatê **Kırmanciyo**
Tenga Sey Rıza u Sey Qajî’yo”⁴⁸ [sic]

Ancîna şaîr Pîr Heyderê Alî Doştî zî yew şîra xoya ke tede Sey Qajîyî goyneno, wina vano:

“Sey Qajî melemê serê derd u dırvetu vi
Çiçeğê cem u cematu vi
Sagirt nêvi, sayırê **Kırmancu** vi”⁴⁹ [sic]

⁴⁷ Daimi Cengiz; *Dizeleriyle Tarihe Tanık Dersim Şairi Sey Qajî*, Horasan Yayınları, İstanbul, 2010, r. 311.

⁴⁸ Daimi Cengiz; r. 293.

⁴⁹ Daimi Cengiz; r. 293.

Şuwara Babayê Sey Rizayî ya ke hetê zaf hunermend û şaîranê Dêrsimî (Silo Qij, Qemero Areyiz, ûêb) ra yena vatene de zî nê îfadeyî vîyarenê:

“Vaji vaji vaji
Bavaê hoser vaji
Bavaê mî sono Xozat’o vêsae
Ceno pasayiya **Kirmanciye**”⁵⁰ [sic]

Şaîro dêrsimij Saît Baksî (Seyîdê Kalî), kilama xoya Îmtanê Beşîncîye de wina vano:

“Ewro suwalunê ke ti nus kena, pêro suwalê Gîyawurîstanîye
Peyê Qislî de sona ondêra Golbaşîye
Arda verê mi de na ro, kaxita sipîye
Vanê; Ferat biwane, to kerde eskerîye
Mî reyê tede nîyada ke, tede çîn a qesêda **kirmancîye**
Mî va; Heqî ard hurê, mî ke gurete dîploma beşîncîye
Ez sonû beno basqanê Anadolîye
Sima malimûnê Nazimîye surgin kenû
Rusnenû ondêra Rumelîye”⁵¹

Xidê Alê Îsme ser o yew kilama Dêrsimî esta ke poşmanîya eşîranê Dêrsimî ra behs kena. Eşîrî dewlete ra bawer kenê û çekanê xo benê teslîm kenê. Dima eskerê dewlete ramenê înan ser. Kilame ra yew qisim wina yo:

“Vano, “Bira na zalimî ma qir kerdîme
Cendegê ma têde kerdî ver ra tîjî”
Bira Xidir vano, “Na kelepurê ma
Wertê **kirmancîye** de
Çira honde bîyê ucizî”⁵²

⁵⁰ Hıdır Dulkadir; *Pepugê Des û Dî Kowu*, Kalan Yayınları, Ankara, 2011, r. 111.

⁵¹ Sevîm Aydın; *Deyîrbazê Dêrsimî Saît Bakşî*, Weşanxaneyê Roşna, Diyarbakir, 2013, r. 22.

⁵² Munzur Çem; *Dêrsim Merkezli Kürt Aleviliği*, Weşanxaneyê Vateyî, İstanbul, 2009, r. 540.

Seyd Usênê Seydî serra 1937î de bi Sey Riza û çend kesanê bînan ra Xarpêt de ame dardekerdene. O bi xo pîlê kurêşijan û merdimêdo zanaye bîyo. Wexto ke eskerî Seyd Usênî wenanê erebeyî û ver bi Xarpêtî benê, Vileyê Sorpîyanî de xo çarneno bi hetê welatî û reya peyêne welatê xo ra ewnîyeno. Kilama ey ra qisimêk wina yo:

“Vano, “Sey Rizayî ra vazê
Rojî qêdîyê mendê deqe û saatî
Ma dayîme arê bêrdîme kerdîme tûm vîlatî”
De bîye bîye bîye wela Begê mi bîye
Hêfê mi yêno ve Sey Usênî rê
Heqê dîna cor vêneno ke rêisê **Kirmancîye**”⁵³

Hewa Derê Laçî, cengo ke mabênê tirkan û dêrsimijan de bîyo ser o ya û beno ke kilama Dêrsimî ya tewr namdar a. Ma biewnê kilame de se vano:

“Bira pêrodê na qewxa eşîre nîya,
Merevê **kirmancan** û zalimanê tirkan o,
Destê xo ra xo ver mecêrê
Sar ma rê qolaye vano.”⁵⁴

Wextê Terteleyê Dêrsimî de qumandaranê namdaran yê dêrsimijan ra yew zî Şahan Axa bî. Şahan Axa bextîyarîj bî û hem bi zanayîşê xo hem zî bi cesaretê xo mîyanê şarî de ameyêne heskerdene. Cepheyê hetê Xozatî ey seveknayêne. Şahan gina bi dame ro û kişîya. Kişîyayena ey ra tepîya xoverodayîşê Dêrsimî derbeyêda girane girewte. Ey ser o zaf şîwarî vajîyayê. Înan ra yewe ra qisimêk wina yo:

“Ax de bîye bîye Şahanê mi bîye,
Şahanê mi ke merdo nêmerdo
Şîkîyo tilsimê **kirmancîye**”⁵⁵

⁵³ Munzur Çem; r. 541.

⁵⁴ Munzur Çem; r. 527.

⁵⁵ Munzur Çem; r. 527

1937-38 de, Dereyê Laçî de, mabêne çekdaranê demenijan û eskeranê dewlete de cengêdo zaf gird qewimîyayo. Sevkanê demenijan yê tewr namdarî yê sey Îvisê Sey Kalî, Qemerê Hesenî û ê bînî nê lejî de yenê kiştene. Silo Qiz eşîra milan ra şaîrêdo pîl o, 1937-38 de semedo ke weş kemane cinito, kîşîyayîşî ra reyayo. Dima, cengê Dereyê Laçî ser o yew kilame vata ke heta roja ewroyêne şarî mîyan de yena vatene. Uca de Silo Qiz vano:

“Derê Laçi bivêso
Yivîsê mı gavan o
bıra pêrodê, na qewxa aşîre niya
merevê **Kirmanc** u zalımanê Tırkan o
Destê xo ra xo mecêrê
Sar ma rê qolaye vano
Pepug bêro bıniso
cêncunê ma rê bıwano”⁵⁶ [sic]

Qirkerdişê 1937î Dêrsim ra ravîyarto ra şîyo. La dejî nêqedîyayê. Înan ra yew zî kiştene Îmam Hesenî ya. Îmam Hesen eşîra kurêşan ra xortêk bîyo û hetê tayênan ra gerreyê ey bîyo. Bi neheqîye yeno pêgirewtene û wehşîyane yeno kiştene; sere û bazîyê ey weşaweş yenê birnayene. Silê Qizî ey ser o zî şîwarê vata. Na şîware sey dîyalogî ya ke tede seke hem Îmam Hesen hem zî maya ey qisey kena:

“Ewro taburanê hukmati emır do nayê yenê
Ewro alayiyonê hukmati emır do nayê yenê
Îmam Hesenê mı kelepçe kerdo nawo alayiyo ver de
Cayilê mı, sefkanê mı kelepçe kerdo nawo alayiyo ver o
Dayê Oli kena ke, leminê piyê mı ra vazê altunanê suro bımoro
Zalımı dest ra cigera to (e)be weşêni bijêro

⁵⁶ Mustafa Düzgün; *Dersim Türküleri: Tayê Lawikê Dêrsimî*, Berhem Yayınları, 1992, Ankara, r. 83.

Biko dewrê **Kirmanciye** niyo piyê to cilo şiya pıracêro

Wertê êl u talibonê hezbonê Kurêso ra şêro

Hêfê aslanê xo bijêro wiya”⁵⁷[sic]

Mustafa Duzgunî îzahkerdena na şiware de seba cumleya “Biko dewrê **Kirmanciye** niyo” wina vano:

“Dersimliler yurtlarını **Kirmanciye** diye adlandırırlar. Bu yöre 1937’ye gelinceye kadar herhangi bir devletin egemenliğini tanımamış. Halk kendi adet ve törelerine uygun bir biçimde toplumsal ve idari yaşamı bizzat kendisi düzenlemiştir. Genel kanıya göre Otuz Sekiz’den sonra artık eski durum kalmamış, yeni ve başka bir düzen yürürlüğe girmiştir.”⁵⁸

Kirmanckîya xo wina ya:

“Dêrsimijî welatê xo sey **Kirmanciye** name kenê. Na mintiqa heta 1937î nêkewta binê bandora tu dewlete. Şarî cuya xoya komelkî û îdarî goreyê ziwan û zagonê xo, bi xo tenzîm kerda. Goreyê fikrê pêroyî, Otuz Sekîzî (Hîris û Heştî) ra pey halo verên nêmendo û sistêmekê neweyî dest pêkerdo.”

Ancîna yew şiwara Dêrsimî esta ke nameyê xo “Babayê Min” o. Baba, yew ocaxzadeyo dêrsimij beno. Seba ke kolîyan berê û biroşê, ê kolîyan barê tawuge kenê, o bi piyê xo ra şinê sûka Erzinganî. La wexto ke ko ra simsêr (seracêr) şinê, Baba nêeşkeno tawuge bivindarno û beno birîndar. Çend rojan ra dima, Erzingan de mireno. Şiware de piyê Babayî, behsê **kirmancî** keno ke uca "wertê tirk u hermeniyani" de yo:

“Wayê bonê Babayê min o wayê –Babayê mı- wertê koan o

Felekê Babayê mı tawugê kolîyan o

Kami zewt do Babayê mı ro

⁵⁷ Mustafa Düzgün; r. 140.

⁵⁸ Mustafa Düzgün; r. 146.

Vato “Hene gîlê nêniyo ra bîmano!”

Way dûri yo, dûri yo, dûri yo wax mêratê Erzingani

Talê mîn u cigera mî ra **Kirmanc** biyo hesreto wertê Tirk u Hermeniyani o

Vano “Bawo ez çêverê Tırki miyardêne ax destê xo ma ucaxzadi rê axuyo gıran o”.⁵⁹ [sic]

Reyna yewna kilama Dêrsimî de mayêk yan zî pîyêk lajê xo yê kişîyayî ser o wina vano/a.

“Wayê Koyê Hel o, Guli bînê Hele

Wayi wayi kowun ra berz o

Vano “Yê çê Usîvi, Bakê Pasi”

Va ke “Tî ke cî de qewxali ya

bêro Koyê Eylâşî ra bêro

wayi wayi mî de tîfang berzo”

Naver de yel o, dûri de yel o

Peyniye Tercan o, Erzingan o

Vano “Durbegê mî doman o,

halê qewxa nêzano”

Ondêrê koyî ra ca çîno

Weli u Ewliyayê xo vero cî sano

Ya jê zarancê henni

Xo rê lingu pîrano bîwano

Ax de wayi de wayi sefkanê mî wayi

Niyadênê ma ro wayi

Bîko Heydê mîn o reyê cêno Çê Mîstê Heşî

Îşgorana Çê Husenî

Kûskina çê Husenî

tondayina Xîdırê Musayî

⁵⁹ Mustafa Düzgün; r. 351.

Cigerê mî era xo ver mekuye
Namê ma tewrê genca tû ya newi ye
Nêçe nêçe bayraxtarê **Kirmanciye**
ax de eskeri berdi, şêrinaye”⁶⁰ [sic]

Qemero Areyiz şaîranê Dêrsimî ra yo, hona weş o. Kilamê ey nimûneyanê tewr
weşan yê hunerê **kirmanckî** ra yê. Destpêkê “Şuwara Axleranê Çuxure” de wina vano:

“Ax de biye bego bego bego, begê mîno welati
ax bego bego bego, begê minê welati
Çık paniso, bîvêso begê mî qenunê hukmati
Ondera **Kirmanciye** dariya we
Nîştro ro qenunê Cumreti
Suli Axa vano: Bira voz dê ma vojdimê na kafir ma
qırr keno, keno paki
Hesen Axa vano: Meterse birayêne,
jêde ke zor bıkeroy, ma surgın keno.
ax surgına na welati.”⁶¹ [sic]

Cemîla, qezaya Qisleyî (bi tirkî: Nazîmiye) de cinîyêka zewejîyayî bena. A bi
mêrdeyê xo ya tim danê pêro. Rojêk mêrdeyê aye wextê lejî de Cemîla kardî keno û aye
kişeno. Naye ser ra, mîyanê şarî de na şîware Cemîla ser o yena vatene û vila bena. Tede
çekuya **Kirmanciye** vêrena ra.

“Mî gureto amo leminê leminê ondera Najimiya çoka qorunê
mî şikiya na roza çelê zımustonya serde
Vaê pako yi deremiyo yeno toz ano cigera mî serde
Ma u pi şiyoy dawa kerda ra karyd nêro cigerunê Cemila
mî qılasnê ra wertê mîlê u sarrde
Van: Ceverene, vana: Tariyo sono çutır dıslıxê mî bêro

⁶⁰ Mustafa Düzgün; r. 173.

⁶¹ Mesut Özcan; *Öyküleriyle Dersim Ağrıları- II*, Kalan Yayınları, Ankara, 2008, r. 26.

aciya Cemila mı diya ez sodır keri
 Waxtê wendena pepugi niyo şêri lewê pepugde roşi cîrê
 derdê Cemila ho qisey bıkeri
 Heq kerena waê horo mede ez jê tu bêhermete çı welevê horo keri
 Wertê mîleti (...) **Kırmanciye**'de bîfeteli çutir qesasê to wuyi bıjêri
 Resmê to veto onderê qezetude Haq kerenê zerrê mı
 nêceno çutir şeri cı keri"⁶² [sic]

Xidir Aytaçî yew kalikê dêrsimijî de qisey kerdo û qiseykerdişê ey weşanayo. O kokim çîyêde zaf muhîmî vano ke muhîmîya nameyê **Kırmancî** mîyanê dêrsimijan de keno eşkera.

“Mı ke çimê ho kerdi ra, ho zana, ma Xelesur de vime. Mal u gaê ma zof vi, qarana ma gırane viye. Piyê mı dı reê zewejîya vi. Piyê mı laz u çêney piya, new domonê ho bi. Piyê mı guriyêne. Haqî vornay vi pıro. Sarê Puluri yê Xozati serra vêsaniye amêne, Xelesure ra, non berdêne. Piyê mı, hêgay ramîtene nonê ma zof vi, ca çinê vi ke, non cı kerime. Ma ambari kerdê pırr, na reê ki kerdêne xaşu, galu, çuwalu. Genım, cêw, gılgıl, korek zof vî. Serra vêsaniye ama, isanê Puluri, yê Xozati amey, o nonê ma berd, tayine pere da, tayine ki eve **dênê Kırmanciya** berd, mend dıme ra, pere nêda. Yê ambarê ma kerdi tol berdi.”⁶³
 [sic]

Xidir Aytaçî seba “**dênê kırmancî**”, cêrnot de wina nuşt: “*Sondiyo pil*” [*sondîyo pîl*]. Ma tîya ra reyna fehm kenê ke dêrsimijî nameyê mîletê xo “**kırmanc**”î ser o sond wenê û ma zanê ke sond çîyanê bêqiyetan, aleladeyan ser o nêwerîyeno. Ez vana qey “dênê kırmancî” tîya de deynê kırmancî (tr. kırmanc borcu) yo. Ey waştı vajo goreyê adet û ûsulê kırmancan deyn kerd. Kırmancî gama ke deyn danê, peymana nuştekiye yan zî

⁶² Mesut Özcan; r. 150.

⁶³ Hıdır Aytaç; *Danoğê 38i*, Vejiyaişê Tiji, 2009, İstanbul, r. 251-252.

resmîye nêvirazenê, yewbînan ra bawer kenê, mavajê vanê “Bere, ti payîzî deynê mi danî.” Peymana înan fekkî ya, sond yan zî sozdayene bes ê.

Hesen Alîyê Sêy Kemalî dewrê **kirmancîye** de, bi Seyîd Rizayî ya, koyanê Munzurî û Erzinganî de vera rûsan ceng kerdo. Ey zaf rey lejanê ke mîyanê eşîran de qewimîyayê de dayo pêro, qol eşto, kelepur berdo, merdim kişto. Wextê terteleynê 1937-38î de zî xo ver ro dayo. O bi xo eşîra abasan ra yo ke na eşîre eşîra Sey Rizayî ya. Hesen Alîyê Sêy Kemalî, dêrsimijan ser o wina vano:

“Ma **Kîrmancime**. Zonê ma **Kîrmanckîyo**. Welatê ma **Kîrmanciya**.”⁶⁴ [sic]

Yew millet xo senî name bikero, nameyê ziwanê xo zî ê nameyî ra virazeno. Sey nimûne, tirk nameyê yew milletî yo, seba ziwanê înan tirkî yeno vatene. Seke ma cor ra zî musnayo, Hesen Alîyê Sêy Kemalî zî xo û milletê xo sey **kîrmancî** name keno û nameyê ziwanê xo ra zî vano **kîrmanckî**. Millet nameyê welatê xo zî zafane nameyê milletê xo ra virazeno. Çend nimûneyî: deutsch-Deutschland [alman-Almanya], türk-Türkiye [tirk-Tirkîya], hay-Hayastan [armenî-Armenîstan], english-England [îngiliz-Îngilîstan], ûsn. Hesen Alîyê Sêy Kemalî, welatê milletê xo sey **Kîrmancîye** name kerdo. O, behsê ittîfaqê Selman Axayê eşîra qîrxan û Seyîd Rizayê eşîra abasan zî keno:

“Verde, herdunê ma de herg ca de qereqoli çine bi. Mudurluğ eşti bi. Tey mudurê be dirê cendermuna bi, yinu ki tersu ver veng nêkerdêne. Herbê cihani ki têra bi Sey Rîzay be Salman Axaya pers danê jubini ke hurdemena qereqolanê wertê xo wedarê. Vanê ma wertê **Kîrmancu** de qereqolu nêwazeme. (...) Tîlsimê **Kîrmanciye** qewğunê aşîru dîme şikiya. (...) **Kîrmanciye** de riê dewe, qamçur, vêrgi-mêrgi çine bi. Bado, dewlete taşîldar rusnêne ke dewu ra riê dewe arêdo.”⁶⁵ [sic]

Pojvonk dewêka Dêrsimî ya ke mîyanê mintiqaya eşîra qîrxan de manena. Na dewe, yê eşîra qocan bena. Seba ke mintiqaya înan ra dûrî kewena, qocijî wazenê ke na dewa xo biroşê. Sey Rizayê abasan beno muşterî û pere dano, Pojvonkî hêrînenê. La

⁶⁴ Cemal Taş; Roê **Kîrmanciyê**, Wêjîyîşê Tîjî, 2007, İstanbul, r. 9.

⁶⁵ Cemal Taş; r. 79.

Satoxlî Salman Axa nêwazeno ke Pojvonk yê Sey Rizayî bo, çike mîyanê dewanê qirxan de manena. Seba na dewe, eşîra qirxan bi eşîra abasan têkewenê (pêkewenê), lej têra beno. Nat û dot ra vîst û di merdimî yenê kiştene. Û na mesela ser o yew şîware yena vatene:

“Satoğlı Salman Axa pusula onceno
Vano ‘Qelfê isano cêro yêno
Mı va Babao Aznawuro vero
Ax dada hêylo, hêylo
Heqo to cara keşîya nêdê diyaine
Cara biya ke **Kirmanc Kirmanci** ver dewu tal kêro
Ax dada hêylo, hêylo”⁶⁶ [sic]

1938î ra ver, rojêk Sey Riza bi lajê xo Şêx Hesên û çend çekdaranê xo ya şînê qereqolê Zêranîga Pulurî ke dewlete de aş bibê. Hona ke nêşîyê, xebere ruşnenê qereqolî. O wext Zêranîge nahîye ya, tede mudirêk û qereqolêk estê. Mudirê nahîye û yuzbaşîyo ke qereqolî ser o yo, hona ke Sey Riza nêameyo xebere ruşnenê Alayîya Xozatî û çekdaranê esparan, wazenê ke Sey Riza û merdîmanê ey pêbigîrê. Roja bîne, Sey Riza bi lajê xo Şîx Hesên û çend çekdaranê abasîjan a şîno qereqolê Zêranîge. Yuzbaşî û mudirê nahîye Sey Rizayî rê zaf hurmet kenê, ci rê îzet û îkram kenê la înan seba ey dame naya ro, wazenê ke ey bixecelnê. Sey Riza ke kav keno ke damê esta, çîyê keno mane û uca ra vejîyeno, xo erzeno cayê. Mabênê çekdaranê ey û cendirmeyanê qereqolî de lej beno. O wext ê qayît kenê ke Qasimoxlîyê pîlê eşîra Pezgewran mayînêda qire ser o ha yeno. Eke reseno leyê Sey Rizayî, Sey Riza ci ra vano:

“Keko! Va mîrodê sîma bîbo! Koê Dêsimî de kemere ke gîna kemere, sîma vanê so taxalet be. Bîzonê ke taxalet biyaina mîna sîma nêxeleşîne, îhî jû êwro ez sona taxalet bena. Êwro roca mîna a, meste roca sîma wa. Yîne ke teselia xo mîra gurete, sîma merdo **Kirmanc** naê bîzano ke yî be mîna nêfindenê, meste kî roca sîma wa.”⁶⁷ [sic]

⁶⁶ Cemal Taş; r. 133-134.

⁶⁷ Cemal Taş; r. 183.

A roje Sey Riza û merdimê xo, xo erzenê verardîya koyanê Munzurî û bi kemeran meterîs virazenê, heta şan danê pêro. Eke bî tarî, esker ancîyeno bi qereqol û Sey Riza û çekdarê xo xelisîyenê. Dima se bîyo, Hesên Alîyê Sêy Kemalî wina vano:

“Ma hêşaymepê ke, cêrê ma veng yêno, veng danê, veng ki vengê
Kîrmancunê mao.”⁶⁸ [sic]

Usênê Seydî, pîlê pera şixan ya eşîra kurêşan bîyo. Merdimêko giran û merdimê cematan bîyo. Zemanê keweno tenganiye, Hesên Alîyê Sêy Kemalî û birayê xo Hemilî ey benê qumandarê alayîye de anê têrî. La Usênê Seydî tirkî nêzaneno. Hesên Alîyê Sêy Kemalî nê mewzûyî ser o wina vano:

“Êlgiya Usê Seydi mı sero zofa, mı cigera xo ra zof qimet dênê yi. Usê Seydi de 65 serri şîbi, hama zê gaê nêri bi. Mı be biraê xo Hemilia, O guret berd lewe elay qumandari. Jûan nêzono, o ke ebe **Kîrmancki** marê se vano, ma ki çarneye Tırkki, elay qumandari re vanime.”⁶⁹ [sic]

Hesên Alîyê Sêy Kemalî rojanê xo yê peyênan de behsê bêrîya welatê xo keno û wina vano:

“Ero biraê mı, no senê zamano ma kotime cı, ez qırrbanê to bi. Ez roca Heqi na Estemol de sodır ra çê ra vecina sona qewa, hata san wertê mîlête made nison ro, hama roê mı mêrata **Kîrmanciyê** dêro. Êndi ğeyal kon, ğeyal de son **Kîrmanciyê**.”⁷⁰ [sic]

Usivo Qurzkiz dewa Hop a qezaya Gêxî ya Çewlîgî ra bîyo. Gêxî hetê tarîxî ra zereyê sînoranê Dêrsimî de ya. Tesîsbîyayîşê Komara Tirkîya ra dima, na qeza hetê îdareyî ra Çewlîgî ra ameye girêdayene. Usivo Qurzkiz bi xatirayanê tertele-yê armenîyan û tertele-yê cengê Şêx Seîdî ya beno pîl, dima serranê 1937-38î de beno şahidê qirkerdişê Dêrsimî. Usiv kişîyayene ra xelisîyeno la o bi keyeyê xo ra xeylê zeberîyenê. Nuştoxanê

⁶⁸ Cemal Taş; r. 186.

⁶⁹ Cemal Taş; r. 214.

⁷⁰ Cemal Taş; r. 233.

dêrsimijan ra Munzur Çemî xatirayê ey nuştê û sey kitabî weşanayê. Kitabê Munzur Çemî “Hotay Serra Usîfê Qurzkızı” de, Usivo Qurzkiz cayê eskerîya xo de çend kesan vînen ke mîyanê xo de bi ziwanê ey qisey kenê û Usiv qalê a xatiraya xo keno:

“Tavi eskera wo, isonê hetê mayê, ama eceva kot ra yê, ûza se kenê? Eke tenê vêrd ra, mı hên qesê est werte. Îyê bînû ez nêhesnûne, hama cênika gence ferq kerd, naye ser o kî vake:

- Wêêy, no esker axa **Kırmanc** o. Pêniye de ki mı ra pers kerd vake:

- Tı kot ra wa?

Mı dewa xo cı ra vate, o ra dime ki mı ê dine pers kerd, mı va:

- Sıma kotrayê?

Vake:

- Sarê hetê Xozati me.

Mı va:

- Sıma sûrgın ê?

Vake:

- Ya.”⁷¹ [sic]

Usivo Qurzkiz, derheqê lejê eşîranê xoverdayoxan û mîlîsan de wina vano:

“Niyade ma ve dine ra ûza honde na zuvin ra, ma ra mordêm amêy kistene, eskerû qe vengê xo nêvet, qarîsê cı nêbi. Çünke Demenû ra zof tersêne, nêwastê ke bêrê tê ri, dine de pêro dêne. Tavi texmin nêkerd ke mayê ke milisi me honde beme pêrisan. Planê eskariye o bi ke, **Kırmanc Kırmancû** bıkisêne. Eke kameci het ra bımerdêne ki qe zerarê de dewlete te de çinebi.”⁷² [sic]

Eşîra keçelan Dêrsimê Rojawanî de eşîrêka gird a. Eşîra balîyan/bolîyan zî eşîrêka Dêrsimê Rojawanî ya û wextêk mabênê nê di eşîran de lej vejîyeno. Axayê keçelan Munzur Axayê Qeremanî nê lejî de yeno kîştene, coka mîyanê şarî de ey ser o yew şîware

⁷¹ Munzur Çem; *Hotay Serra Usîfê Qurzkızı*, Weşanên Roja Nû, 1992, Stockholm, r. 165.

⁷² Munzur Çem; *ecv*, r. 173.

yena vatene. Şiwara ke Munzur Çemî feke axayê eşîra qocan Cemşî Axayî ra nuşta de, kamiya dêrsimijan ser o melumato zaf eşkera esto:

“Da da Mircan o
Mircanî ser o tef û duman o
Vanê, No wo ke kîşîyo axayê **Kirmancan** o
Sona dîyarê dewanê Tirkan
Bayremê Tirkan o
Vanê No wo ke kîşîyo begê **Kirmancan** o
Uşên Axa şono dîyarê mezela birayê xo
Veng dano, “Bira zerrê to mi ra nêmano
Mi to ser o do ve pêro
Vîst û jû tamam o”⁷³ [sic]

Seb yew ziwani folklor zaf muhîm o, çunke folklor sey lîlikêk orîjînalîya kultur û ziwani musneno. Çend tewirê materyalê folklorî nê yê: Sanikî, kilamî (deyîrî), şiwari, çibenokî, vacvacokî, duwayî, zewtî, vateyê verênan, îdyomî. Zilfî Selcanî 2013 de bi nameyê “Qese u Qesê Virênu; Leksikon”î kitabêk weşanayo ke tede mintiqaya Dêrsimî ra xeylê çeku, vateyê verênan û îdyomî estê. Ê kitabî ra di nimûneyî nê yê:⁷⁴

“**Kırmanc**

Mordemo **Kırmanc**, eve tarva zuviniyo.

Kırmanciye

Haqî ra bıbiyêne, **Kırmanciya** beleke reyna biamêne, ala kam vosno, kam biyêne vorek.

⁷³ Munzur Çem; *Hewara Dêrsimî*, Weşanên Deng, İstanbul, 2003, r. 104.

⁷⁴ Zilfî Selcanî kitabê xo de çend herfê taybetî viraştê û gurênayê. Samedo ke ê herfî kilavyeyê mi de çin bî û mi ê İnternetî ser o zî peyda nêkerdî, ez nêşkaya înan sey orîjînalê kitabê ey binusî; “**t**”yo ke mi kerdo sıyayêr (bold) bin de nuqtayêk estbî, “**ç**”yo ke mi kerda sıyayêr ser o zî **aksan** estbî.

Kirmanciya beleke de aşiru fekê tıfongê xo listêne. [fekê tıfongê ho listene: çêr biyaene, sevkan biyaene.]”⁷⁵ [sic]

2.2. Xebatanê Tarîxê Fekkîyê de Xonamekerdişê Dêrsimijan

Nê serranê peyênan de xebatanê nuştana tarîxê şaran de tarîxo fekkî (oral history) zaf vejîya vernîye. Bitaybetî seba şaranê bê tradîsyonê wendiş û nuştîşî yê sey kurdan, tarîxo fekkî zaf muhîm o. Helbet arêdayîş û nuştîşê xebatanê tarîxê fekkîyê de zî tayê ûsul û qaydeyê îlmî estê û ganî estbê zî. O zî karê pisporan o. Serranê heştayan ra pey, mîyanê dêrsimijan de nê tewir xebatî zêdîyayî. Xeylê kesên dest bi qeydkerdena xatirayanê şahîdanê terteleyan kerd, vengê kokiman qeyd kerdî, bi kamera qeyd kerdî, înan de roportajî kerdî, roportajê xo sey kitabî çap kerdî. Mîyanê nê xebatan ra înanê ke tewr zêde deşê şarê kirmancî resnayî rayapêroyî, belgefilmî bîyî. Nê belgefilmî zafêrî serra 2000î ra tepîya ameyî antene. Nînan ra tayê nimûneyî nê yê: “38”ê Çayan Demirelî (2006), “İki Tutam Saç: Dersim’in Kayıp Kızları” yê Nezahat-Kazım Gündoğanî (2010), “Qelema Sûre”ya Özgür Fındıkî (2010), “Kara Vagon”ê Özgür Fındıkî (2011), “Silo Qiz”ê Bülent Borali (2011), “Pepugun Sesi”yê Caner Canerikî (2012) û “Hay Way Zaman”ê Nezahat-Kazım Gündoğanî (2013). Nînan ra tayênan çend xelatê sînemayî zî girewtê. Nê belgefilman de derheqê xonamekerdişê dêrsimijan de îfadeyê zaf eşkerayî, rastarast bi fekê şarê Dêrsimî ra yenê vatene.

Belgefilmê “Qelema Sûre”⁷⁶ ya Özgür Fındıkî de şahîdê terteleyle 1938î Alî Doğan mabênê deqayanê 29.54-30.47î de vano:

“Na Sosinê serê raye esto, serê Vankê Keşîşî ro. Esker verê ma wo, ma vêneno. Yaw mal esto, gay esto, lek esto. Pîyê m’ va ke hukmat rozê ta ma qir keno. New roz qedîya, roza deşîne esker kerd war ko ra. Bover ra hêgayê esto, nîya tede hîrêyînî virastê, qazix kuyê. Uza apê mi esto, Alî vanê, hîrê rey mi va “Apo Alî!”, mi nêzona se bî. Esker jêr, gelîyê jêrî ro hên pîrr bîyo amo cor. Dunya bîye sojîya sûre ma ser o. Zof fam kî nêkon, boyina voz dan. Birayê mi va ke

⁷⁵ Zilfî Selcan; *Qese u Qesê Virênu, Leksikon*, Data Yayınları, Dêrsim, 2013, r. 249.

⁷⁶ <https://www.youtube.com/watch?v=W2OFzqY0EQY> (29.11.2017)

“Ero xo war de, ero xo war de, xo war de!” Mi xo da peyê kemerû ro, mezalîye ma nêdê, ma uştîme ra. Ma uştîme ra, ameyîme. Nîya hezazê esto, ma xo tiro est war. Mi nîyada ke va ke “Melewîyê, melewîyê! Name sima ra!” Êndî omîdê mi kesîlmîş bî. Neyse pey de va ke “Metersê, metersê!” va ke, “ma kî **kirmanc** îme.”

Reyna “Kara Vagon”ê⁷⁷ Özgür Fındıkî de mabênê deqayanê 7.44-8.23 de Besîme Yalçinkayaya ke qirkerdene ra xelesîyaya û surgun bîya, wina vano:

“Ma ke amaymî Xarpit, aye kî to rê vacî. Porê ma hanîya terd, porê ma cayan ra, naca ra, uca ra. Mêrikê, **kirmancê** ma bî, oxillixê xalê min bî. Sanay makîna ver, por-mor ma ra gurotêne ha, zê cuwamêrdî. Erkek gibi yaptılar. Kincî-mincî ma ra vetî, tenê kincî çiton bî dayî ma ra, ma kerdîme hamam. Ma kerdîme hamam, ma hamamê xo kerd, kincê ma îlaçlamîs kerdî, ardî dayî ma. Nafa kî surmîs kerdî.”

Silo Qiz şaîrêko dêrsimij o, kemane ceneno. Goreyê vatena ey, serrê ey nika se ra zêdeyêr ê. Wextê tertele-yî de desserre bîyo. Eke şarî qir kenê, ey zî benê caxê hepisxaneyî ra girê danê ke bikîşê. O wext çawuşêk bi nameyê Qoçoxlî ey kişîyayene ra xelesneno ra, vano “No, xeylê wext o ma het de yo, kemane ceneno, kêfê eskerî pê yeno, moralê eskerî keno weş.” Bülent Boralî serra 2011 de ey ser o bi nameyê “Silo Qiz”î⁷⁸ belgefilmêk viraştö. Silo Qiz, mabênê deqayanê 4.06-4.22 yê nê belgefilmî de wina vano:

“Ez desserre bîne, desserre, pîyê mi merd. Dewrê **kirmancîye** bî, ma êndî çekî gîrê day, bîme pîl. Nika estê, se serrî, se û des serrê mi estê. Albazê ki ma pîya amê dîna, merdê.”

Tepîya Silo Qiz nê belgefilmî de, derheqê bêbextîya tayê dêrsimijanê wextê tertele-yî de, mabênê deqayanê 12.22-12.50 de vano:

⁷⁷ <https://www.youtube.com/watch?v=mbgDwEBYfEQ> (29.11.2017)

⁷⁸ https://www.youtube.com/watch?v=kptsWZm3c_g (29.11.2017)

“Wuyî, amman! Mêrdê **kirmancî** soyê zarancî ra wo bawo-bawo, soyê zarancî ra wo. Mi to rê nêva zaranc a wanena, zarancanê bînan [ana]. Soyê zarancî ra yê. Ewro gonîya min û to ke jubînî ya nêgîrîye, se konû? Îta bi îta bajîyê mi bimanê, gereke ti vacê ke “No **kirmancê** ma wo, ma û pîyê ma ju bîyo.”

Terteleyê Dêrsimî de xeylê cinî, camêrd û domanî bi hawayêkê weşîyane ameyê kiştene. Qirkerdene ra tepîya xeylê kênekî hetê eskeran ra ameyî berdene û bi serran merdim û keyeyanê xo yê rastikênan ra dûrî mendî. Zafê înan nê şaristananê xerîban de, mîyanê ê keyeyan de eslê xo, ziwan û bawerîya pîrbabanê xo xo vîr ra kerdî. Înan ra tayê zî resayî keyeyanê xo yê rastikênan û cigêrayoxan rê xatirayê xo vatê.

“İki Tutam Saç, Dersim’in Kayıp Kızları”⁷⁹ yê Nezahat û Kazım Gündoğanî de, Huriye Aslana ke Tertele de kewta destê eskerî û bi serran şaristanê Samsunî de keyeyê yew zabitî de menda, derheqê neçarîya xo de mabêne deqayanê 19.40-20.02 de bi tirkî wina vana:

“Kızım kaldım, epeyi kaldım. Bi oruç tuttum. [Dedim] “Xizir, Xizir! Ti Xizirê **kirmancû** bîya. Beni ya öldür, ya burdan al. Ben n’apiyim? Türkçe bilmiyorum. Bu hanım kötü bir kadındır.”

Eynî Huriye Aslane, semedo ke xanima zabitî aye rê zaf zulm kena, keyeyê înan ra remena û teber ra rastê yew merdimî yena. Huriye Aslane belgefilmê “Vengê Pepugî/Pepug’un Sesi”⁸⁰ yê Caner Canerikî de mabênê deqayanê 43.29-44.06 de na mesela wina vana û aîdîyetê xo îfade kena:

“Ondan evvel bir adamı gördüm, yalvardım. Adam sordu benden, “Sen... Ti macur a?” “Evet” mi va. **Kirmanckî** qesey keme. Va ke “Ça nîya kewta ortalixe?” Mi va “Xanima mi xirabin a, dana mi ro, -mi va- non mi nêdana, ciliko ke dana mi mi erzena merdîvanbaşî” -mi va-. Ne olur -mi va-, ne olur, vaci çêna wuwa min a, vaci çêna birayê min a. Mi va, ez **kirmancû** ra has ken.

⁷⁹ https://www.youtube.com/watch?v=ta8Qvzo4i_0 (29.11.2017)

⁸⁰ <https://www.youtube.com/watch?v=wBsiExpOjQ> (29.11.2017)

Ez xo rê bêrî lewê sima, mi va. Sima fetelînê kenê top wenê, ezî k' sima di fetelîn, ken top.”

Belgefilmê “Vengê Pepugî” de tornê Sey Rizayî Rûstem Polat zî qisey keno û derheqê amancê tertele-yê 1937-38î de, mabênê deqayanê 2.58-3.15 de wina vano:

“Nika vanê ki qarşuyê dewleti vecîyê, eşkerîye nêkerda, vêrgî nêkerdo, nêzo vêrgî nêdo, welhasil her çî kî ma rê vanê. Ama, en fazli, yanî hukumatî ma kerdênî qedenayena ma wa, yanî va ki ma **miletê kirmancî** biqedênîme.”

Ancîna eynî belgefilm de, mabênê deqayanê 48.25-49.05 de yew şahida tertele-yî ya ke surgun bîya, qisey kena:

“Ma berdîme zerê Develî, ma berdîme xan. Xan de uza çor-ponz teneyî vejîyay ameyî lewê ma. Va ke “Ma kî **kirmanc** îme, Xozat ra yîme, qozon îme. Mi rê Axayê Qop vanê, ju kî di birazayê xo vî. Ju kî demeniz vî tey, keçeliz vî, ma ez çî zon, ju kî juyî ra bîn tey vî. Çor-ponz teney vî, ameyî lewê ma, pers kerd “Sima ê kotî yî?... kî va ke “Ma arêzon îme, hetê Pilêmorîye ra yîme. Ha uza *görismis* bîme.”

Hüseyin Aygün çend serran ra ver wexto ke Cumhuriyet Halk Partisi ra bîbî mebusê Dêrsimî, taxa Şêxankî ya Mamekîye de yew keye de beno meyman û uca de yew kokima bi nameyê Guneş Xanime de derheqê 38î û kamîya dêrsimijan de qisey keno. Aygün, Guneş Xanime ra nameyê zîwan û milletê dêrsimijan pers keno. Cewabê Güneş Xanima 80 serrîye xeylê eşkera yê. Mabênê deqayanê 2.42-4.02 de wina vanê. (HA: Hüseyin Aygün, GX: Guneş Xanime)

“HA: Pekî namê tuyo xêr çik o?

GX: Namê mino xêr?

HA: Heya.

GX: Guneş a. Guroto namê mi Guneş no pira.

HA: Nika nufis de beno Tîj.

GX: Yox!

HA: Ya, ya, danê danê, zonon.

GX: Aynıdır.

HA: Tîj serbest a nika. Çênekû ra danê yanî. (...)

HA: Deva-deva heştay esta?

GX: Heya. Dêsim mi vîr der o.

HA: Namê na zonê ma çik o? Na zonê ho rê se vame?

GX: Namê xo? Vanê **kirmanckî** qisey ke, namê xo çik bo ke?

H A: Pekî namê miletê ma çik o?

GX: Namê miletê ma “**kirmancî**”.

HA: **Kirmanc** yeno çi mana? Yanî ma ke **kirmanc** vame, **kirmanc** yeno çi mana?

Çi mana de vame “Ma **kirmanc** îme?”

GX: Hew! Çi vacîme ki? Vanîme “Ma **kirmanc** îme.” Eke tirkî bî si vanê “Ma [Biz] **Kürd’dir**.”⁸¹

Seke ma cor ra zî nuşto, bi delîlanê tarîxî û folklorîkan zî sabît o ke dêrsimijan xo sey kirmancî name kerdo û hîna zî wina name kenê. Cîrananê înan zî ê sey “kurd”î name kerdê, tayênan nameyê înan yê dînî zî îlaweyê nameyê înan kerdo sey “kurdê qizilbaşî/rafizîyî”. Nê delîlan ra dima derheqê name û kamîya dêrsimijan de spekulasyonê bînî îlmî nîyê.

2.3. Çimeyanê Xerîban de Dêrsimijî Senî Ameyêne

Namekerdene?

Eke ma cewabê persê “şaranê derûdormeyî dêrsimijî senî name kerdê” bigêrê, ma vînenê ke hemeyê înan dêrsimijî sey “kurd”î name kerdê.

⁸¹ <https://www.youtube.com/watch?v=mDxegDSkkDM> (29.11.2017)

Goreyê 48 fermananê ke mabênê serranê 1726 û 1880î de ameyê vetene, Dewleta Osmanîyan înan ra sey “*kurdê Dêrsimî, kurdê dêrsimijî, kurdê dêrsimijî yê rafizî, taîfeya qizilbaşan, kurdê ducekî*” behs kerdo.⁸²

Armenîyan demêdê dergî ra nat dêrsimijan de cîranîye kerda, ê heta 1915î pîya ciwîyayê. Nê şarê cîranî, zaf rew dest bi nuştîş û wendişî kerdo. Alfabeyêka înan a taybete esta ke Mesrob Maştotsî seserra 5. de viraşt. Seba nê avantajan, çimeyê armenîyan seba şaranê cîranan zî zaf muhîm ê. Ma nika çimeyanê înan ê muhîman ra nê meseleyî ser o çend nimûneyan bidê.

Mîsyonero armenî Andranîk, serra 1888î de rayîr keweno û bi yew embazê xo ya Dêrsim de gêreno. Dima, nê gêrayîşê xo ser o kitabêk nuseno û uca de dêrsimijan ra bi ziwanê armenî sey “**krder**”/“**krdakan**” behs keno. Çekuya “krder”/“kirdakan” a ziwanê armenîyan, kirmanckî de manaya “kurdî”/“kurdan” de ya (eke ma bi tirkî vajê bena “Kürtler”). Eke ma bi kirmanckî vajê, nê kitabî de, Andranîk dêrsimijan ra vano “*kurdî, kurdê Dêrsimî, kurdê qizilbaşî*”⁸³ (tirkîya xo bena “*Kürtler, Dêrsim Kürtleri, Kızılbaş Kürtler*”).

Arshak (Arşak) Safrastian, serranê 1908-9î de sey hetkarê konsolosê Îngîlistanî yê Bedlîsî xebitîyeno û kurdan weş nas keno, derheqê înan de beno wayîrê tecrubeyî. Dima 1948 de bi nameyê “Kurd û Kurdistan”î kitabêk nuseno. Safrastian nê eserê xo de wina vano “Eşîrê Dêrsimî bi lehçeya *zazakî* ya ziwanê *kurdkî* qisey kenê.”⁸⁴

Vahan Bardizaktsi, Boğos Natanyan û Karekin Sırvantsdyants hîrê keşîşê Patrîkxaneyê Armenîyan benê. Patrîkxane, Cengê 93yî (cengo ke mabênê osmanîyan û rûsan de serranê 1877-78î de bîyo) ra tepîya nê hîrê kesan sey raportorî şaweno ê bajarane ke armenî tede ciwîyenê. Linga keşîşan kewena Dêrsimî ser zî. Herçiqas ê esasen derd û

⁸² Kerem, Soylu; *Osmanlı Belgelerinde Dersim ve Cıvırı*, İstanbul Kürt Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2013

⁸³ Andranîk; *Dêrsim, Raywanî û Cografya*, kurmanckî ra açarnayox: Roşan Lezgîn, Weşanxaneyê Vateyî, İstanbul, 2010

⁸⁴ Safrastian, Arshak; *Kurds and Kurdistan*, Harvill Press, London, 1948, r. 106.

kulê armenîyan ser o vinderê zî, raporê xo de qalê miletanê bînan zî kenê. Nê raporî de nê hîrê keşîşê armenî, eşîranê dêrsimijan ra sey **“kurd”**î behs kenê.⁸⁵

Demê peyên yê împaratorîya Osmanîyan de xebatê mîsyoneranê xirîstîyanan mîyanê kurdan de zî zaf zêdîyabî. Eke ma sey nimûne vajê, Xarpêt de çend mektebê mîsyoneran yê xerîban estbî. Ê mîsyoneran ra tayê kesan, derheqê dêrsimijan de zî tayê çî nuştîbî.

Bi nameyê G. W. Dunmore mîsyonerêdo amerîkayîj, serranê 1850an de yeno Dêrsim û mîyanê şarî de gêreno. Dima embazanê xo rê yew mektube nuseno û uca de şarê Dêrsimî ra sey **“kurdê dêrsimijî”** behs keno”.⁸⁶

Mîsyonero bîn bi nameyê H. N. Barnumî zî serra 1890 de Xarpêt de beno û demêk şîno hetê Dêrsimî de gêreno, mîsyonerîye keno. Raporê xo yê ke derheqê dêrsimijan de nuştî de înan ra sey **“kurdê dêrsimijî” û “qizilbaşî”** behs keno.⁸⁷

Mistefa Kemal **“Nutuk”** de wexto ke behsê yew telgrafê xo keno, uca de şarê Erzîngan û Sêwasî ra sey **“kurdê ke înan rê zaza vajîyeno”** behs keno.⁸⁸

Otto Blau, hem yew etnograf bî hem zî serra 1858 de konsolosê Trabzonî yê dewleta Prûsya (Almanyaya ewroyêne) bî. Wextê dîplomatîya xo ya Trabzonî de Otto Blau û embazê ey Wilhelm Strecker pîya şînê Dêrsim û Erzîngan de gêrenê, derheqê ziwan, kultur û bawerîya dêrsimijan de melumat danê arê. Di embazî zafane mintiqayanê Dujîkî (Koyê Tujîkî, bi nameyê xo yê bînî Koyê Sultan Babayî û Quzîçanî (Pulêmurîye)

⁸⁵Vahan Bardizaktsi, Boğos Natanyan, Karekin Sırvantsdyants; *Dersim Gizemi, Palu-Harpur 1878*, Cilt: 2, Derlem Yayınları, İstanbul, 2010, r. 144.

⁸⁶ Mehmet Bayrak; *Êzîdî, Kızılbaş, Yaresan Kürtler: Belgelerle Kürdistan'da Gizli Dinler*, Özge Yayınları, Ankara, 2014, r. 192-195.

⁸⁷ Mehmet Bayrak; env., r. 229-231.

⁸⁸ Mustafa Kemal Atatürk; *Nutuk*, Cilt: I (1919-1920), Devlet Matbaası, İstanbul, 1934, s. 72

ra gêrenê û melumat danê arê. Blau, serra 1862 de nê melumatî neşr kerdî ke tede dêrsimijan ra sey “*Duschik-Kurden*” yanî *Kurdê Duşîkî* behs keno.⁸⁹

Dezgeyê Cografya yê Çarîya Rûsya (ZIRGO) serra 1863 de bi sernameyê “*Kurdê Dêrsimî*” raporêk weşanayo. Nê belgeyî de wina vano: “Hûmara *kurdanê Dêrsimî* hema-hema 140 000 o û nê, panc beşî yê: dêrsimijan, balabanan, çarekan, şêx hesenan û kurêşan.”⁹⁰

Basîl Nîkîtîno (Basil Nikitine) etnolog, dîplomat û kurdnas, mabênê serranê 1914-18î de Urmîye de konsolosê Rûsya beno. Ey kurdan ser o xeylê cigêrayîşî kerdê, kitabî nuştê. Nîkîtîn dêrsimijan ra wina behs keno “Ganî merdim vajo ke wîlayetê Xarpêtî de mintiqaya Dêrsimî de nufusê *kurdan* zaf sixlet o. Na mintiqaya mabênê di leteyanê corênan ê Çemê Feratî de *kurdî*, goreyê mintiqayanê bînan heşt qatî hîna zaf ê. *Nê kurdî*, bi lehçeyêda bîne (zazakî) qisey kenê û girêdayîyê yewna mezhebî (Alîlîlahî/Elîyullahî) yê, la seba ney nêbeno ke teberê komelê kurdan de bihesibîyê.”⁹¹

Rojhelatnaso îngîliz E. B. Soaneyî, kurdan ser o xeylê xebatî kerdê. Soane derheqê kirmancanê (zazayanê) derûdorê Dîyarbekir û Erzinganî de wina vano: “*Zazayê* ke derûdorê Dîyarbekir û Erzinganî de ciwîyenê, teqez *kurd* ê. Nê kurdê ke zafê înan koyan ser o ciwîyenê, bi cesaretê xo namdar ê. Sereyê înan gilover û esteyê înan xîşn ê. Bi lehçeyêka arî ya pake qisey kenê. Na lehçe ne manena lehçeya mukrîyan û ne zî yê ê bînan.”⁹²

⁸⁹ Otto Blau; *Nachrichten über kurdische Stämme-III, Mitteilungen über die Dusik-Kurden (News about Kurdish Tribes III, Messages about the Dusik-Kurds)*, Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft, Leipzig, 1862, r. 621–627.

⁹⁰ Dezgeyê Cografya yê Çarîya Rûsya (ZIRGO), *Kurdê Dêrsimî*, binê nezaretê Kont Bestujev Ruminî de, Sankt Petersburg, 1863; Cîld 1., Vakiyê Cografya, r. 5–12, rûskî ra: Sabri Hasolî, Averianov Yuri, *Munzur Dergisi*, hûmara 22., Ankara, 2005, r. 18-27.)

⁹¹ Basil Nikitine; *Kürtler*, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2008, S. 94-95.

⁹² M. Emin Zeki Beg, *Kürdistan Tarihi*, Beybun Yayınları, 1992, Ankara, s. 157.

BEŞO HÎRÊYIN

3. KIRMANCKÎYA DÊRSIMÎ

3.1. TAYÊ VENGÊ TAYBETÎ YÊ KIRMANCKÎYA DÊRSIMÎ

Ziwannasî tayê beşan ra yena pê ke nînan ra yew zî vengnasî ya. Vengnasî (phonology) ya ke çekuyanê “**fonem**” (yewina vengî) û “**logy**” (zanist)î ra yêna pê, gramer de veng an ser o vindena.⁹³

Alfabeya kurdî ya Bedîrxanî de tena 31 herfî estê ke înan ra 8 hebî vengin (vowel) û 23 hebî zî bêveng (consonant) ê.⁹⁴ Seba tayê vengê bicîf (aspirated) û bêcîfan (unaspirated) tena herfêk ameya bikarardene. Kirmanckîya Dêrsimî de vengê ke di varyantê înan estê, nê yê: **C, Ç, K, P, T**. Kurmanckî (kirdasî) de zî nê vengê cîyayî estê. Gelo ma heme varyantanê vengê, alfabe de sey herfêka cîyaye bimojnê?

Na babete ser o M. Malmîsanij wina vano “*Hewce nîyo ke heme vengê fekanê yew ziwani alfabe de sey herfanê cîyayan temsîl bibê. Çike her mintîqa de vengê mehellîyî estê û ma ke alfabe de ca bidê pêrunê hûmara herfanê alfabeya ma bena zêde. Ganî ê vengê ke heme mintiqayan de estê û yenê vatene, alfabe de ca bigîrê. No mesele, zaf ziwanan de*

⁹³ Bruce P. Hayes, *Introductory Linguistics*, Department of Linguistics, University of California, Los Angeles 2010, r.

⁹⁴ Celadet Alî Bedîrxan, *Elfabêya Kurdî & Bingeha Gramera Kurmancî*, Nefel, Stockholm 2002. r. 11.

wina yo û ma ke seba heme vengane mehellîyanê her mintiqa yew herfe tewrê alfabe bikerê, hetê pedagojîye ra zî problemî vejîyenê.”⁹⁵

Munzur Çem zî wina vano “Tayê vanê ke ganî vengê “**c, ç, k, p, t**”yî seba her di telaffuzanê xo bi herfanê cîyayan alfabe de ca bigîrê û bêrê nuştene. Ez sey înan nêfikirîyena. Çike cîyayîya mabênê her di telafuzanê nê vengane hende zêde nîya ke ê bi di herfanê cîyayan alfabe de ca bigîrê û wina bêrê nuştene. Heme varyantê vengane bi herfêka cîyaye ke bêrê nuştene, hûmara herfan do bîlasebeb bizêdîyo, o ziwan do bibo giran û bi ê ziwani wendiş-nuştiş zî do bibo zehmet.”⁹⁶

Nê vengî kirdasî (kurmanckî) de zî estê û verî tayê kirdasan (kurmancan) zî waştö ke nê vengane bi di herfan binusê. Înan ceribnayo la dima ci ra fek vera dayo.”⁹⁷

Ergin Öpengin zî meqaleyêka xo de na mesela ser o sey M. Malmîsanij û Munzur Çemî fikirîyeno û vano “Seba kêmbîyayena barê ziwani (functional code) yê tayê foneman, zaf normal o ke nê vengî alfabe de sey herfêka cîyaye nêrê nuştene.”⁹⁸

Goreyê M. Malmîsanij û Munzur Çemî nê vengî tena xebatanê folklorîk, ziwannasî û transkrîpsîyonê belgeyanê kanan de eşkenê sey herfanê cîyayan bêrê nuştene. Seba ke na xebata ma zî hem doneyanê folklorîkan îhtîwa kena hem zî babeta ziwannasî ya, seba ke ma taybetmendîyanê vengane kirmancîya Dêrsimî bimojnê, ma nê vengî bi herfanê taybetîyan yê **Alfabeya Fonetîkî ya Mîyanneteweyîye** (IPA: International Phonetic Alphabet) nê beşî de nuştî û bi înan çend nimûneyî dayî. La qisimanê bînan yê nê tezî de ma do nê herfan ancîna sey “**c, ç, k, p, t**”yî binusê.

C - dž **dža** (ca), **džew** (cew), **džemed** (cemed), **džêr** (cêr), **džor** (cor)

⁹⁵ M. Malmîsanij; *Kurmancca Île Karşılaştırmalı Kırmancca (Zazaca) Dilbilgisi*, Weşanxaneyê Vateyî, İstanbul, 2015, r. 28-29.

⁹⁶ Çem, Munzur; *Türkçe Açıklamalı Kırmancca (Zazaca) Gramer*, Weşanxaneyê Dengî, İstanbul, 2013, r. 225-25.

⁹⁷ M. Malmîsanij, ecv., r. 25.

⁹⁸ Ergin Öpengin; *Pirsên Rênivîsa Kurmancî: Pêdaçûnek Rexneyî li ser Rêbera Rastnivîsînê ya Mistefa Aydoğan*, Derwaze, Vol 1. Stenbol, 2017. r. 187.

Ç - tš **tšim** (çim), **tšem** (çem), **tšêneke** (kêneke), **tšale** (çale), **tšantšolike** (kengula), **tšurtikin** (zarek), **tširre** (çirre)

K - K^h **kal** (gošto nêpewjîyaye)-**k^hal** (extîyar), **kile** (alawî)-**k^hile** (maye), **kerre** (jengar)-**k^herre** (goşgirane)

P - P⁼ **pak**-**p⁼ij** (têj, tr. sivri), **pirnike**-**p⁼ale** (game), **pîl**-**p⁼ilike** (tulpizike), **pirç**-**p⁼onc** (panc), **piştî**-**p⁼êştî** (paştî), **paç**-**p⁼aç** (maç)

T - T⁹⁹ **t⁹⁹an** dayene (tehn dayene), **t⁹⁹ol** (veng), **t⁹⁹êr** (teyr)

Venganê “**DŽ**” û “**TŠ**”yî dime ra ke venginêko barî (**Î**, **Ê**) bêro, fekê Dêrsimê Rojhelatî de nê vengî benê “**C**” û “**Ç**”. Nimûne:

cênîye, **cînîye**, **cîya**, **cêno** (gêno), **cêr**, **çînitene**, **çînikin**, **çîp**, **çêr**, **çê**, **çêneke**.

La Dêrsimê Rojawanî de “**DŽ**” û “**TŠ**”yî dime ra “**Î**” ke bêro, nê vengî sey înanê rojhelatî vurîyenê benê “**C**” û “**Ç**”, la eke “**Ê**” bêro, nêvurîyenê, sey xo manenê. Nimûne:

cînîye, **cîya**, **džêr**, kirmand**ž**-kirmancî, bexterid**ž**-bextericî, **çînitene**, **çînikin**, **tšêr**, **tšê**, **tšêneke**

Ma ke mintîqa de materyalê xo arê dayêne, ma dî ke mîyanê qiseykerdişê şarî de vengê **Ğ**, **Ö** û **Ü** yê sey tirkî zî estê. Nînan ra **Ğ** kokê çekuyan de xoserkî esto, la **Ö** û **Ü** bi tesîrê vengê bînan (**W** û **Y**) sey vurîyayîşê vengî estê. Reyna ma waşt ma bizanê ke nîsbetê nê vengê, kirmanckîya Dêrsimî de çiqas o. Ma metnanê xo yê ke tede nêzdîyê 250 000 herfî estê, înan mîyan de ro nê vengê gêrayî. Encamê gêrayîşî ra ma dî ke nê 250 000 herfan mîyan de 507 **Ğ**; 433 **Ö** û 791 **Ü**yî estê. Pêroyîya nê herfanê metnanê ma de nîsbetê nê hîrê vengê wina bî: **Ğ** se ra 0,20; **Ö** se ra 0,17 û **Ü** se ra 0,31. Semedo ke

⁹⁹ Erebkî de ط

nîsbetê nê vengan mîyanê metnanê ma de se ra yewî ra kêmer bî, hetta nêmeyê se ra yewî zî nêbî, ma nê vengî sey **X**, **O**, **U** nuştî.

Goreyê fikrê ma, çekuyê ke tede **Ğ** esto, bi ihtîmalê pîlî ziwananê xerîban ra kewtê ziwanê ma û nîsbetê nê vengî se ra 0,20 o. Coka hewce nêkeno ke ma seba nê vengî yewna herfe bixebitnê. Nimûne:

Erebkî ra: **ğ**ezal (xezale) غزال, **ğ**ezeb (hêrs) غضب, **ğ**erîb غریب (pêşe) ûsn.

Armenkî ra: xê**ğ** (xînt) խնդ, xa**ğ** (mobike) խաղ, ga**ğ**and (sernewe) Կաղանդ

Moxolkî ra: a**ğ**a¹⁰⁰ (birayo pîl, kek) арха

3.2.VÎNDÎBÎYAYÎŞ û VURÎYAYÎŞÊ VENGAN

3.2.1. Tayê Vengî Benê Vîndî

DE/DI/D – Ø		
KS.	ŞXH.	DS.
çen d /çon d	çen	çon
gaxan d	gaxand/gaxan	gaxan
mêr d ek	mêrik	mêrik
mêr d imek/mordemek	mormek	mormek
naca der a	naca der a	naca ra
so d ir ra	sor ra	sodir ra

100 Goreyê texmînê Sevan Nîşanyanî çekuya “axa”yî peynîya seserra 13. de çekuya خ (ex) (kirmanckî:bira, kek) ya erebkî ra kewta moxolkî û tirkî. (b. <https://www.nisanyansozluk.com/?k=a%C4%9Fa>) (12.08.2019)

uca der o	uca der o	uca ro
vez d	vez	voz
vin d etene	vinetene	vinetene

N – Ø		
KS.	ŞXH.	DS.
çun k e	çike/çiki	çike
derman n	derman	derma/dermu
din d an	didan	didon/dizon
[ez] nêzan .	nêzon/nêzo	nêzo/nêzu
giran n	giran	gira
hamnan n	amnan	amnu/omno
înan n	înan/înon/înûn îna/îno/înû	înû/dînû
însan n	însan/îsan/îson	îsu/îso
înşalah	îsalla	îsalla
mêman n	meyman	meyma
nan n	nan/non	non/no/nû

panç se me	panseme/pansemi paseme/pasemi	poseme
posema n	poseman	posema
qehrema n	qereman	qerema
rû n	ron/rûn	rû
silêma n	silêman	silêma
verê n	verên	virê
vînc ew e	vîcoye	vîzoye
zeren c	zerenc/zerec	zaranc
zimista n	zimistan	zimistû/zimisto

H – Ø		
KS.	ŞXH.	DS.
cerreh h	cerre	cerre
dergeh h	derge	derge
ham na n	amnan	omnon/amna/omnu
huse yn	usên	uşên/wuşên
huş k	usik/usk	husk
îmtî h an	îmtan	îmtan

nîşange h	nîsange/nîsangi	nîsange
padişah	padîsa	padîsa
qehirîyayene	qarîyayene	qarîyayene
qehreman	qereman	qereman/qerema
rehet	ret	ret
ruh	ro	ro
sîleh	sîla/şîla	şîla
şah	sa	sa
şahan	saan	saan
şahtnayene	satnayene	satnayene

I – Ø		
KS.	ŞXH.	DS.
biance	bance/banci	bance
bierze	berze/berzi	berze
-îmi (variantêkê “-îme”) bîmi	bîme/bîmi/bîm	bîme
kertikê pîrbaban	kertkê pîrbabo	kertikê pîrbabû
koçike	koçke/koçki	koçike

kutikanê xo	kutkanê xo	kutikûnê xo/ho
tencikanê xo	tenckanê xo	tencikûnê xo/ho

R – Ø		
KS.	ŞXH.	DS.
aver	-	avê
kerda	kerda/keda	kerda
kerdêne	kerdêne/kedêne	kerdêne
raver	raver	ravê
seyr kerdene	sêr kerdene/sê kerdene	sêr kerdene
teriknayene	teknayene/i	teknayene

S – Ø		
KS.	ŞXH.	DS.
çiqas	çiqa	çiqa

C – Ø		
KS.	ŞXH.	DS.
pan c sey	pan/pon sey	pon sey

E – Ø		
KS.	ŞXH.	DS.
man e no	manno	maneno
wan e no	wanno	waneno
vên e no	vênno	vînenno
ken e no	kinno	kineno

T – Ø		
KS.	ŞXH.	DS.
abdest t	aptes	aptes
dest t ber	desber	desber
dest t mal	desmali/dismali	desmali
heş t sey	heş sey	heş sey

Z - Ø		
KS.	ŞXH.	DS.
ez	e	e

B- Ø		
KS.	ŞXH.	DS.
te b a	taba	toa/tua
tem b e kerdene	teme/temi kerdene	teme kerdene
tem b ur	tembur	tamir/tomir
zim b êlî	zimbêlî/zimêlî	zimêlî

F- Ø		
KS.	ŞXH.	DS.
eş ş kefte	eskete/esketi	eskete
tuf f kerdene	tu kerdene	tu kerdene

3.2.2. Tayê Vengî Cayê Xo Vurînenê (Metatez)

Tayê vengê yew çekuye ke nêzdîyê yewbînan ê, ge-gane cayanê xo vurînenê, ney rê “metatez” yeno vatene.¹⁰¹

KS.	ŞXH.	DS.
çapraz-e	çarpaz-e/i	çarpaz-e
emser	emser/esmer	esmer
emşo	emso/esmo	esmo
gonîya ma	goyna ma	goyna mi
helwa	hewla/howla	hewla
memleket	melmeket	melmeket
qetîyen	qetya/qeyta	qeyta
qible	qulba	qulva
roqila	loqira	loqila
selx	sexil	selx
sixlet	silxet	silxet/selxet
teslîm	teşlîm	teşmîl

¹⁰¹ M. Malmîsanij, *Kürtçede Ses Değişimi*, Vate Yayınevi, İstanbul, Birinci Baskı, 2013, r. 12.

3.2.3. Tayê Vengî Benê Zêde

N			
KS.	ŞXH.	DS.	
qatir-e	qatir-e/qantir-e	qatir-e/qantir-e	
xoz	xon C	xon Z	

R			
KS.	ŞXH.	DS.	
leze	ler ce /ler ze	ler ze	
seba	ser ba	ser va	

M			
KS.	ŞXH.	DS.	
îlle	îlla m	îlla m	

Y		
KS.	ŞXH.	DS.
êna	yêna	yêna
îbrahîm	yîbrayîm	yîvrayîm
îlle	yîllam	yîllam
îmam	yîmam	yîmam
îman	yîman	yîma/yîmu
înan	yînû	yînê/yînû
însan	yînsan	yîson/yîsu
înşalah	yîsalla	yîsalla

H		
KS.	ŞXH.	DS.
ama	hama	hama
amerîka	hamêrkan	hemilka
armenî	hermenî	hermenî
erd	herd	hard
êruge	herugi	heruge

westa	osta/ h osta	osta/ h osta
-------	---------------------	---------------------

U		
KS.	ŞXH.	DS.
rûs	u ris	u ris

D		
KS.	ŞXH.	DS.
darên	darên d	darên
halîn	halên d	halên
qelen	qelind d	qelind d /qolind d
sînor	şîndor	şîndor

X (Ğ/Ė)		
KS.	ŞXH.	DS.
awe	-	a x we/o x we/u x we

3.2.4. Tayê Vengî Tayê Vengan Asîmîle Kenê

L, “R”yî asîmîle keno.		
KS.	ŞXH.	DS.
malî ra	mayl la	mayl la
Pêlîlî ra (Pêlîl = Behlul)	Pelîl la	Pelîl la
Qeregol ra	Qeregol la	Qeregol la
Xelîlî ra	Halîl la	Halîl la

N, “R”yî asîmîle keno.		
KS.	ŞXH.	DS.
bin ra	bin na	bin na
bînî ra	bîn na	bîn na
darênî ra	darên na	darên na
Dewijî, pîrî nanê mayîne ro.	Dowicî pîrî nanê mayîn no.	Dewizî pîrî nanê ero mayîne.
pirênî ra	pirên na	pirên na
yewbînî ra	jubîn na	zûvîn na

3.2.5. Tayê Vengî Vurîyenê

Ş – S		
KS.	ŞXH.	DS.
dişmen	dismen	dismen
Elîşan/Alîşan	Alîsan	Alîsan
Elîşêr/Alîşêr	Alîsêr	Alîşêr
haşa	hasa	hasa
kirişnayene	kirisnayene	kirisnayene
pêşmale	pêsmali	pêsmale
şamî	samî	samî
şar	sar	sar
şenik	senik	senik
şerm	serm	serm
şeş	ses	ses
şêmûge	sêmûge	şêmûge
şima	sima	sima
şino/şina	sono/sona	sono/sona
şit	sit	sit

weş	wes	wes
-----	-----	-----

S - Ş		
KS.	ŞXH.	DS.
Huseyn	Usên	Uşên, Wuşên
laser	laser	laşer
seyr kerdene	sêr kerdene	şêr kerdene
sêm	sêm	şêm
sêne	sêne	şêne
sînor	şîndor	şîndor
sîya	şîya/şîya/şa	şîya/şîya/şa
sîye	şîye	şîye

B – V		
KS.	ŞXH.	DS.
bermayene	berbayene	bervayene
bi	bi	ve

bo	bo	vo
bî	bî	vî
eşke ba	eskeba	eskeva
kê ber	kêber/çêber	çêver
mirê ba	maraba/moraba	moreva
muha bet	mobet	movet
tali b	talib	taliv/toliv
te berik	teberik	teverik
xerî b	xerîb	xerîv

Z – J		
KS.	ŞXH.	DS.
nê zdî	nêjdî	nêjdî
sey	zê	jê
ziwan	juwan/jan	zon
ber zîn	berzîn/berjîn	berjên
zêde	zêde/zêdi	jêde

E - A		
KS.	ŞXH.	DS.
erd	herd	hard
ez	ez	ez/az
Heq	Heq	Haq
het	hat	het
hes kerdene	hez kerdene	has/haz kerdene
men dene	mandene	mendene
me vaje	mavaci	mavaze
me zra	mezra	mazra
re y	rey	ray
se	se/sa	se/sa
se re	sere	sare
wen dene	wandene	wendene
wex t	waxt	waxt

A – O		
KS.	ŞXH.	DS.
amnan	amnan	amnon/omnon
ancîna	ancîna/oncîna	oncîna
antene	antene/onteni	ontene
asayene	asayene	osayene
çar	çar	çor
didan	didan	didon
doman	doman	domon
espar	aspar	aspor/ospor
lane	lane/loni	lone
mast	mast	most
nan	nan/non	non
panc	panc/ponc	ponz
tal	tal	tol
talib	talib	toliv
vareno	vareno	voreno
vaz dayene	vaz dayene	voz dayene

war	war	wor
zaf	zaf	zof

R – L		
KS.	ŞXH.	DS.
bergîr	belgîr	belgîr
morcele/morcela	mircolik-e	miłoçik-e
piroşnayene	pirosnayene	pilosnayene
roqila	loqira	loqila
xirabmalo/xirabmalê	xilmalo/xilmalê	xirmalo/xirmalê
zincîre	zincile/zincili	zincile

L – R		
KS.	ŞXH.	DS.
Alîşêr	Arîşêr	Arîşêr
lurî	lurî/rurî	lurî
mîlçike	mîlçike	mîrçike

C – Z		
KS.	ŞXH.	DS.
bijike	bicike/biciki	bizike
dej	dec	dez
lajek	lacek	lazek
lojine	locine	lozine
muhtac-e	motac-e/i	motaz-e
pirojine	pirocine/pirocini	pirozine
qij-e	qic-e/i	qiz-e
roje	roce/roci	roze
uca	uca/îca/haca/oca	uza/haza
vaje	vace/vaci	vaze
veje	vece/veci	veze
vîzoye	vîco	vîzo
xozatij-e	xozatic-e/i	xozatiz-e

Z – C		
KS.	ŞXH.	DS.
ber z -e	berz-e,i berc-e,i	berz-e
der z îne	dercîne	derjêne
pirojine	pirocine/pirocini	piro z ine
ur z e	urze/urce/urci	urze
z incîre	zincile/zincili/cincili	zencile/cincile

Kirmanckîya Dêrsimî de vengênê “**K**” û “**G**”yî dima eke vengîne barîyî “**ê**” yan zî “**î**” bêrê, nê vengî se ra neway vurîyenê, “**K**” beno “**Ç**” û “**G**” beno “**C**”. La Dêrsimê Rojawanî de no hîna tayn o. Xususe Xozat de “**K**” û “**G**” mîyanê eşîranê dewrêscamalan, qerebalîyan û bexteran de hendê “**Ç**” û “**C**”yî vajîyenê. La Dêrsimê Rojawanî de fekê Pulurî bi nê vurîyayîşî namdar o. Înan de îstîsnaya nê xususîyetî hema-hema çin a.

Xozat de: Kutikê **kê**/çê kal**ikê** mi perra ra **kêneki**/çêneki.

Pulur de: Kut**çê** **çê** kal**çê** mi perra **çêneke**.

Xozat: **G**êncî/**c**êncî destê jubînî **g**ênê/**c**ênê, **g**êrenê/**c**êrenê.

Pulur: **C**êncî destê jubînî **c**ênê, **c**êrenê.

K - Ç		
KS.	ŞXH.	DS.
çêr-e (qehreman-e)	kêr-e/i çêr-e/i	- çêr-e
kêneke	kêneke/i çêneke/i	- çêneke
kêran	kêran çêran	kêran çêran
keye	kê çê	- çê
keyf	kêf çêf	- çêf
kîsik	kêsik çêsik	- çêsik

G – C		
KS.	ŞXH.	DS.
bigîre	bigî bicê bîcî	bicê bizê bijê
gan	can	can

g enc-e	g ênc-e/i cênc-e/i	gênc-e cênc-e
g êno	gêno cêno	- cêno
g êrayene	g êrayene cêrayene	- cêrayene
g î	g î cî	- cî

U - I		
KS.	ŞXH.	DS.
biko	biko b uko	biko b uko
kokim-e	kok u m-e/i kokim-e/i	kok u m-e kokim-e
k ufur	k ufir kifir	k ufir kifir
misayîb-e.	m usayîb-e/i misayîb-e/i	m usayîb-e misayîb-e
m usayene	m usayene	misayene
n ufus	nifiz	nifis

qerifnayene	qur fu tene/qur fi tene qirfitene	qur fu tene/qur fi tene qirfitene
qurban	qur ba ne/i qirbane/qirbani	qur ba ne qirbane
ti	ti t u	ti t u
xurt	xurt	xirt
zuqum	zu q um/zu q im zi q um	zu q um/zu q im zi q um

V - F		
KS.	ŞXH.	DS.
arşî v	arşî v arşîf	arşî v
se v kan-e	sefkan	se v kan
v indetene	v indetene findetene	v indetene
zer v etî	zurfete	zer v etî/zerfetî

H - Y		
KS.	ŞXH.	DS.
Bismîlla h î	Bisimlayî Pisimlayî	Bismilayî
ca h îl-e	cayîl-e/i	cayîl-e
da h îna	dayîna	dayîna
Îbra h îm	Îbrayîm Yîbrayîm	Îvrayîm Yîvrayîm
ma h îne	mayîne mayîni	mayîne
mu h îm-e	muyîm-e/i	muyîm-e
ta h în	tayîn	tayîn

Q - X		
KS.	ŞXH.	DS.
çi q as	çixa	çixaş
ehme q -e	axmax-e/i	exmax-e
exla q	axlax	exlax
He q	Heq Hex	Haq Hax

B – M		
KS.	ŞXH.	DS.
mec b ur-e	mezbur-e/i mezmur-e/i	mezbur-e mezmur-e
yew b înî	jubînî	jumînî zumînî

E – O		
KS.	ŞXH.	DS.
bad ê	bade bado	- bado
h e nde	hente henti	honde
pey d e	peydo	peydo
q e lin	qelind	qolind
ve r ek-e	verek-e/i	vorek-e
ve ş n	vesn	vosn
ve z d	vezd	vozd

E - I		
KS.	ŞXH.	DS.
be	be bi	be ve
bere	beri	bere
bize	bize/bizi	bize
cenayene	cinitene/i	cinitene
de	de di	de
se	si	se
selam	silam	silam
gure	gure guri	gure
qeda	qada	qida
verên-e	verên-e	virên-e
Uca der o.	Uca der/dir o.	Uca der o.

X - H			
KS.	ŞXH.	DS.	
x elate	halete haleti	halete	
x o	x o	x o ho	
x ora	x ora	x ora hora	
x u	xu	hu	

H - X			
KS.	ŞXH.	DS.	
h ende	hente henti	x onde x unde	
h ona	hona	hona x ona	

N – M			
KS.	ŞXH.	DS.	

hona	hona homa	hona homa
------	--------------	--------------

W - H		
KS.	ŞXH.	DS.
Ê ameyî werê.	Î amayî werê.	Î ameyî hurê.
wışk-e	husk-e/i	husk-e
Huseyn	Husên	Wuşên
wînî	hênî/hînî	hîn

Ê - Î		
KS.	ŞXH.	DS.
bê	bê	bî
cînî	cênî cînî	cênî cînî
êdî	êndî/îndî	êndî/îndî
herinde	hurêndî/hurîndî	hurêndî/hurîndî
hîç	hêç	hêç
nêkeno	nîkeno	nîkeno

nêno	nêno	nîno
pîrêni	pîrîne/i	pîrêne
vînenno	vînenno vênenno	vînenno vênenno

Ê - I		
KS.	ŞXH.	DS.
Ci rê berd.	Ci ri berd.	Ci rê berd.
Ez nêkena.	Ez nikon.	Ez nêken.
senên	senên/senin	senên

O – U		
KS.	ŞXH.	DS.
estor	o ^o stor/ustor/ustur	o ^o stor
rûn	ro ^o n/run	run
xo	xo ^o /xu	xo ^o /xu ho ^o /hu

B – P		
KS.	ŞXH.	DS.
B ismîllahî	Pisimlayî	Pisimlayî
a b dest	aptes	aptes

F – P		
KS	ŞXH.	DS.
e f sûn	apsûn	epsûn
ke f e	ka f e kape	ka f e kape

D – Z		
KS.	ŞXH.	DS.
di d an	didan	dizon
ka d astro	ka d astiro kazastiro	

AN – ON/ÛN/O/Û		
KS.	ŞXH.	DS.

ban	ban /bon	bon/bun/bû
car an	car an /caro/carû	coro/corû
Ez dewij ane .	Ez dewic on/o/û.	Ez dewiz ane /ûne.
în san	în san /înon/îso	înon îso/îsû
nan	nan /non	non/no/nûn/nû
zimist an	zimistan	zimiston/zimisto/zimistû

EW – OW- OY		
KS.	ŞXH.	DS.
dewe	dewe -i/dowe-i/doye-i	dewe
dewr	dowr/doyr	dewr
dewrêş	dewrêş /dowrêş/doyrêş	dewrêş
hewl	hewl/howl/hoyl	hewl
hewn	hewn /hown/hoyn	hewn
lewe	lewe /lowe/loye	lewe
şewe	sewe -i/sowe-i/soye-i	sewe
vewrêş	hewrêş /howrêş/hoyrêş	hewrêş
zewec	zewec /zowec/zoyec	zewez

zewt	zewt/zowt/zoyt	zewt/zawt
------	----------------	-----------

EW/WE - O		
KS.	ŞXH.	DS.
girewtene	girotene/guretene	girotene/guretene
hewt	howt/hot	hawt/hot
kewtene	kutene kotene	kewtene kotene
pewtene	potene	potene
rew	row/roy	rew/row
tewt	tewt towt toyt	tewt towt
vewre	vore/vori	vore/vare
wedare	wedare/odare	wedare
wext	waxt	waxt oxt
zewt	zowt/zoyt	zowt/zot

3.3. NAME

Çekuya ke estîyan, hîsan, rewşan, fikran îfade kena, ci rê “name” vajîyeno.

Nameyî tayê hetan ra benê çend tewirî. Ma eşkenê nînan bikerê çar beşî: hetê gramerê esteyan ra; goreyê cinsîyetê înan, çendîya înan, bîyayîş û dîyayîşê înan.¹⁰²

3.3.1. Nameyê Aqrebayan

KS.	ŞXH.	DS.
babî/bawk pî/pêr	ba pî ap	ba pî ap
dayê/dayîke dadî maye/mare	dayê/daê/dayîke/dayîki dadê maye/mayi/mae/moe/muwaye	dayê/daê/dayîke - maye/mayi/mae/moe
doman-e eyel-e gede/geda leyîr-e lorik-e mindal-e put-e qeçek-e qic-e tut-e zak/zaka	doman/domane/domani	doman/domane
bira/birar kek	bira/bil kek	bira/bil kek
waye wayike/wake ware	waye/wayi/wae/wue wake/waki	waye/wae/wue wake

¹⁰² M. Malmîsanij, ecv, r. 67.

laj/lajek lawik zak	lac/lacek layik	laz/lazek layik
kêna kêneke	kêna/çêna kêneke/kêneki/çêneke/çêneki	çêna çêneke
birarza biraza	birarza biraza	birarza biraza
birakêna/birarkêna birazaye/birarzaye	- birarzaye/birarzayi/birarzae, birazaye/birazayi/birazae	birarçêna/biraçêna birarzaye/birarzae birazaye/birazae
wareza	wereza	wereza
warkêna warezaye	- werezaye/werezayi/werezae	wereçêna werezaye/werezae
mêrde	mêrde/mêrdi	mêrde
cinî/cinîye	cênîye/cênî/cînîye/cînî	cênîye/cênî/cînîye/cînî
zama	zama	zama
veyve/veyveke	veyve/veyvike/veyviki vêfke/vêfki	veyve/veyvike vêfke
bawkal/bapîr pîrik/pîrbab/pîrbav kal/kalik	- pîrbab/pîrbav kalik	- pîrbav kalik
dapîre dêke pîrike	- dêke/dêki pîrike/pîriki	- dêke/dake pîrike
torn-e	torn-e/i	torn-e nevî-ye
ap dat/ded	ap ded	ap -
apcinî datcinî/dedcinî	- -	- - - nacnîye/nacnî/naçike

emcinî nacnîye/nacnî	- nacike, naciki, naçike, naçiki	nîyajnîye/nîyajnî/ najnîye/najnî
datîza/deza lajê apî	dereza lacê dedî/lacê apî	dereza lazê apî
datkêna kêna apî	- kêna dedî/çêna dedî kêna apî/çêna apî	- çêna apî
eme/emike	amike/amiki	amike
emiza lajê eme/lajê emike	- lacê amike/lacê amiki	- lazê amike
xal	xal	xal
xalcinî/xalcinîye	xalcênîy/xalcînîye	xalcênîye/xalcînîye/ xalcênî/xalcînî
xalîza lajê xalî	- lacê xalî	- lazê xalî
xalkêna kêna xalî	- kêna xalî/çêna xalî	- çêna xalî
xale/xalike/xalete yay/yayke	xalike/xaliki -	xalike -
yaykeza xaleza lajê xale/lajê xalike	- - lacê xalike/lacê xaliki	- - lazê xalike
kêna xale xalekêna yaykêna	kêna xalike-i/çêna xalike-i - -	çêna xalike - -
xinamî-ye	xinamî-ye	xinamî-ye
vistewre	vistewre/vistewri	vistewre
vistewrî	vistewrîye/vistorîye	vistewrîye/vistorîye

gorime zeyîye	bacike/baciki/baçike/baçiki - zeyîye/zeyîyi	bacike/baçike gorime zeyîye
bacenax hevalzava	bacanax/bacenax	bazanax/ bazenax
balduze cinîway	balduze/balduzi/baldize/baldizi baltuze/baltuzi/baltize/baltizi	bolduze/balduze/ boldize/baldize/boltuze/ baltuze/boltize/baltize
-	mulxit-e	mulxit-e

Her di fekanê kirmanckîya Dêrsimî de zî suffiksê qij û şîrînkêrdîşî “-il, ile” esto ke tayê nameyan dima yeno. Çend nimûneyî:

Bawk + **il** = Bak**il** (babac**ik**). Bak**il**ê m’ (Babac**ığ**ım)

Ap + **il** = Ap**il** (amcac**ik**). Ap**il**ê m’ (Amcac**ığ**ım)

Kek + **il** = Kek**il** (Abic**ik**). Kek**il**ê m’ (Ağabey**ığ**ım)

Dak + **ile** = Dak**ile** (Anne**ik**). Dak**ila** m’/Kila m’ (Ana**ığ**ım)

Wak + **ile** = Wak**ile** (Baci). Wak**ila** m’ (Sevgili bacim/Abla**ığ**ım)

3.3.2. Nameyê Rojan

KS.	ŞXH.	DS.
şeme	seme/semi	seme
paşêne	pêene/pêêni/pêînî	pêene/pêêni/pêînî
sift	-	-

bazar kîrîye yewşeme	bazar - -	bazar - -
dişeme	diseme/disemi	diseme
sêşeme	sêseme/sêsemi ¹⁰³	şêseme
çarşeme	çarseme/çarsemi	çarseme/çorseme
panşeme	pancseme/pancsemi/ panseme/pansemini/ poncseme/poncsemi/ ponseme/ponsemini	poncseme ponseme poseme
îne cume	êne/êni/îne/îni yene/yeni/yêne/yêni	yene/yêne/yîne

3.3.3. Nameyê Mewsiman

KS.	ŞXH.	DS.
wisar	wusar/usar	wusar/usar
hamnan	aminan/amnan	aminan/amnan aminon/amnon ominan/omnan ominon/omnon
payîz	payîz	payîz

¹⁰³ Qerebêl (sêwaz) de “sêşeme” rê “**hîrêşeme**” vacîyeno. No malûmat Îdrîs Solmazî ra ame girewtene.

zimistan	zimistan	zimistan/zimiston
----------	----------	-------------------

Rojhelatê Dêrsimî de (Dêsiman de) tayê fekan de aminon/ominon, zimiston beno kilm, beno amnû/omnû, zimistû; labelê eke vengêk girewt peyê xo, “-on” (-an) ancîna vejîyeno meydan:

Amnû > Amnon o, Ê amnonî...

Omnû > Omnon o, Ê omnonî...

Zimistû > Zimiston o, Ê zimistonî...

3.3.4. Nameyê Aşman

Kirmanckî de hem çekuya “aşme” hem zî “menge/mengi” estê. Aşme manaya “lune”a franskî, menge zî manaya “mois”a franskî (30 rojî) dana.¹⁰⁴ Dêrsim de seba wextê ke her 30 rojanê serre rê zî cismo ke asmên ra aseno û dormeyê dinya de çerexîyeno rê zî “asme” (aşme) vajîyeno.

KS.	ŞXH.	DS.
çele	çele/çeli çelewo pîl/çeliwo pîl	çele çelewo pîl
gucige sibate	gucige/gucigi -	gucige/gucîge/gujîge -
adare	marte/marti/mart	marte/mart
nîsane	nîsane/nîsani	nîsane/nîsan abrîle
gulane	gulane mayîse	gulane mayîse

¹⁰⁴ Grûba Xebate ya Vateyî; Rastnuştîşê Kirmanckî (Zazakî, Weşanxaneyê Vateyî, Îstanbul, 2012, r. 30.

hezîrane	asma aminanîya verêne, asma aminanîya verêni, asma amnanîya verêne, asma amnanîya verêni	asma aminanîya verêne, asma aminanîya virêne, asma omnanîya verêne, asma omnanîya virêne, asma omnonîya verêne, asma omnonîya virêne
temmuze	asma aminanîya wertêne, asma aminanîya wertêni, asma amnanîya wertêne, asma amnanîya wertêni temuze	asma aminanîya wertêne, asma amnanîya wertêne, asma amnonîya wertêne, asma omnanîya wertêne, asma omnonîya wertêne temuze
tebaxe	asma aminanîya peyêne, asma aminanîya peyêni, asma amnanîya peyêne, asma amnanîya peyêni	asma aminanîya peyêne, asma amnanîya peyêne, asma amnonîya peyêne, asma omnanîya peyêne, asma omnonîya peyêne
êlule	asma payîzîya verêne, asma payîzîya verêni, asma payîjîya verêne, asma payîjîya verêni	asma payîzîya verêne, asma payîjîya verêne, asma payîzîya virêne asma payîjîya virêne
teşrîna verêne	asma payîzîya wertêne, asma payîzîya wertêni, asma payîjîya wertêne, asma payîjîya wertêni	asma payîzîya wertêne, asma payîjîya wertêne
teşrîna peyêne	asma payîzîya peyêne, asma payîzîya peyêni, asma payîjîya peyêne, asma payîjîya peyêni	asma payîzîya peyêne, asma payîjîya peyêne
kanûne	çelewo qic	çelewo qiz

3.3.5. Nameyê Hetan

KS.	ŞXH.	DS.
vakur	şîmal	şîmal
başûr	cenûb	cenub/cenuv
rojhelat	meşriq/mesriq mişriq/misriq serq/sêrq	meşriq/mesriq mişriq/misriq serq/şêrq
rojawan	rocawan/rocawon mexrib/mexrip, mixrib/mixrip xerb qerb	- mexrib/mexrip/mexriv mixrib/mixrip/mixriv xerb/xerv qerb/qerv

3.3.6. Nameyê Organanê Merdimî

KS.	ŞXH.	DS.
beden	beden	beden
govde	-	-
leşe	lese/lesi	lese
wucud	wucud, wucid	wucud/wucid
kakate	-	-
katike	-	-
qafike	qafe/qafi/qafike/qafiki	qafe/qofe/qafike/qofike
qotike	-	-

qoqe sere	- sere/seri	- sare/sore
qaf	kakite/kakiti	kakite
este kate	este/esti/aste/asti/ estik/astik -	aste/oste astik/ostik -
mezg	mezg	mezg
damare reya	tamare/tamari -	tamare/tamore/tomare/tomore -
çerm/çerme poste/postik	çerme/çermi postik	çerme postik
birûy	burîyî	burîyî
bijangî mujeyî	bizangî/bijangî -	bizangî/bijangî -
por gijik	por gicik/gincik/gizik	por gizik
cînege nuşteke	- - xocîge/xocîgi xorcîg/xorjîg	- - xocîg/xojîg xorcîg/xorjîg
goş	gos	gos

rî surot	rî surote, siroti	rî surote
çare natike	çare/çari -	çare -
çim	çim	çim/çism
bîbike, bîbika çimî lîlike	- lîlike/lîlike	- lîlike
sipîyê çimî	tîrake/tîraki	tîrake
qapaxê çimî	qanîge/qanîgi/qanix qawrax	qanîge/qanix qawrax/qewrax/qiwrax
pirnike zincî kepuge	pirnike/pirniki - -	pirnike - -
alişke	liske, liski	liske
gume/gepe	gepe/gepi	gepe
zimbêlî	zimbêlî/zimêlî	zimbêlî/zimêlî/jîmêlî
erdîşe	herdîse/herdîsi, hêrdîse/hêrdîsi, herîse/herîsi, hêrîse/hêrîsi	herdîse, hêrdîse, herîse, hêrîse
çene	çene çenik	çene çenik

lew	lew	lew
didan	didan	didan/didon/dizon
pudîye	pudî/pudu	pudî/pudu
ziwan	juwan/juan/jan, zan/zon	- zon
asmênê fekî aşmaqê fekî	astraqê fekî/siraqê fekî	asiraqê fekî/siraqê fekî
bilbançikî belik	bilançikî belike/beliki	bilançikî/bilonçikî belike
gilbe/gule qirrike	gule/guli/gulî qirtike/qirtiki	gule/guli/gulî qirtike
alukî/aloqî bilbançikî çijeyê xazmikî - vameke	- bilançikî - gildîye/gildige vamike/vamiki	- bilbancikî/bilboncikî - - vamike
qirpiçike	qirtike/qirtiki	qirtike
qultike	qultike/qultiki	qultike
mil vile/vîye	mile/mili vile/vili	mile vile
zengilok gilê qirrike nêrîyê qirrike	baqurik/baqurik - -	qirqance/qirqancike - -

saya gilbe girêyê zuqlike	- -	- -
kortike korta milî şilike/şatike	kortike/kortiki korta vilî -	kortike korta vilî -
doşe kift pol	dose/dosi - -	dose - -
harme	herme/hermi	harme
bazî	bajî	bajî/bojî
binçeng binê çengilî	binçeng binê çengî	binçeng/bilçeng binê çengî
zend herçene	herneste, hernesti/hernese, hernesî/herneşî/henizk	zend areste/oreste aresne/oresne
dest	dest	dest
bêçike engişte	bêçike/bêçiki	bêçike
nenûg	nenûg/nenig, nenige/nenigi, nenik/nînik	nenigû/nengû, nenige/nenge nenig/nenik

lep kefe miste	lepe/lepi/lape/lapi kefe/kefi/kafe/kafi	lape/lope kafe/kape
mobike	xax	xax
sêne	sêne/sêni	şêne
pistan	pistin	pistin
çiçik/çije memik	cicik/çiçik -	cizik/ çiçik -
caxe parsû qabirxa	- parsuye/parşûye -	- parsuye/parşûye -
pişike qesebaya sipîye	pisike/pisiki pisika sipîye cigera sipîye	pisike pisika sipîye cigera sipîye
cîgere cîgera sîyaye - kezebe qesebaya sîyaye	cigere/cigeri cigera şîyaye pisika şîyaye kezebe/kezebi -	cigere cigera şîyaê pisika şîyaê kezebe -
zerrî zerrîya bele qelb	zerrî zerrîya bele qelb	zerrî zerrîya bele qelv
vêre	vêre/vêri	vêre

made	mêde/mêdi/mîda	mêde/mîda
nak -	nak xilike/xiliki	nak xilike
velike gurçike	velik gurçike/gurçiki	velik -
silperz/serpez	serpez/serpêz	serpez/serpêz
hazare zare	hazare/hazari -	hazare/hozore -
roqila	loqila/loqira loqare/loqari loqirî	loqila loqare loqarî
piştî qorrik	peştî/pêştî/piştî/pîştî -	paştî/piştî/postî -
mîyane navkêl newqe	mîyane/mîyêni - -	mîyane - -
muraya mîyanî	mora mîyanî mora mîyênî	mora mîyanî
qineste - kule qorrik	qineste/qinesti qalçe/qalçi - -	qineste qalçe - -

boçe/boçike dimoçik/doçik	boçik dimoçik, doçik	boçik dimoçik, doçik
qine/peynî	qine/qini tulor	qine tulor
kir xir	kir xir	kir kîr
gun hêlik herz	- hêlik herz	- hêlik herz
kisî	kis/kişî	kişî
saq	saqe/saqi	saqe
pale	pale/pali	pale/pole
qorr rehn hête palîsne	qor - - -	qor - - -
çok zanî	çok zanî	çok zanî
peyîke çîp	peyêke/peyêki peyîke/peyîki pêtike/pêtiki -	peyêke peyîk pêtike -

kabe gozeke	kabik/kabok -	kabik/kabok/kavik/kavok -
linge pa	linge/lingi/ninge/ningi pa	linge pa
paşna payna	pasna/paşna	pasna/paşna

3.3.6. Nameyê Rengan

KS.	ŞXH.	DS.
şîya qer	şîya qer	şîya qer
sipî sîs	sipî sîs/sîsik/şîs/şîsik	sipê şîs/şîsik
sûr	sûr/şur	sûr/şur
kewe	kewe/kewi	kewe moyî
kesk hewz yaşil	kesk hewz -	kesk hewz -
zerd çequer	zerd çequer	zerd çequer
pembe	pembe/pembi	pembe
bor	bor	bor
gewr	gewr	gewr
qeweyî şalên	qewayî -	qewayî -

3.3.7. Nameyan de Cinsîyet

Hem kirmanckî hem zî kirdaskî (kurmanckî) de yê tayê çekuyan hetê gramerî ra cinsîyetê xo esto. Nameyî zî nînan ra yê û hetê gramerî ra yan nêrî yan zî makî benê. Tayê fekanê kirmanckî de ferqê nêrîyîye û makîyîye hîna kifş o.¹⁰⁵ Ancîna Munzur Çemî kitabêkê xo de na babete ser o bi teferruatî nuştî û vato kirmanckî de nameyan de cinsîyet hem halê xoserî de hem zî halê oblîkî de zî esto.¹⁰⁶

Ma eşkenê vajê ke kirmanckîya Dêrsimî hetê cinsîyetî ra muhafazakar a. Kirmanckîya Dêrsimî de sey tayê mintiqayan cinsîyet nameyanê makîyan de hetê formî ra caran nimitkî nîyo. Peyê çekuyanê makîyan de zafane “e/i” esto. No, sifetan de zî, îzafeya sifetan de zî wina yo. Seba ke cinsîyet babetêka zaf hîra ya ma nêşkenê na mesela ser o na xebate de dergûdila vinderê. La ma eşkenê ser o çend tesbîtan bikerê.

Cinsîyetê ganîyan rê cinsîyeto tebîî û yê çekuyan rê cinsîyeto gramatîk vajîyeno. Nameyê heme ganîyanê ke hetê cinsîyetê tebîîyî ra nêrî yê, hetê cinsîyetê gramatîkî ra zî nêrî yê zîwanê kurdkî de. Ancîna seba ganîyanê ke hetê cinsîyetê tebîîyî ra makî yê, cinsîyetê înan yê gramatîkî zî tim makî ya. Ney ra ber tayê nameyî çî ra nêrî yê û tayê bînî zî çî sebebî ra makî yê, înan ser o fikrê cîya-cîyayî estê.¹⁰⁷

Mabênê her di fekanê Dêrsimî de cinsîyetê nameyan ser o yewîye esta. La tayê çekuyî ke hûmara înan zêde nîya estê ke şarî mîyan de hem sey nêrî hem zî makî vajîyenê. La ma nêşkenê ney sey xususîyetêk fekanê rojawan û rojhelatê kirmanckîya Dêrsimî mîyan de qistasêk qebul bikerê. M. Malmîsanijî zî kitabê xo yê gramerî de nê çekuyan ra tayê nimûneyî dayê. Tayê çekuyê ke kirmanckîya Dêrsimî de hem sey nêrî hem zî sey makî yenê vatene nê yê:

¹⁰⁵ M. Malmîsanij, *ecv*, r. 67.

¹⁰⁶ Munzur Çem, *Türkçe Açıklamalı Kırmancca (Zazaca) Gramer*, Deng Yayınları, İstanbul, 2013, r. 33.

¹⁰⁷ Mesut Yeşilkaya na babete ser o bi nameyê “*Hetê Cinsîyetê Gramatîkî ra Péveronayîşê Kirdkî (Zazakî) û Kurmanckî*” tezêkê masterî nuştî.

Xizmet/xizmet^e, ders/derse^e, Quran/Qurane^e, mûz/mûze^e, pers/perse^e, zûr/zûre^e, mekteb/mekteb^e, findiq/findiq^e, qanqol/qanqole^e, çek/çeke^e, defter/deftere^e, destê sodirî/desta sodirî, cemê sanî/cema sanî.

3.4. ÎZAFE

Îzafe, seba ke nameyan mîyan de hetê mana ra eleqe bivirazîyo yena bikarardene.¹⁰⁸

3.4.1. Seba Nameyanê Yewhûmarinan

NÊRÎ♂ + NÊRÎ♂	KIRMANCKÎYA STANDARDE	TIRKÎ
-ê -î	-ê -î	
<u>DÊRSIMÊ ROJAWANÎ</u> - namê layikî (DAS-balikan) - marîfetê pîrî (DUT- reskan) - adirê milletî (GYK-abasan) - sîlavê verekî (GULÎ-mexsudan)		<u>BATI DERSİM</u> - (erkek) çocuğun adı - pirin marifeti - milletin ateşi - kuzunun ödü
<u>DÊRSIMÊ ROJHELATÎ</u> - aqilê milletî (ABY-lolan) - zerreyê goştî (BÎF-karsanan) - sarê Karwanî (CAY-areyan) - serefê mordemî (KAZA-karsanan)		<u>DOĞU DERSİM</u> - milletin aklı - etin içi - Karvan (köyünün) halkı - insanın şerefi

¹⁰⁸ M. Malmîsanij, ecv, r. 77.

NÊRÎ♂ + MAKÎ♀ -ê Ø	KIRMANCKÎYA STANDARDE -ê Ø	TIRKÎ
<u>DÊRSIMÊ ROJAWANÎ</u> - malê dînya (GYK-abasan) - destê çêneki (GULÎ-mexsudan) - zerrê sûki (NEB-dewrêscamalan) - îsyane Qoçgîrîye (XIDG-laçînan) <u>DÊRSIMÊ ROJHELATÎ</u> - sarê Tuncelî (ABY-lolan) - sirrê jari (YETO-çarekan) - cebê êlege (KAZA-karsanan) - dimê golîge (SAÇ-kurêşan)		<u>BATI DERSİM</u> - dünya malı - kızın eli -şehrin içi - Koçgiri isyanı <u>DOĞU DERSİM</u> - Tunceli halkı - ziyaretin sırrı - yeleğin cebi - dişi atın kuyruğu
MAKÎ♀ + MAKÎ♀ -a Ø	KIRMANCKÎYA STANDARDE -a Ø	TIRKÎ
<u>DÊRSIMÊ ROJAWANÎ</u> - wayîrîna dînya (GYK- abasan) - gonîya têre (GULÎ-mexsudan) - veyva çêneke (GOZ- qocan) - rawa owiki (NEB- dewrêscamalan) <u>DÊRSIMÊ ROJHELATÎ</u> - Linga Duldile (ABY-lolan)		<u>BATI DERSİM</u> - dünyanın sahipliği - kuşun kanı - kızın yengesi - suyun yolu <u>DOĞU DERSİM</u> - Düldülün Ayağı (bir ziyaretgah)

- linga mayîne (CAY-areyan) - Gola Buyere (WEY-lolan) - roştîya homete (WEY-lolan)		- kısrağın ayağı - Buyer Gölü (bir ziyaretgah) - ümmetin ışığı
MAKÎ ♀ + NÊRÎ ♂ -a -î	KIRMANCKÎYA STANDARDE -a -î	TIRKÎ
<u>DÊRSİMÊ ROJAWANÎ</u> - cînîya sarî (MUG-kurêsan) - nubotîya malî (NAY-aslanan) - hurînda cunî (NUX-bexteran) - tîca sanî (XIDG-kurêsan) <u>DÊRSİMÊ ROJHELATÎ</u> - rawa Estambolî (CAY-areyan) - nûwêtya malî (GUY-abdalan) - rawa Kerwanî (KAZA-karsanan) - wela Duzginî (SAÇ-kurêsan)		<u>BATÎ DERSÎM</u> - elalemin karısı - hayvan [gütme] nöbeti - harman yeri - akşam güneşi <u>DOĞU DERSÎM</u> -İstanbul'un yolu - hayvan [gütme] nöbeti - Kerwan [köyünün] yolu - Düzgün'ün toprağı

3.4.2. Seba Nameyanê Zafhûmarinan

ZAFHÛMAR + ZAFHÛMAR -ê -an/on/ûn -a/o/û	KIRMANCKÎY A STANDARDE -ê -an	TIRKÎ
<u>DÊRSİMÊ ROJAWANÎ</u> - mêrdê veyvû (DUT- reskan) - kincê cênîyo (GULÎ-mexsudan) - domanê dedan (NUX-bexteran) - vengê çakuto (YUSA-kurêşan) <u>DÊRSİMÊ ROJHELATÎ</u> - pîlê aşîrû (CAY-areyan) - kincê cênîyû (KAZA-karsanan) - kincê camordû (KAZA-karsanan)		<u>BATİ DERSİM</u> - gelinlerin kocaları - kadınların elbiseleri - amca çocukları - çekiçlerin sesleri <u>DOĞU DERSİM</u> - aşiretlerin büyükleri - kadınların elbiseleri - erkeklerin elbiseleri

3.4.3. Îzafeya Rêzilkî

DÊRSİMÊ ROJAWANÎ	DÊRSİMÊ ROJHELATÎ
- lacê qeralê Hindistanî (BiraS-abasan) (Hindistan kralının oğlu) - îştîrê qoçê padîsayî (DÎS-balikan) (Padişahın koçunun boynuzu) - cênîya birayê Kekoyî (EE-dewrêscemalan) (Keeko'nun kardeşinin karısı) - mixarê Derê Alîboxajî (GOZ-qocan)	- mezela Seydalîyê Memî (BÎF-arêyan) (Mehmet'in oğlu Seydali'nin mezarı) - sanikadê na çênaka lowê mi (GUY-abdalan) (yanımdaki bu kızın bir masalı) - çiçega Koyê Mircanî (SÇTK-şawelan) (Mercan Dağı'nın çiçeği)

(Aliboğazı Deresi'nin mağarası)	- Qilawuzê Hewşê Kujî (SeyXD-karsanan) (Kuji Ziyareti'nin kılavuzu)
---------------------------------	--

3.5. ZEMÎR

Çekuyê ke cumle de herinda nameyî gênê, ci rê “zemîr” vajîyeno. Çêşîdê zemîrî: zemîrê kesan, zemîrê nîşanî, zemîrê wayîrîye, zemîrê eleqeyî, zemîrê persan, zemîrê nedîyarî.¹⁰⁹

3.5.1. Zemîrê Kesan

Hem kirmancî (zazakî) de hem zî kirdaskî (kurmanckî) de di grûbî zemîrê kesan estê. Nînan ra grûba yewine de zemîrê şexsan ê sadeyî estê ke karanê întansîtîfan de û demanê nikayin û ameyoxî de herinda nameyan de sey kerdoxî (subjeî) yenê bikarardene. Grûba dîyine de zî zemîrê oblikî estê ke tadayî yê.

3.5.1.1. Gruba Yewine (Halê Sadeyî de)

KS.	ŞXH.	DS.
Ez	Ez ¹¹⁰ Ez lacê Usivî yo. (BED-abasan) Ez na yajuye de to rê koytî ro owiki bivênî? (BEK-kurêşan) Ez son lê pîyê xo. (DAS-balikan) Ez pençeri ro sê kon. (DUT-resikan) Ez dowrê camalic o. (EE-	Ez/Az ¹¹¹ Bira, ez o sire de des û hawt serrî de bîyu. (ABY-lolan) Sima pers kerê, ez vajî. (BAD-çarekan) Bira, ez Bînat Fîdan (BÎF-karsanan) Ez areêz û. (CAY-areyan) Az ane. (GUY-abdalan)

¹⁰⁹ M. Malmîsanij, ecv, r. 97.

¹¹⁰ Fekê rojanê Dêrsimî de, ge-ge “z”yê peyê “ez”î vîndî beno.

¹¹¹ Mîntiqaya Dêrsimê Rojhelatî de, herinda zemîrê “ez”î de ge-ge “az” vajîyeno.

	dewrêscamalan)	Az Hemed Pasa wo. (XEYG-kurêşan)
Ti	Ti/Tu/To ¹¹² Bira to ê kotî ya? (BED-abasan) Vano “ ti mi di mê” (DAS-balikan) Tu Duzgun zanna, neki? (DUT-reskan) Qa ti layikê aye kî zanay. (EE-dewrêscamalan)	Ti/Tu/To Ti kam a, kotî ra yêna? (CAY-areyan) Vame “Duzgin to xêr şêrê, xêr bêrê!” (SAÇ-kurêşan) N’erê qida, ti par aqil a girane bîya. (SeyXD-karsanan) Vano “ tu mi di bena doste?” (XEYG-kurêşan)
O (n)	O (n) O şî Almanyâ. (XIDG-laçînan) O , Qumi ra rind bî. (YEK-dewrêscamalan) O bîn gos dano ci, qî vey nêkeno. (YUSA-kurêşan) O , lê ma di mond. (ZAK-beytan)	O/Û ¹¹³ (n) O ju malim o, Xarpêt der o. (BÎF-karsanan) O kî mordemê ma beno. (CAY-areyan) O yîk bekçî beno. (SAÇ-kurêşan) Û vano, sarê ho pençere ra vezeno vano “xanim bê îta!” (XEYG-kurêşan)
A (m)	A (m) A vîya manna. (BD-abasan) A bena î yemî kena virnîya a mîlçiki. (GOZ-qocan) A girota, aye ra di lacê xo bîyê.	A (m) A juye hona wanena. (BÎF-karsanan) A nêzewecîya. (YETO-çarekan) A vey nêkena. (SAÇ-kurêşan)

¹¹² Her di fekanê kirmancîya Dêrsimî de şar herinda halê xoserî yê “**ti/tu**”yî de halê oblîkî “**to**” zî bikar ano.

¹¹³ Rojhelatê Dêrsimî de “**o**” ge-gane beno “**û**”.

	(XIDG-laçînan) A , keziki bîye. (YEK-dewrêscamalan)	A dana qafka aye ro, a kî dana qafka aye ro. (XEYG-kurêşan)
Ma	Ma Sê ki, ma oyro des hêşt serrî î boyn dir î. (DUT-reskan) Ma şîmi na pey di nîştîm ro. (EE-dewrêscamalan) Ma sûrgin nêşîmi. (GYK-abasan) “ Ma bi xêr dî” vat ‘padîsayê m’.” (GULÎ-mexsudan)	Ma Ma lolon îme, î bolîyon ê. (ABY-lolan) Ma hîrê asmî uca mendîme. (BÎF-karsanan) Ma cêrîyme ra (CAY-areyan) Ma avdelij îme. (GUY-abdalan) Ma bikise ama ma na îs nêkeme. (SAÇ-kurêşan)
Şima	Sima Sima kulî kî vanê “pîrîni nîya bena”... (DUT-reskan) Sima cêncê ki howes kenê, belkîya sito pak sima lito. (GYK-abasan) Sima amê xêr amê. (GULÎ-mexsudan) Sima dowrêscamalon ê. (NEB-dewrêscamalan)	Sima Vato “ sima sunet nêbenê ha”. (ABY-lolan) Sima ça tîlefona nêkenê elektrîk biêro. (BÎF-karsanan) Von “ sima vilê mi raşt kerê”. (SÇTK-şawelan) “Dîkê, sima kî bî pîl” va kî “Otuz Sekîz amo”. (SAÇ-kurêşan)
Ê	Ê/Î/Înay ¹¹⁴ Î kî qatîlî yê, mordemo kîsenê. (DAS-balikan) Ê axayî bîyî. Ê girîşî bîyî. (GYK-abasan)	Ê/Î Ma lolon îme, î bolîyon ê. (ABY-lolan) Pîrê ma ha na çêwo ke na het de bî, pîrê ma ê bîy. (GUY-abdalan)

¹¹⁴ Fekê Dêrsimê Rojawanî de seba “î”yî “înay” zî yeno xebitnayene û ma fekê rojhelatî de qet rastê nê zemîrî nêameyî.

	Înay pêro tirç ê. (HAŞ-dewrêscamalan) Vat “Înay şîyê Xozat.” (NUX-bexteran)	Ê bînî kî îs der ê, gurînê. (KAZA-karsanan) Î kî amêne-şîyêne. (SAÇ-kurêşa)
--	---	---

3.5.1.2. Gruba Dîyine (Halê Oblîkî de)

KS.	ŞXH.	DS.
Mi	Mi/Min¹¹⁵ Namê mi Beg o. (BED-abasan) Kederê cîgera mi, sitara mi mede! (BEK-kurêşan) Mi va “mi rê çi lazim çê Usiv bi çê Hesênî?” (DUT-reskan) Mi derdê naye rê derman nêdî (GULÎ-mexsudan) Mawa min, birayê min, wayê min, ju kî domananê apê min, ma girotîme, berdîme a şuye. (NUX-bexteran)	Mi Mi cor de toplamîs kerdêne ardêne cêr, jê makîna. (KAZA-karsanan) Bizê mi bîyî, mi xo rê rotî. (SÇTK-şawelan) Di birayê apê mi dilet ê. (WEY-lolan) Mi dîk seri birna. (XEYG-kurêşan) Ma mi ci ra has kerdêne. (YAY-bexteran)
To	To/Tu To hentê xeberî raye ra mi rê vatî. (EE-dewrêscamalan) To mi rê sê kerd ki ez bîyo rind? (GOZ-qocan) To owuki da ci, aye ra merdi. (KUÇ-kewan) Orxanê serê to berdo. (MUG-kurêşan)	To¹¹⁶ Ez to ra van. (ABY-lolan) En qiz kî, se vajî, hundê to bî. (BAD-çarekan) Derêy Remedanî de, to dî uza kemer o. (CAY-areyan) To rê kûnya xo vajîne? (KAZA-karsanan)

¹¹⁵ Dêrsim de kesê ke mensubê aşîranê ke lehçeya înan a esliye “kirdaskî/kurmanckî” ya, herinda “**mi**”yî de zafêrî “**min**” vanê.

¹¹⁶ Dêrsimê Rojhelatî de “**tu**” zî ca bi ca sey oblîkî yeno bikarardene.

	Lacê mi tu çayê kîşt? To nî kotî ra ardî? (NUX-bexteran)	Mi destê xêr na to ra. (SAÇ-kurêşan)
Ey	Î/Ey Î vatêne “To qirxîc a?” (BED-abasan) Ti ki sonay, î mi rê vecena, anay... (DAS-balikan) Kul amêne, çê kalikê î di mandêne. (DUT-reskan) Î qêş kerdêne. (KUÇ-kewan) Ju kitabêdê ey eşîbî, î kitabî de yazmiş kerdîbî. Namê î pîyê ey kî Sebahattîn o. (HAŞ-dewrescamalan) Uşîrêda ey bî, nîya xêr kerdîbî ci, seri kî mor kerdîbî. (MUG-kurêşan)	Ey/Dey¹¹⁷ Ey hewayê efendîme soylîem Daxbegî vatêne. (ABY-lolan) Wullay ez ey nêzonon. (BAD-çarekan) Kam ke çi qisey kerdêne, ey zonêne ke felan mordem o. (CAY-areyan) Uyo ke dêşt girêdayî, ey mi rê qisey kerd. Qiseyê dey o qisey konû. (KAZA-karsanan) Vano “ero ez qersuna dey a nêşêrî, adir mi ver kerê bivêşî”. (SAÇ-kurêşan) Ez rizawa ki dey ra ken.
Aye	Aye Manga aye bi gukê aye dano vergî. (DAS-balikan) Têdîno Tirkî qisey kerd, howesê aye kerd. (GYK-abasan) Aye va “owukî bidi mi”, se ki mi da ci, heyn tey şîye. (KUÇ-kewan)	Aye/Daye¹¹⁸ Na het de mezelê est a, mezela Seydalî Mêm vanê daye ra. (CAY-areyan) Aye nêzonû, qidaê to. (SÇTK-şawelan) Ma daye de vîsnêne, ma kerdêne binê domono. Aye kisenê, va ki “î

¹¹⁷ Dêrsimê Rojhelatî de sey kerdoxî zafane “**ey**” yeno bikarardene. Formê îzafeya wayîrîyê de zî zafane “**dey**” yeno dîyayene. Ancîna wexto ke “**ey**”î dima edatêk bêro formê “**dey**”î hîna zêde yeno bikarardene. Ma Dêrsimê Rojawanî de rastê nê formî nêameyî. “**Î**”ya mintiqaya rojawanî tîya de zafane sey sîfetê îşaretî yena bikarardene.

¹¹⁸ Dêrsimê Rojhelatî de sey kerdoxî zafane “**aye**” yena bikarardene. Formê îzafeya wayîrîyê de zî zafane “**daye**” yena dîyayene. Ancîna wexto ke “**aye**” dima edatêk bêro, formê “**daye**” hîna zêde yeno bikarardene. Ma Dêrsimê Rojawanî de rastê nê formî nêameyî.

	Aye dabançê xo beno, oncena nana juyêde vonkicî ra. (MUG-kurêşan) Aye kî taqîye guritêne pira. (YEK-dewrêş)	domono kenê sunguwo ra”. (SAÇ-kurêşan) Ma daye ra şîyêne, awe kerdêne ci. Va ke îşte “camî hocasîyê vato ke aye uza ra bierzê”. (YAY-bexteran)
Ma	Ma Axretê ma xêr bîya! (BEK-kurêşan) Ti pîrê ma nîya. (DUT-reskan) Ma wayîrîna dînya kerde? (GYK-abasan) Padîsa çi zano ki ma çîsta nêçîsta? (GULÎ-mexsudan) Belkîya Heq ewladê kî dano ma. (NEB-dewrêşcamalan)	Ma Ma çewres tenî emelîyayî gureynêne. (ABY-lolan) Ma wendêne. (BAD-çarekan) Na memleket de xêlê çîleyî ma ontî. (BÎF-karsanan) Domon bîm a, ma fam nêkerdêne. (CAY-areyan) Ma ho rê kinconê ho destêne de. (SAÇ-kurêşan)
Şima	Sima No bêro kolîyê sima bikirrisno. (DUT-reskan) Sima çayê xeberî nêda ma? (MUG-kurêşan) Qe qeşî nêkerd sima? (NEB-dewrêşcamalan) Çay sima xo dard we? (NUX-bexteran) Sima qî nê nêdîyê? (XIDG-laçînan)	Sima Mi qey nêvatê ke sima rê vajî. (BAD-çarekan) Besekenê xo rê birremê, sima qirr kenê. (CAY-areyan) Koyt ke begenmîs benê, bêrê arazîyê uzayî don sima. (KAZA-karsanan) Heq towa pê sima nêkero, Heq îsê sima bîyaro werê. (SÇTK-şawelan)
Înan	Înan/Înon/Înûn Îna/Îno/Înû	Înan/Înon/Înûn Îna/Îno/Înû

Îna kî verg weno. (DAS-balikan) Çê înûn di toplantî bîyêne, çê Hacı di. (DUT-reskan) Ti qî serronê mi îno rê mevacê kî ê serronê mi kî zanê. (GYK-abasan) Înan têdînû xo ser zê emînî çerexnenê. Vengo înû dayîmî, înû ayîmî îta. (GULÎ-mexsudan) Çê Xofînî vatêne înan rê. (NUX-bexteran) Nika arşîfan di namê înon esto yanî. Pîyê mi înûn vatêne. (XIDG-laçînan)	Dîna/Dîne/Dînê/Dîno/Dînû¹¹⁹ Ezî kî uza lewê dîne de bîyane. (BAD-çarekan) Çê Usiv Axay va kî, o zaman înûn vaki kî... (CAY-areyan) Namê dînû zonon, îyê ke kîştê, namê dînû vajî? (KAZA-karsanan) Dîna ra “qutmîye” vanê, qutmîye mi guretêne pira. (Elîf Ateş-lolan) Înê kî qirr kenê erzenê pêser. (SAÇ-kurêşan) No heşîno pê, saloni di gos dano, deyîma dînû gos dano. Nîyadê vano înû jêdi top kêrd. (XEYG-kurêşan) Îne kî qîymet dêne ma; ma kî qîymet dêne dîne tabî. (YAY-bexteran)
--	---

3.5.2. Zemîro Agêrok (Reflexive)

ŞXH.	KS. xo	DS.	KS. xo
XO, XU¹²⁰, HO¹²¹ Ma qîrbanê xo kerdêne. (NAY-aslanan) Xo elge nêkeymi. (NEB-dewrêscamalan) Roştîya xo ra roşt çimanê mi ke! (BEK-kurêşan) Askisori di kî letêde talibê xu yê. (MUG-kurêşan) Xirab o, zoyt mediro, xu teng mekiro. (DUT-reskan) Waxto ki êndî dêwr kerd qedêna, emir vet va ki “êndî zonê ho qêşî mekerê!” (GYK-abasan) Uca nîsenê ro, cixaronê ho simenê. (BED-abasan)		XO, XU, HO, HU Ma ameyme, bonê xo tabî day viraştene. (ABY-lolan) Xo rê şîyêne selxû. (GUY-abdalan) Va ki “Besekenê, xo rê birremê, sima qirr kenê” (CAY-areyan) Roza bîne kî şîyêne çê talibê xu yê bînî. (KAZA-karsanan) Ey va lazê apê xu yê rametlî ra par şî heqîya xo , kanser ra. (YAY-bexteran) Sitê ho weme, mostê ho weme. (BÎF-karsanan) Az namê hu nan naye ra kî. (XEYG-kurêşan)	

3.5.3. Zemîrê Yewbînîye

KS.	ŞXH.	DS.
YEWBÎN	Tifingû nanê jubîn a, jubîn kîsenê. (BED-abasan)	Dewe de zaf ê, ma jubîn de şaqa nêkeme.(BAD-çarekan)
	A peynî di kî sonê nêresenê pê .	Yanî qarşîlixlî tufang no zûvîn

¹²⁰ “**Xo**”yî dima ke “**y**” bêro, “**o**” binê bandure de maneno û beno “**u**” û formê “**xu**”yî bi nê qaydeyî vajîyeno. No, her di fekanê kirmanckîya Dêrsimî de zî wina yo.

¹²¹ “**Ho**” Dêrsimî rojawanî de tena eşîranê sey **abasan** û **qirxan** de ge-gane yeno diwayene. Dewê nê eşîran, derûdorê çemê Munzurî de yê û cîranê eşîranê rojhelatê Dêrsimî yê sey demenan û alan ê, coka binê bandura înan de mendê.

PÊ	(EE-dewrêscamalan)	a, mordêm merdê. (CAY-areyan)
CÊ	Xozatî kî hên bî, zê ma bî, ma zê jumînî . (GYK-abasan)	Otuzsekîz ra raver boyina kokê jubînî ardêne, dêne pêro . (KAZA-karsanan)
	Muyo verdano pê . (KUMÎ-bexteran)	Êrxatên' bîye, êrxat; juvînî rê gurêyêne. (WEY-lolan)
	Seyd Rizayî va ke “bêrê, ma mordemon juvîn a kîsenîme, bêrê ma barişmîsê zûvîn bîme”. (MUG-kurêşan)	Aşîr dewlete verday pê . (WEY-lolan)
	Xizir sima cê ra nikero, biko! (YEK-dewrêscamalan)	Seyd Rizayî vat “ma mordemo jumîn a kîsenîme, vat bêrê ma hast vîme”. (XEYG-kurêşan)

3.5.4. Zemîrê Wayîriye

ŞXH.	DS.
Ê/YÊ	Ê/YÊ/ÎYE
Yê dêka to kî senê wo, yê ma heyn o. (GYK-abasan)	Mêşî, yê mi çîn ê, yê cîranû estê. (BAD-çarekan)
Qay yê zerrî teber mesêro, yê tebêrî zerrî mêro. (GULÎ-mexsudan)	Ê ma bomosûriz bî. (GUY-abdalan)
Nika no melmeket ê hermenîyon o. (MUG-kurêşan)	Ê uza goç kerdê qoçgîrîcî, berdê. (KAZA-karsanan)
Î esketegî ê Kirnîgi bîyî, berdê, uca kîştê bi î domanan a. (NUX-bexteran)	Feqîr-fîqarî bixelesnî, îyê mi kî xatirê dîne sane! (SAÇ-kurêşan)
Vato “Ez ê Xozatî yon”. (YEK-dewrêscamalan)	Yê ma, Kirmancîya ma de her çiyê ma zaf rind o. (WEY-lolan)

3.5.5. Zemîrê Nişanî

3.5.5.1. Halê Xoserî de Zemîrê Nişanî

KS	ŞXH.	DS.
Seba Nêzdî û Nêr ‘NO’ - ‘NÛ’	NO No findeno, xo ra evero sê keno. (DAS-balikan) No kellê Alîsêrî yo (NUX.-bexteran) No kondirê Şix Hesenî yo. (XIDG-laçînan) No da mi. (ZAK-beytan) NÛ Nû î hengulîşkê xo erzeno. (BiraS-abasan) Nû çik o na dari ser o? (GULÎ.-mexsudan) Nû meselê armenî. (XIDG-laçînan)	NO No girs o, pîl o. (ABY-lolan) No nê, o dot. (GUY-abdalan) No kokê ma ano. (KAZA-karsanan) No urzeno ra, sono. (XEYG-kurêşan) NÛ Nû mi rê daha zor ame. (WEY-lolan)
Seba Nêzdî û Makî NA	NA Na vacîyêne. (BED-Abasan-Xozat) Na sona. (DAS-Balikan) Na yannis a. (X.G.-Laçînan) Na çequer a, na sûr a. (Y.K.-Dewrêscamalan-Xozat)	NA Na bîyo, ha bîyo. (CAY-areyan) Na vana “wuyî!” (XEYG-kurêşan)
Seba Nêzdî û	NÎ	NÎ

Zafh. NÎ	NÎ domonê Şix Hesên ê. (BED-abasan)	NÎ qabuxlî yê, nî sunet nêbenê. (ABY-lolan)
NÊ	NÎ ginê raye, sonê. (DAS-balikan)	NÎ uza ra yê. (WEY-lolan)
NÎNAY	NÎ k' xo rê mêrdînê ra. (DUT-reskan) NÎ kî na hat di ko dir ê. (GOZ.-Qocan) NÎNAY Nînay kam ê? Nînay pêro tirç ê. (HAŞ-dewrêscamalan) Nînay darîne we. (KUMÎ-bexteran)	NÎ kî wurzenê ra, sonê. (SAÇ-kurêşan) NÊ Nê jur kenê. (KAZA-karsanan)

3.5.5.2. Halê Oblîkî de Zemîrê Nişanî

KS	ŞXH.	DS.
Nêrî NEY NÊ NÎ	NEY Ma ney nîverdîm şêro. (MUG-kurêşan) Eki ney verdo ra. (XIDG-laçînan)	NEY Ney rê xîsmete bike. (BÎF-karsanan) Ney vur-emrî da. (KAZA-karsanan) Azê ney va vîndero. (WEY-lolan) Ney berê, bierzê oxwe. (XEYG-kurêşan) NÎ

	NÎ Milet nî rê wayîrên keno. (GOZ-qocan) Ez nî se bikirî? (EE-dewrêscamalan) Heq nî salê qapan kero. (GYK-abasan) Nî nas kenay? (NUX-bexteran)	Mua nî kê binê tengê der a. (YAY-bexteran)
Makî NAYE	NAYE Vano, naye xo di bici so. (DAS-balikan) Mi derdê naye rê derman nêdî. (GULÎ-mexsudan) Naye beri, serê koy de ca verdi. (GOZ-qocan) Ez naye qebul nêkenan. (NUX-bexteran)	NAYE Naye êşîyo pê. (XEYG-kurêşan) Ê axayê naye bibîyêne. (GUY-abdalan)
Zafh. NÎNAN NÎNA NÎNON	NÎNAN Mesûliyetê nînan tî yay. (NUX-bexteran)	NÎNÛN Jare çê nînûn de bîya. (GUY-abdalan) NÎNÛ

NÎNO	Nînan î ûnvan' çayê girot'?' (XIDG-laçînan)	Nînû yîxdam kenê. (KAZA- karsanan)
NÎNÛN		
NÎNÛ	NÎNON	NÎNE
NÎNE	Taximê çê Pîrê Qicî kî pîrê nînon ê. (HAŞ- dewrêscamalan) Zê nînon sipî. (YK- dewrêscamalan) Nînon çînenê we. (KUMÎ- bexteran) NÎNO Taximê nîno pîrê ma ê. (HAŞ- dewrêscamalan) Nîno yardım kerdo. (NEB- dewrêscamalan) Çimê nîno ginno nî. (KUMÎ- bexteran)	Tabî nîne kenê top. (WEY-lolan)

3.5.6. Zemîrê Persî

ŞXH.	DS.
ÇI/ÇIK ÇIBA - A zaman di reyay eştbî, reyay kam ê, çik î, çiba ê? (BED-abasan) - Kam çi zano sa vanê yow? (DUT-reskan) - Xebera ma çik bî, jubîyn rî vayîm. (KUÇ-kewan) - Namê î çik bî 'rê? (MUG-kurêşan) - "To rê çi lazim o?" vat. (NEB-dewrêscamalan) SE/SA - Cuyud vano "Ma ez se kerî?" (BEK-kurêşan) - Kam çi zano sa vanê yow. (DUT-reskan) - Apê mi nas keno, ama se vaco? (NUX-bexteran) - Kam sa vano vaco. (XIDG-laçînan)	ÇI/ÇIK ÇIWA/ÇIVA ÇINA - Sima jêde qalê çinayî kerdêne? (CAS-areyan) - Waxtê ma de, ma çik wenîme, ma non-toraq wuerdêne. (BAD-çarekan) - Zovî, gemû de çi bo? (BÎF-karsanan) - Solî nay ro nîya dorme ra; hama kam o, çiwa o, çik o. (CAY-areyan) - Towa wurznen ra, çik o? (SAÇ-kurêşan) - Nî yamyam ê, nî çik ê? (WEY-lolan) SE/SA - Ma se kenîme, qida? (ABY-lolan) - En qiz kî, se vajî, hundê to bî. (BAD-çarekan) - Sima rê sa vajî? (SÇTK-şawelan) - Qirr keryd qedênayî, ma êndî se bikerîme? (SAÇ-kurêşan) - Wendîsê mi çîn o, hama ez sa van, rindek şun; van "ya Hezretê Alî!" (YAY-bexteran)

KAM - A zaman di reyay eştbî. Reyay kam ê? (BED-abasan) - Layik vato “Pîyê mi kam o?” (DAS-balikan) - No hîle kamî kerd? (HAŞ-dewrêscamalan) - Cîniye vana “Tayê na yê cêr o ênê, nêzo kam ê?” (MUG-kurêşan) - Vat “Nî nas kenay? No kam o?” (NUX-bexteran)	KAM/KAMÎ/KAYM - Kamî to ra hîn va? (CAS-areyan) - Vanê, kam ey sova kero, boş ver. (BÎF-karsanan) - Zorê kaym ke şîyêne kamî, o binê ningû de şîyêne. (KAZA-karsanan) - Kam ki sono qirr kenê. (SAÇ-kurêşan) - Yanê oncîya kamî kerd? Pilemorîye de mordemê ma kerd. (YAY-bexteran)
KAMCÎ/KAMECÎ/KAMCÎN - Padîsa, çetebaşî kamecî yo, ven dano î. (BiraS-abasan) - Nika ki şîm, raa hecî kamcîn a? (NEB-dewrêscamalan)	KAMCÎ/KAMCÎN/KAMJÎ - Nika, yê mi, kamcînî ra ke vajî “sodir urze ra, so haza ra kolî bîya, sova ke”; vanê “kam ey sova kero, boş ver.” (BÎF-karsanan) - Silêman Axa bîyo, Begê Moym bîyo, ju kî nê baxsi kamjî bîyê, nêzû. (XEYG-kurêşan)
KOTÎ/KOYT - Wertê xo di pers kerdêne “Bira to ê kotî ya?” (BED-abasan) - Ama mi koyt di ca verda? (GULÎ-mexsudan) - Vana “ahû, no kam o, no mi beno koyt?” (KUMÎ-bexteran)	KOTÎ/KOYT - Sima ke amey, bon rijîyaeybî, sima kotî nîştî ro? (CAS-areyan) - Koyt ke begenmîs benê, bêrê arazîyê uzayî don sima. (KAZA-karsanan) - Vano “îsonê sima koyt o?” (SAÇ-kurêşan)

- Sitalalî kotî de estê, juye layîkî rê bîyarî ez. (NEB-dewrêscamalan) ÇITON/ÇUTAN/ÇITO/ÇITU¹²² - Vano “e vin no se bî, e vin no çutan o?” (DAS-balikan) - Se bî, çito bî? (KUMÎ-bexteran) - Na vori de nîya çiton amê, nî kamî yê? (YUSA-kurêşan) - Ci ra pers kenê vanê “Başçawuş, Tanêr çiton o?” (YUSA-kurêşan) KEY - Dormê xo di sê konû, pînû, yanî “key esker ancîno, ez key bin na vecînû?” (NAY-aslanan) - Vano “No key bo, ma kîseno; yan to kîseno yan min kîseno”. (NUX-bexteran) - Ez heta key hên kon? (XIDG-laçînan)	- Kotî ke sindor o, yanê Erzingan ra, Elazix Xarpêt ra, hetê Bîngolî ra... (WEY-lolan) - A cîniki uza yena vindena, eki koytî ra sona. (XEYG-kurêşan) ÇITUR - Hama virênde ra çitur vî? (WEY-lolan) - Kam se beno, kam çitur beno, her çî zono. (XEYG-kurêşan) KEY - Ez hatan keyî to dima bivêşî? (SeyXD-karsanan)
---	---

¹²² Wexto ke ma xebata xo ya warî kerdêne, ma di ke mintiqaya Şixhesenan de manaya “**nasıl**”a tirkî de şar zafane “**senê**” û “**çiton**”î xebitneno. Mintiqaya Dêsiman de zî herinda nînan de zafane “**çitur**” yeno xebitnayene.

ÇIQA - Camal na wo lowê mi di, vano “serrê muwa to çiqa yê?” (GYK-abasan) - Vano “to î arabacîyon ra pers kerd ki raa îcay, masrafê xo çiqa o?” (NEB-dewrêscamalan) - Î bînaynê ki uca di kam çiqa qirr kenê, çêneka azebi bin di mana. (NAY-aslanan)	
---	--

3.5.7. Zemîrê Nedîyarîye

ŞXH.	DS.
TÊDE/TÊDI - Vato “des û di koyî têdi veng danê jubînî”. (DAS-balikan) - Têdi nanê î ya bîyî pîl. (EE-dewrêscamalan) - Têdi qirr kerd, dowr kerd, qedêna. (GYK-abasan) - Têdi perrî bî, perrê yî altunon bî. (ZAK-beytan) TÊDÎNE/TÊDÎNO - Têdîno howesê tirkî kerd, zonê xo ca verdayî. (GYK-abasan)	TÊDE - Têde vêsney. (ABY-lolan) - A sewe îşti serd ra têde qirr bîyê a. (XEYG-kurêşan) TÊDÎNE - Têdîni top keno, ano fekê çêm. (XEYG-kurêşan)

PÊRO - Pêro ha yê werte de qirr benê. (GYK-abasan) - Mi ki qewa nisimitêne, mi nî pêro reynêne ra. (KUÇ-kewan) - Amayîme dewe de kes çîn o, pêro remê. (NUX-bexteran) - Pêro kerdî terkê, kerdî pirr. (XIDG-laçînan) PÊRUNE/PÊRONO/ PÊRUNO/PÊRUNÛ - Otuzsekîz de ki amayî, hona qeyd kêrdî, pêrunû. (GYK-abasan) - Cînî-mîniyo pêruno cênê, seri birnenê. (MUG-kurêşan) - Çêbero pêruo mor keno. (NEB-dewrêscamalan) - Pêrono ma sallê xo estbî, kemerî tacî estbî. (XIDG-laçînan) KES/KÎÇÎ - Kes qaris nêbiyo, kes qarşû nêvecîyo, kes zarar nêkerdo. (GYK-abasan) - Kes çîn o. (GOZ-qocan) - Amayîme dewe de kes çîn o, pêro remê. (NUX-bexteran) - Verdi ra raa ma sir bî, kes nêzanêne. (YUSA-kurêşan)	PÊRO - Deprem ke bî, okile rijîya, pêro şî. (BAD-çarekan) - Pêro çirrkerdayî yê. (BÎF-karsanan) - Bavayî amêne, pêro cem-cemîetî ro şîyêne. (CAY-areyan) - Pêro amê, çê der ê. (SÇTK-şawelan) - Pêro vêsaniye ra qirr bîy. (SAÇ-kurêşan) PÊRUNE - Pêsewe pêruno destû girêdano. (CAY-areyan) - Uza verdano ra, pêruno verdano ra. (KAZA-karsanan) KES - Zamanê dîne de kes honde qisey nêkerdene. (BAD-çarekan) - Mihemmed, mi verê destanê kêş meke! (SÇTK-şawelan)
---	---

HER KES - “No çik o” vano, “her kes namê mi zano”. (DAS-balikan) - Her kes sas beno, manno. (DUT-reskan) EWK/EWIK - Teka bîne kî gina bi î ewikî, gina bi lacê ewikî, lacê Sey Rizayî. (MUG-kurêşan) - Î çêna Dîyab Axayî gurêtbî a na ewk de, a na Pakira ra. (MUG-kurêşan) - Vano “Zere kuye, sere ewk ke, ci ra ke, bîya.” (NUX-bexteran) - Vîst û panc de yê ewkî yo, yê Şix Seîdî bî. (XIDG-laçînan) KULÎ - Kulî amêne çê înu di mandêne. (DUT-reskan) - Vana “Îsanê na Xozatî -kilê- kulî do arê hêganê pê qisleyî”. (HZK-dewrêscamalan) - Kulî hayretê nî di manê. (KUMÎ-bexteran) HEMÛYE/HEMÎYE - Beno pîl, hemûya xo zanno êndî.	EWK/EWIK/WEYK/WEK/YEYK - Bira, naza na ewk de, Pardîye de. (ABY-lolan) - Ez qisey kon ama hên yewk be yewkû nêzon. (BAD-çarekan) - Nay nîyê, ewikê xo vêsenê. (SÇTK-şawelan) - O weyik kurêsiz bî. (MUŞ-kurêşan) - Xizmete zaf wek a, zona, yanê giran a. (WEY-lolan) - Amo wertê abasû, abasû ser say kerdo, kerdo ewikê ho. (XEYG-kurêşan) ÇÎYÊ - Her ju çîyê kerdêne, çîyê ardêne. (BÎF-karsanan) BUTU - Na butu kurêson ê. (MUŞ-kurêşan)
---	--

(BiraS-abasan) - Xayînlîxîya ma hemûye arda virnîya ma. (GYK-abasan) - Ez be hemîya to wa qayîl bîyû. (GULÎ-mexsudan) - Keno zerre, yîyecaxê ayî, hemûya ayî cênê zerre. (NEB-dewrêscamalan) TAYÊ TAYÎNE/TAYÎNI TAYÎNO - Tayîni îtîqatê xo amênî cî, tayîni nêamênî cî. (EE-dewrêscamalan) - Tayê surginî bîy, î ki amay. (BED-abasan) - Tayê heyn nîyê, çê Sey Rizayî ra nîyî, vanê “ma çê Sey Rizayî ra yîme”. (GYK-abasan) JU/JUYE - Yaxut ju wertî ra xeleşîno ra, êno bizi beno. (BED-abasan) - Juye amê, ê hetê Xozayt bî, qerebalici bîye. (GYK-abasan) ZAFÊNE/ZAFÎNE/ZAFÊNI ZAFÎNI/ZOFÎNE Zofîne nîya zê sima mi rê kerdo. (GYK-abasan)	TAYÊ/TAÊ - Walayî taê zazaca vane. (BÎF-karsanan) - Nika tayê Bîngol de estê. (CAY-areyan) - Tayê cor a verdanê, tayê cêr a verdanê, tayê gil a verdanê. (KAZA-karsanan) - Tayê şîyê tayê amêy. (SÇTK-şawelan) - Hona kî o adet esto, benê taê. (YAY-bexteran)
---	---

EMIN¹²³ - Vîst û çar saatî emin di mendi, yoxunbaxim di. (BED-abasan) - A ki tenê emin kena, vengê xo bîrîno. (DUT-reskan) - Ma rê bizêk serenêbirna, emini, pisingi kerdi ron, sur kerdi. (DAS- balikan) - E têdi emin ra zono. Yanî, tirkî ya zonû. (EE-dewrêscamalan) - Şîyo bekmez werdo, emin di, Kamax di. (ZAK-beytan) TABA/TAWA/TOWA/TUWA - Garîbanû kêş tabayî ver di nêcêno. (DUT-reskan) - Lal îme, kerr îme, taba nêzayîme. (GYK-abasan) - Ma qirr nêkerdîme, ma taba nêbîm. (KUÇ-kewan) - Feqir bî, taba çînê bî. (XIDG-laçînan) - Na taba nêzana. (GOZ-qocan) - Tuwa kono cayê ver? (GYK-abasan) - Ez bêrî çê, tu min a tawa nîkena? (MUG-kurêşan)	TOWA/TOA - Waxtê ma de towa çîne bî. (BAD- çarekan) - Otuzsekîz de na dewa ma de toa çînê bîyo. (BÎF-karsanan) - Towa çîn o ke. (GUY-abdalan) - Ne xirab mendo ne towa mendo. (KAZA-karsanan) - Heq towa pê sima nêkero. (SÇTK- şawelan)
---	--

¹²³ Dêrsimê rojawanî de şar manaya “şey” a tirkî de zafêrî vano “**emin**”, la tay bibo zî ma rastê “**ewk**”î zî ameyî. Dêrsimê rojhelatî de zî rewşe tam eksê ney o; şar zafane vano “**ewk**” û ma na mintîqa de rastê “**emin**”î nêameyî.

ÇÎYÊ - “Xeberik-xuberik! Ti ki çîyê dana mi, ez to rê xeberi vonû.” (GOZ-qocan) - Çîyê erzeno rîyê Silêman Axay ser, rî qapan keno. (MUG-kurêşan) FELAN/ FELAN-FEŞMAN - Xora dewlet henî pers do da, nêbo sima nînan heqeret bikerê felan-feşman. (NUX-bexteran)	
--	--

3.6. SIFET

Çekuyê ke estîyan û nameyan îzah yan zî terîf kenê, înan rê “sifet” vajîyeno.¹²⁴

3.6.1. Îzafeya Sifetî

Îzafeya sifetî yew name û sifatek ra yena pê û di tewirê xo estê: Îzafeya sifetî ya dîyare ya ke kes fam keno ke behsê kamî yeno kerdene; îzafeya sifetî ya nêdîyare ya ke tede behsê kesê muşexxesî nêno kerdene.

3.6.1.1. Îzafeya Sifetî ya Dîyare

ŞXH.			DS.		
Eke name nêrî bo	Name	Sifet	Eke name nêrî bo	Name	Sifet
	-o, -wo ¹²⁵	Ø		-o, -wo	Ø

¹²⁴ M. Malmîsanij, ecv, r. 109.

¹²⁵ Esasen tîya de “**w**” herfa pêragirêdayîşî ya.

	- vereko qickek (küçük kuzu) (DAS-balikan) - sito pak (temiz süt) (GEYK-abasan) - Xarpêto vêsayî (yanasica Harput) (EE-dewrêscamalan) - keçelciwo boyin (kokmuş keloğlan) (GULÎ-mexsudan)			- cawo nêwes (kötü yer) (CAY-areyan) - cawo rind (iyi yer) (KAZA-karsanan) - dewro virên (önceki devir) (Elîf Ateş-lolan) - Hênîyo Pîl (Büyük Çeşme) (YAY-bexteran)	
Eke name makî bo	Name	Sifet	Eke name makî bo	Name	Sifet
	-a, -wa	-e, -î, -îye		-a, -wa	-e, -îye
	- dawa girsî (büyük dava) (BED-abasan) - cînika vîyaye (dul kadın) (DAS-balikan) - veyva pîlî (büyük gelin) (DUT-reskan) - owka serdine (soğuk su) (HAŞ-dewrêş)			- roza bîne (sonraki gün) (CAY-areyan) - deştika sipîye (beyaz iplik) (KAZA-areyan) - asma zerde (sarı ay) (SÇTK-şawelan) - tirsika tirse (ekşi kuzukulağı) (SAÇ-kurêşan)	
Eke name	Name	Sifet	Eke name	Name	Sifet

zafh. bo			zafh. bo		
	- ê, -yê	-î		- ê, -yê	-î
	- feqîrê zarî (güçsüz fakirler) (GEYK-abasan) - domanê çowreşî (kırk günlük çocuklar) (MUG-kurêşan) - kasê sûrî (kırmızı yamaçlar) (NEB-dewrêş) - salwarê qijîkî (bol/geniş şalvarlar) (YUSA-kurêşan)			- mordemê xirtî (güçlü/iriyarı adamlar)(ABY-lolan) - domanê qiskekî (küçük çocuklar) (BAD-çarekan) - mêrdê tirkî (Türk insanlar) (CAY-areyan) - gomê çequerî (sarı kömür) (GUY-abdalan)	

3.6.1.2. Îzafeya Sifetî Ya Nedîyare

ŞXH.			DS.		
Eke name nêrî bo	Name	Sifet	Eke name nêrî bo	Name	Sifet
	-êdo/-odê/- êde/ -odi/-êdi	Ø		-êdo/-odê/êde/ -ode/-êdi	Ø
	- juyêde fiqari (gariban biri) (DAS-balikan) - juyêdo abasic (abasanlının)			- gayêde xuyo belekin (alacalı bir öküzü) (KAZA-areyan)	

	biri) (MUG-kurêşanlı) - juy ode demeniz (demenanlı bir adam) (YUSA-kurêşan) - caw odi miqarremîn (muhkem bir yer) (BED- abasan)			- qesew ode xiravîn (kötü bir söz) (WEY-lolan) - dewr ode henên (öyle bir devir) (YAY-bexteran)	
Eke name makî bo	Name	Sifet	Eke name makî bo	Name	Sifet
	-êda/-adê/- êde/ -adi/-êdi	-e, -i, -îye		-êda/-adê/-êde/ -adi/-êdi	-e, -i, -îye
	- lambey êda îdarîye (idare lambası) (GULÎ-mexsudan) - çenek adi azebi (bekar bir kız) (BiraS-abasan) - juy adi sitalali (helal süt emmiş bir kız) (NEB- dewrêscamalan) - dar ade girse (büyük bir axaç) (NUX-bexteran)			- çuy êdi rindi (iyi bir sopa) (XEYG-kurêşan) - juy ade tırke (Türk bir kadın) (YAY-bexteran)	

3.6.2. Hûmarnameyî

KS.	ŞXH.	DS.	TR.
yew	ju	ju/zû	bir

di	di/didi/dide	di/didi/dide	iki
hîrê	hîrê/hîrî	hîrê/hîrî	üç
çar	çar	çar/çor	dört
panc	panc/ponc	ponc/ponz	beş
şesş	ses	ses	altı
hewt	hawt/howt	hawt/howt/hot	yedi
heşt	heşt	heşt	sekiz
new	new/now	new	dokuz
des	des	ses	on
yewendes	des û ju	des û ju des û zû	on bir
diwês	des û di	des û di	on iki
hîrês	des û hîrê, des û hîrî	des û hîrê	on üç
çarês	des û çar	des û çar des û çor	on dört
pancês	des û panc des û ponc	des û ponc des û ponz	on beş
şîyês	des û ses	des û ses	on altı

hewtês	des û hawt des û howt	des û hawt des û howt des û hot	on yedi
heştês	des û heşt	des û heşt	on sekiz
newês	des û new des û now des û noy	des û new	on dokuz
vîst	vîst/vîşt	vîşt	yirmi
vîst û yew	vîst û ju	vîşt û ju vîşt û zû	yirmi bir
vîst û di	vîst û di	vîşt û di	yirmi iki
vîst û hîrê	vîst û hîrê vîst û hîrî	vîşt û hîrê vîşt û hîrî	yirmi üç
vîst û çar	vîst û çar	vîşt û çor	yirmi dört
vîst û panc	vîst û panc vîst û ponc	vîşt û ponc vîşt û ponz	yirmi beş
vîst û şeş	vîst û ses	vîşt û ses	yirmi altı
vîst û hewt	vîst û hawt vîst û howt	vîşt û hawt vîşt û howt vîşt û hot	yirmi yedi
vîst û heşt	vîst û heşt	vîşt û heşt	yirmi sekiz

vîst û new	vîst û new vîst û now vîst û noy	vîşt û new	yirmi dokuz
hîris	hîris	hîris	otuz
çewres	çowres	çewres	kırk
pancas	pancas/poncas	poncas	elli
şeştî	şeştî/şeştay/sêştî	şeştî	altmış
hewtay	hawtay/howtay	howtay/hotay	yetmiş
heştay	heştay	heştay	seksen
neway	neway/noway	neway	doksan
se	se	se	yüz
di sey	di sey	di sey	iki yüz
hîrê sey	hîrê sey/hîrî sey	hîrê sey	üç yüz
çar sey	çar sey	çor sey	dört yüz
panc sey	panc sey/pan sey ponc sey/pon sey	ponc sey/pon sey ponz sey	beş yüz
şeş sey	ses sey	ses sey	altı yüz

hewt sey	hawt sey howt sey	hawt sey howt sey/hot sey	yedi yüz
heşt sey	heşt sey	heşt sey	sekiz yüz
new sey	new sey now sey/noy sey	new sey	dokuz yüz
hezar	hazar	hazar/hozor	bin

Kirmanckîya Dêrsimî de ewro her di fekan de zî formê “yewend**es**, diw**ês**, hîr**ês**, çar**ês**, ûsn” çin o. La tayê çekuyan ra ma fehîm kenê ke no form zî verê estbîyo. Sey nimûne, dersimijî goreyê asayîşê ci, aşme ra vane “asma çar**êse**”, “asma pir-panc**êse**”. Tîya ra zî belî yo ke no form verê kîrmanckîya Dêrsimî de estbîyo. La no form fekê Gimgim û Qerebêlî de zî çin o. Ancîna her di mintiqayanê Dêrsimî de zî bestoxê “**û**” yê mîyanê hûmaranê corê desî ge-ge nêvajîyeno.

3.6.3. Sifetê Nîşanî

Sifetê nîşanî di tewirî yê; Halê xoserî de û halê oblîkî de.

3.6.3.1. Halê Xoserî de Sifetê Nîşanî

KS.	ŞXH.	DS.
Nêrî O NO Û NÛ	O - O heykel to rê bo. (BiraS-abasan) - O va, uca ra î veceno teber. (DAS-balikan) - O feqiro henên gerek o bêro. (DUT-reskan)	O - O çê, çê nîyo. (WEY-Lolan) - O hadîse îta nêbîyo. (KAZA-karsanan) - O mormek çê der o. (GUY-abdalan)

	- O mar zeri di beno girs. (GOZ-qocan) - O rûs ama, ta şî bî kowonê Xozatî. (MUG-kurêsan) NO - No malê na dîna têdi to rê (G.Î.-mexsudan) - No layik sono doxtoron (GOZ-qocan) - No adir wertê î pamuxî de bî (HAŞ-dewrêscamalan) - No mulxîtê mi (KUÇ-kewan) - No hukmat ma gore nîyo (XIDG-laçînan) NÛ - Nû pasa sono (MUG-kurêsan)	- O weyik kurêsiz bî. (MUŞ-kurêsan) - O dewr hên dewrode henên bî. (YAY-bexteran) NO - No zonê sima (B.F.-Karsanan-Qisle) - No millet şêro (K.A.-Karsanan-Pilemorîye) - No pîyê to (S.X.-Karsanan)
<u>Makî</u> A NA	A - A mircoliki kî tey kuna jîyan. (DAS-balikan) - A çêneki xo rê nî çopê xo gêj kena. (GOZ-qocan) - A dowe de key çi niza bîyêne (HAŞ-dewrêscamalan) - A pîsikleta î uca ra veci (ZAK-beytan)	A - A sewe amey uza. (ABY-lolan) - A mezela dey... (CAY-arêyan) - A tepşîye bide. (KAZA-karsanan) - A mawa to... (SeyX-karsanan)

	NA - Na çêneki yî jîbena. (GULÎ-mexsudan) - Na dewi koytî ya? (EE-dewrêscamalan) - Na vori de nîya çiton amê? (YUSA-kurêsan) - Na şîyare o zaman ser o vate. (XIDG-laçînan)	NA - Na Derûye yê hermenîyû bîya. (CAY-arêyan) - Na dewe de bîyane. (SÇTK-şawelan) - Na tirsika ke vejîna birr ra. (S.A.-kurêsan) - Na nêbîyaîye çaê soyna mi? (YAY-bexteran)
Zafhûmar Î NÎ Ê NÊ	Î - Î altinî pêro benê kemer. (HAŞ-dewrêscamalan) - Î camêrdo xo sanêne kinar. (DUT-reskan) - Î domanû seri birneno. (GULÎ-mexsudan) - Î asparî kotî ra amê? (YUSA-kurêsan) NÎ - NÎ kurêsu kî şîyê. (MUG-kurêsan) - NÎ îşî bîyê. (NEB-dewrêscamalan) - NÎ domanî teslîmê to yê. (NUX-bexteran) - NÎ di ten' domanî. (XIDG-laçînan)	Î - Î kilamî... (ABY-lolan) - Î seydû şîy. (CAY-arêyan) - Î çênekî vanê ke ... (SAÇ-kurêsan) - Î domanê ma yenê. (YAY-bexteran) NÎ - NÎ birayê mi (XEYG-kurêsan) NÊ - Nê aşîrê îtayî (KAZA-karsanan)

3.6.3.2. Halê Oblîkî de Sîfetê Nîşanî

KS.	ŞXH.	DS.
<u>Nêrî</u> Î NÎ NÊ	Î - Kalîkê Î Şix Ahmed Dede (BED-abasan) - Î mordemî ra pers kenê. (DAS-balikan) - Î çêberî ro (DUT-reskan) NÎ - Lacê nî filan mordemî (DAS-balikan) - Serê nî padîsayî borî. (GULÎ-mexsudan)	Î - Î çawuşî va ke (CAY-arêyan) - Pê Î axayî (XEYG-kurêsan)
Makî A NA	A - Axayê a dowî (BED-abasan) - Dormê a sûke ro (BiraS-abasan) - A seyîrî di (DAS-balikan) NA	A - Namê a gema dîne (BîF-karsanan) - Kena zerrê a sandîqe. (XEYG-kurêsan) NA

	- Na roci rê sûkir bo. (BiraS-abasan) - Aha na raye kuye. (GYK-abasan) - Na çali ra (DAS-balikan)	- Na dewe ra bî. (SÇTK-şawelan) - Na raye ra (KAZA-karsanan) - Na socîya qiskeke de (SAÇ-kurêşan) - No çik o pê na qurçe de? (X.G.-kurêşan)
<u>Zafhûmar</u> Î NÎ NÊ	Î - Î howtmêno odo ra kuno en peyêni. (DAS-balikan) - Î firincîyûn di (DUT-reskan) NÎ - NÎ aşîron ra (BED-abasan)	Î - Î domono kenê sunguwo ra. (SAÇ-kurêşan)

3.6.4. Sifetan de Pêveronayîş

3.6.4.1. Seyyewbînanîye (Têduştîye)

ŞXH.	DS.
- O a siri deyra pîl bîyo, hentê to daha girs bîyo. (KUÇ-kewan) - Qickeke bîye, hentê Turkani yan eşîbî yan çînî bîye. (YEK-dewrêscamalan)	- En qiz kî, se vajî, hundê to bî. (BAD-çarekan)

3.6.4.2. Sifetan de Berzêrîye

Kirmanckî de sifetan de berzêrîye bi suffîksê “-êr”î virazîyena. Zafê mintiqayan de zî no suffîks yeno bikarardene. Herçiqaş zereyê Dêrsimî de êdî nêmano zî, formê “-êr”î kirmanckîya Dêrsimê Teberî ya sey Karêr û Gimgimî de hîna esto. No form Dêrsim de teyna çend sifetan de bi şeklêkê deformeyî (-er, -irî) fosîlîze bîyo ke ê zî mîyanê cumle de sey zerfî wezîfeyê xo anê bi ca. Çend nimûneyî:

ŞXH.	DS.
- Zafirî afî ra tepîya qirr kerdîmi. (Daha çok aftan sonar katledildik) (XIDG-laçînan) - zêdirî (Ali Ekinci, Türkçe-Zazaca Sözlük)	- Ma potêne, uyo bîn ha wo ke jêder o ya; vatêne “kam feqir o, berê, ey dê”. (Pişirirdik, fazla olanı, “kim fakirse, götürün, ona verin” derlerdi.) (WEY-lolan) - jêder - ci vêşer (Musa Canpolat, Zazaca-Türkçe Sözlük)

Seba ke kesî/çiyî hetê yew taybetmendîye ra bêrê pêveronayene, kirmanckîya Dêrsimî de zafane edatê “**ra**”yî ra îstîfade beno. Yanî tîya de manaya pêveronayîşî bi suffîksêkî ney, bi edatêkî yena dayene. Çend nimûneyî:

ŞXH.	DS.
- “Tî” vano “hewl a ki mi ra xeylê hewl a”. (Sen yiğitsin ki benden daha yiğitsin, diyor.) (BiraS-abasan) - Mi kî yanî xo hên dîyo ki na çi bêkêşî ya nîno mi rê arda, eki mi ra zêdi bêkêşî, xebera mi çînî ya. (Ben de bu ne	- Uza en aşaxî uç metre ra jêde hard da ra. (Orda en aşağı üç metreden daha fazla yer kazdı.) (CAY-areyan) - Zonê ma ve zazayî tenêna degîşîk o, tenêna kirtiklî yo yê dîne. (Bizim dilimiz ile Zazaların dili biraz daha

kimsesizliktir başıma getirilen derdim, meğerse bunlar benden daha kimsesizlermişler de haberim yokmuş.) (GYK-abasan) - Evet ez padîsa wo ama meger ki ti mi ra rind zana. (Evet, ben padişahım, ama meğer sen benden daha iyi biliyorsun.) (GULÎ-mexsudan) - Vîst meturo ra zêdi wo. (Yirmi metreden daha fazladır.) (HZK-dewrêscamalan) - Ju juye ser ra wa. (Biri diğerinden daha üstün) (KUMÎ-bextran) - Qeral êno ki banê î banê î ra ustin, baxçê î baxçê î ra ustin o. (Kral gelir ki, onun evi kendisinininkinden daha üstün, bahçesi de kendisinininkinden daha üstün.) (KUMÎ-bexteran) - “Daha tirk-mirk, no wo mi asmê, asmê ra zêdi wo mi guroto. Daha se bikirî?” (Artık Türk-mürk, bir aydan daha fazla oluyor ben evlenmişim, artık ne yapayım?) (YEK-dewrêscamalan)	değişik, onlarınki biraz daha tutuk/aksanlı.) (BÎF-karsanan) - Tu lazê mi ra hewl a ya lazê mi ra kotî ya? (Sen benim oğlumdan daha mi yiğitsin yoksa daha mı kötüsün?) (XEYG-kurêşan)
--	--

Herçiqaş zaf eşkera bo ke tesîrê tirkî yo zî, kirmanckîya Dêrsimî de hawayo ke ma cêr ra nimûneyê ci dayê zî estê.

ŞXH.	DS.
- Sêr kenê ki zekayê naye daha rind o. (Bakıyorlar ki bunun zekası daha iyi.) (BiraS-abasan) A daha rind a to rê. (O senin için daha iyi) (NEB-dewrêscamalan)	- Va ke, sankî mîletê ma ra daha rind o. (Sanki bizim milletten daha iyi, dedi.) (WEY-lolan)

3.7.KAR (FÎÎL)

Çekuyê ke hereketanê esteyan, têgêrayîşanê înan; çîyanê ke ê kenê yan zî nêkenê îfade kenê; ci rê “kar/fîl” vajîyeno.¹²⁶

3.7.1. Mesder

KS.	ŞXH.	DS.
-ene	“-ENE” - Ti -mi dana vatene. (GYK-abasan) - Hîrê ten ê, hîrêmênay day wendene. (GULÎ-mexsudan) - Topal Osman Atatürkî da kîştene. (XIDG-laçînan) - Tabî nînay serê Sahan Axayî ardene ra tepîya, nînay amê, şîyê Xozat. (NUX-bexteran)	“-ENE” - Ma ameyme, bira, bonê xo tabî day viraştene. (ABY-lolan) - Tayê domanî ma wû pî lewe de nîyê mesela, cênê danê wendene. (BAD-çarekan) - Hama ma kerd pîl, ma day wendene. (BÎF-karsanan) - Pîştene çîn a. (KAZA-karsanan)

¹²⁶ M. Malmîsaniy, ecv, r. 181.

	“-AENE” / “-AYENE” - Kirmancki qeşî kerdaene yasax. (HAŞ- dewrêscamalan) - Nîya amayî, kinarê ma ra şîyayene de duwayî kerdî. (NUX-bexteran)	“-AENE” / “-AYENE” - Ma de kîştayene çîn a; zona? (WEY-lolan)
-iş	“-ÎS” - Henti xeberî çizayîs êno. (KUMÎ-bexteran) - Ama bohêmê şuye de veng ênooo, birrayîs êno, qorrayîs êno. (NUX-bexteran) - Pêso peyên heyn ravêrdîs bî. (YEK-dewrêscamalan)	“-ÎS” - Mordemê uza ra va ke “juyo ke wendîsê xo çîn o, meyîtû meşuyo”. (YAY-bexteran) - To ça vato ke “wendîsê xo çîn o”? (YAY-bexteran)

3.7.2. Karo Nêmcet (Kopula)

KS.	ŞXH.	DS.
Seba “EZ”î “a”	“AN”¹²⁷ - “Ez gozcî yan, gozcî yan, gozcî yan!” vat. (NUX-bexteran) “ON” - Ez ê Halvorî yon. (BED-abasan)	“ANE”¹²⁸ - Ezî kî sawoliz ane. (SÇTK-şawelan) “ÛNE” - Ez Karsaniz ûne. (BÎF-karsanan) - Ez Harşîye ra ûne. (WEY-lolan) - [Ez] 47 doxumlî yûne. (YAY-

¹²⁷ Fekê Dêrsimê Rojawanî de varyantê “an”î yê sey “on” û “ûn”î zî estê. Ge-gane zî “n” yo peyên keweno û nê formî zî yenê bikarardene: “a”, “o”, “û”.

¹²⁸ No formê “ane”, “ûne” tena fekê mintiqaya Dêrsimê rojhelatî de esto.

	bexteran) “A” - [Ez] şeşt û hawt der a. (YETO-çarekan) “O” - [Ez] kurêsiz o. (XEYG-kurêşan) “O” - [Ez] hetê Pulir ra wo, heya, ovacixic o. (DAS- balikan) - Ez esmer di sêrr bî nuwes o. (DUT-reskan) - [Ez] dowerêscemalon ra wo. Aşîre nîya, [ez] dowerêscamalic o. (EE-dewrêscamalan) - Ez xo ra kor o. (GYK-abasan) Vano “ez dirbetinê destê sima abasan o”. (MUG-kurêşan) “Ū” - “Ez be hemîya to wa qayîl biyû.” (GULÎ-mexsudan) - Vana “esker şî, veşto ra, semsêr biyû. (NAY-aslanan)	“A” - Ti kam a, kotî ra yêna? (CAY-areyan)
Seba “TI”yî “î” “a”	“A”¹²⁹ - Ma ti kam a? (BiraS-abasan) - Vano “ti qic a”.(DAS-balikan)	“A” - Ti kam a, kotî ra yêna? (CAY-areyan)

¹²⁹ Kirmanckîya Standarde de kopulaya **“ti”**yî seba nêrî **“î”**, seba makî zî **“a”** ya. Kirmanckîya Dêrsimî de na taybetmendîye vîndî bîya û seba her di cînsan zî **“a”** yena bikarardene. Labelê no form tayê çîyan de fosîlîze bîyo û ma uca ra tede vejenê ke verê kirmanckîya Dêrsimî de zî na kopulaya **“ti”**yî goreyê her di cînsan cîya bîya. Sey nimûne: **Tî vanê** mi pîyê ey kîştö. (Dersin/sanîrsin ki babasîni öldürmüşüm.)

	- Vat “e to nêcênû, ti wuwa min a”. (GULÎ-mexsudan) - Ti rajî ya? (KUMÎ-bexteran) - “Kaym ser ra wa?” (YEK-dewrêscamalan) “AY”¹³⁰ - Hîyn meki qay tu kî heyn benay. (KUÇ-kewan) - Pençeri nêkena ya. Kam ay ti? (NEB-dewrêscamalan) - Vat “Ti ê koyt ya?” (NUX-bexteran) - “Anam” vana “to veyvik ay, wayîrê mêrdî ya?” (YEK-dewrêscamalan)	- Ti şafaatkar a. (KAZA-karsanan) - Ti kî rindek a, çiçega Koyê Mircanî. (SÇTK-şawelan) - Vano “Ti demîrbaşîya Pulêmorî ya? (YAY-bexteran)
Seba “O”yî “o”	“O” - Koyê xo rindek o. (BED-abasan) - Çimê mi rawa to der o. (BEK-kurêşan) - Dêma ki mêrik temîz, saf o. (DUT-reskan) - Hesenî kî dedê xu yo, baxsi o. (DUT-reskan) “WO”¹³¹	“O” - Usên Avdila Pasa askerîya qomutanî o. (ABY-lolan) - Nameyê mi Bariş o. (BAD-çarekan) - Namê mi Bînat o, Bînat Fîdan. (BÎF-karsanan) - Teww, ma millet zaf o. (SÇTK-şawelan) “WO”

¹³⁰ Na kopula tena Dêrsimê Rojawanî de, bitaybetî Xozat de, seba **“ti”**yî yena bikarardene.

¹³¹ Her di mintiqayan de zî formê **“wo”**yî de **“w”** herfa pêragirêdayîşî ya.

	- Janê mi tirkî ser o wo. (EE-dewrêscamalan) - Sê keno cor owuki êna, cêr êna, deri juwa wo. (KUMÎ-bexteran) - No çi halê to wo? (BiraS-abasan) “YO”¹³² - Pers keno nata bota “ez lacê Îqrar Sadiqî yo, ez lacê nî filan mordemî yo”. (DAS-balikan) - No kellê Alîsêrî yo. (NUX-bexteran)	- Yawû kirmanckî xora zonê ma wo. (ABY-lolan) - Na dewe ra wo, Gere ra. (SAÇ-kurêşan) - Dîyarbakir başşehrîyê ma wo. (KAZA-karsanan) “YO” - Vato “qabuxlî yo, yoxsa nîyo?” (ABY-lolan) - Nê, hona di serrî yo. (YETO-çarekan) - Namê mi Welî yo. (WEY-lolan)
Seba “A” “a”	“A” - Vano binê serayîya to der a. (BiraS-abasan) - Dîlif a. (DAS-balikan) - Namê min o xêr Elîf a. (EE-dewrêscamalan) - Nika kî na roc a. (GYK-abasan) “WA”¹³³ - A rut a, hona-hona ma vênêmi aye, a têri yanî î soyî ra wa. - En zulim na wa. (GYK-abasan)	“A” - Zovî kar çîn o, sîgorta-mîgorta ma çîn a. (BÎF-karsanan) - Yeter a. (YETO-çarekan) - A jîyar a. (WEY-lolan) - Çar layîkî, ju çênek a. (YAY-bexteran) “WA” - Muwa mi Şêselike ra wa. (SÇTK-şawelan) - Fatma wa esas, nufisi di Xeyzan a. (XEYG-kurêşan)

¹³² Her di mintiqayan de zî formê **“yo”** yî de **“y”** herfa pêragirêdayîşî ya.

¹³³ Her di mintiqayan de zî formê **“wa”** yî de **“w”** herfa pêragirêdayîşî ya.

	“YA”¹³⁴ - Karr û warrîya malî ya. (BiraS-abasan)	
Seba “MA” “ê”	“ÎME” - Mesele ma nika na hat di ko dir îme, nî kî na hat di ko dir ê. (GOZ-qocan) - Ma emrê to der îme. (XIDG-laçînan) - Ma beytic îme, qedayê to con, ma beytic îme. (ZAK-beytan) “ÎMI” - Îşti oncîya ma uca bîmi. (BED-abasan) - Axlêrî amêne îşti, “Hukmat ma yîmi, sima hukmat nîyî!” (KUÇ-kewan) “ÎM” - Sê ki, ma oyro des hêşt serrî î boyn dir îm. (DUT-reskan)	“ÎME” - Kirmanc îme. (ABY -lolan) - Aynî millet îme, tabî ke. (BÎF-karsanan) - Aşîra ma, karsanan îme. (KAZA-karsanan) - Ma lolon îme. (WEY-lolan)
Seba “ŞIMA” “ê”	“Ê”¹³⁵ - Vano “hora eki nayî ma ra, sima kî qarşû der ê”. (MUG-	“Ê” - Sima amê. (WEY-lolan)

¹³⁴ Her di mintiqayan de zî formê **“ya”** yî de **“y”** herfa pêragirêdayîşî ya.

¹³⁵ Fekê Dêrsimê Rojawanî de kopulaya **“ê”** yî ge-gane bena **“î”** û her di fekanê kirmancîya Dêrsimî de zî ge-ge nê **“ê”** û **“î”** yî ra ver sey herfa pêragirêdayîşî **“y”** yeno û formê **“yê”** û **“yî”** yî zî yenê bikarardene.

	kurêşan) “YÊ” - Sima kamcî aşîre ra yê? (KUÇ-kewan) - Sima Qurqafo ra yê. (NEB-dewrêscamalan) - Vano “sima henti ordî rajî yê sima borî, yoxsa Pîremedî mi rê anê?” (KUMÎ-bexteran) “YÎ” - Vana “birayê m' sima kamî yî?” (Bira S. -abasan) - Axlêrî amêne îştî, “Hukmat ma yîmî, sima hukmat nîyî!” (KUÇ-kewan)	- Xevera dey çîn a ke sima amê. (YAY)
Seba “Ê”yî “ê”	“Ê”¹³⁶ - Îna yî alewî yê, zaf baqil ê. (XIDG-laçînan) - Vano “meso Qayserîye, butun rûmî yê”. (MUG-kurêşan) “Î” - Nî kamî yî? (NUX-bexteran) - A zê nînon sipî yî. (YEK-dewrêscamalan)	“Ê” - Ma lolon îme, î bolîyon ê. (ABY - lolan) - Heşt domanê min ê. (BÎF-karsanan) - Çiplax, towa lingi de çîn o, lingê ho rut ê. (SAÇ-kurêşan) - Pêro amê, çê der ê. (SÇTK-şawelan) - Domonê nikaênî kârlî yê. (BÎF-karsanan)

¹³⁶ Fekê Dêrsimê Rojawanî de kopulaya **“ê”**yî ge-gane bena **“î”** û her di fekanê kîrmanckîya Dêrsimî de zî ge-ge nê **“ê”** û **“î”**yî ra ver sey herfa pêragirêdayîşî **“y”** yeno û formê **“yê”** û **“yî”**yî zî yenê bikarardene.

3.7.3. Demo Vîyarte yo Dîyar

ŞXH.	DS.
- Hezîretî Alî nîşt ostorê xo, şî. (DAS-balikan) - Serê layîk kerd quca xo, ezber a quran wandî. (EE-dewrêscamalan) - Ma onti-nêonti ki nêqeydîye. Ma ca verda malê dînya, nêqeydîye. Nika kî na roc a, koytme nîya verê duyaro, verê duyaron di mendîme. (GYK-abasan) - Badêna lac pê gurot berd, va ki “no kam o?” Vat “pîyê min o”. Ama ki voz do, na yî ra, o kî kîşt. Butun di qirr kerdî, kok ard. (MUG-kurêşan)	- Ard araba, kerd pir, naza ra dard we, berd. (ABY-lolan) - Na ma naxir verda ra, şîyane, naxir berd. (BAD-çarekan) - Zerre de owe çînê bîye, elektrîk çînê bî. (BÎF-karsanan) - Çêneke bîyane, zamane de îtka ju cênîke de şîyane malî. Naza veyvê mi kerd. Axayê mi Almanya de merd. (SÇTK-şawelan)

3.7.4. Demo Vîyarte yo Nedîyar

ŞXH.	DS.
- Muwaye dowi di ca verda, şîyo seyîr. (DAS-balikan) - Pîyr amê, rayberî amê, tabî sogis kerdo. (DUT-reskan) - Şîya, înon rê vato “sêrê a wa ki koyt ya, mi di kamera çînî bî, sêrî aye ra qesî pers kerî”. Înon ci rê tarif kerdo ki wari der a. (GYK-abasan) - Şîyê koyê de, sêr kerd ki çobanî qewali kerda fekê xo, qewali cineno. (GULÎ-mexsudan)	- Na Çê Bertal Efendî kî Ramazan de, berdê, uza kîştê. (BÎF-karsanan) -Nayê ke xeleşîyê kî berdê qirr kerdê. (CAY-areyan)- Nê kelp lawo nê çêneki veyn kerdo. (SAÇ-kurêşan) - Otuzsekîz de î goç kerdê. Na hetê Bardaxçîye de vinetê, Derê Areyîzû de vinetê, uza ra tîpîya goç kerdê, şîyê Amasya. Uza tabî damîs nêbîyê, pêro qirr bîyê uza, pîrika xo merda, xalike merda, bira merdo, yanî xeylê hêsîrîye dîya. (YAY-bexteran)

3.7.5.Demo Nikayin

KS.	ŞXH.	DS.
<u>-n-</u>	“-N-” - Sonê ju çayiri di yenê war, fetelînê, owuki vînenê gola xorîye di. (DAS-balikan) - Têdi tirkî qêşî kenê. (GYK-abasan) - Sîlavê vereki ancena qafa xo, poşt kî ancena serê xo, qotmîs bena sona. (GULÎ-mexsudan) - Ez sonû, Elezîj di cayê cênû. (KUÇ-kewan) - Çunkî înay jubînî ya zanê, parola danê jubînî. (NUX-bexteran) “-YM”¹³⁷ - Çêna î to rê aym. (BiraS-abasan) - Wayîrê malî yo, vano “son bizekê seri birneym, ma rê poceno, weym, dewam keym, soym”. (DAS-balikan) - Ma samîya î vecêym. (GULÎ-mexsudan)	“-N-” - Wanon, ma muxtarênî kerda. (ABY-lolan) - Ma nika êndî nînê nêsonê. (BÎF-karsanan) - Ma az nêzon. (GUY-abdalan) - Ma o yîk bêkî nêvano, terseno. (YETO-çarekan) - Nîya xo rê herînonû. (SÇTK-şawelan) - Nêzon ki. (XEYG-kurêşan) “-ME”¹³⁸ - Vanê ki “na çêno ma di, ma êndî to qirr nêkeme”. (SAÇ-kurêşan) - Her kes sono çê, vanê “son di yeme erzeme oxwî”. (XEYG-kurêşan) - Payîzo peyên çarneme, some jîyare, minete keme, hîn peyser yême dewe. (WEY-lolan) - Vame ke “Ya Mihemed, ti xêr şêrê xêr bêrê” (YAY-bexteran)

¹³⁷ Kirmanckîya Dêrsimî de seba şexsê zafhûmarî yê yewinî afiksê “-n-”yî yê demê nikayênî ra dima suffiksê “-îme” yeno, beno “-nîme”. Rojawanê Dêrsimî de bitaybetî Pulur de herinda “-nîme”yî de zafane formê “-ym” yeno şuxulnayene.

¹³⁸ Kirmanckîya Dêrsimî de seba şexsê zafhûmarî yê yewinî afiksê “-n-”yî yê demê nikayênî ra dima suffiksê “-îme” yeno, beno “-nîme”. Dêrsimê Rojhelatî de herinda “-nîme”yî de zafane formê “-me”yî yeno şuxulnayene.

3.7.6. Demo Ameyox

Kirmanckîya Dêrsimî de seba ke cumleyê demê ameyoxî bêrê viraştene, di rayî estê:

Raya yewine a ya ke merdim eşkeno kopula û subjontîfî pîya bixebitno. Çend nimûneyî:

ŞXH.	DS.
- Ma yê şîme çê talibo? (GYK-abasan) - Ez o tepîya aye qêş kîrî. (GULÎ-mexsudan) - Na vana "Aye-naye nêzon, tî ya sîrrê xo mi rê vacê!" (KUMÎ-bexteran)	- Xêra Heqî ser [ez o] veyvê xo û Xeca xo ra bikerî eve dawul û sazî. (SeyXD-karsanan)

Raya dîyine a ya ke merdim formê demê nikayinî seba demê ameyoxî bixebitno. Zêrfe demê ameyoxî zî ge-ge bi nê formî ya yenê bikarardene. Na taybetmendîye îngilizkî de zî sey "Present Continuous Future" esta. Çend nimûneyî:

ŞXH.	DS.
- Sodir a na het di vecînay, çimê mi rawa to der o. (BEK-kurêşan) - "Ez ewro kon ra, sodir ra min û tu ya sohbetê xo ret keym" vano. (BiraS-abasan)	- Vatêne "a dicanî ya, az yêno, azê ma yêno, azê ma beno jêde." (WEY-lolan) - Az namê hu nan naye ra kî. (XEYG-kurêşan)

- Vato “qoçê ti sodir a bîya ser qela, qoçê kî ez onû ser qela”. (DAS-balikan)	- Pêlîl Dîwani zono ki royê ney kuno heywayn. (XEYG-kurêşan)
- Vat “Ma di kelleyî girotê, homa ju-di tenî mandê, înan kî cênîme , tamam o va, qedîno, sono.” (NUX-bexteran)	- Tabî ju tarvada bîne kî oncîya ginê ro ma, a kî êndî veyn nêkonû . (YAY-bexteran)

Kirmanckî de cumleyê demê ameyoxî bi partîkelê “**do**”yî virazîyenê. Nimûneyî: Ez **do** biwera. Ti **do** biwanî. O **do** bêro. A **do** vajo. Ma **do** şêrê. Şima do bivînê. Ê **do** binusê.

La Dêrsimê Zereyî de no form tena seba zemîrê “**ez**”î sey “**o**”yî mendo ke o zî zaf tay yeno gurênayene. La mintiqaya Qerebêlî de, mîyanê eşîra ginîyan de no form sey “**de**”/ “**do**”yî hîna esto û şarî mîyan de yeno gurênayene.¹³⁹

3.8. EDAT

Çekuyê ke cumle mîyan de bi çekuyanê manadaran û grûbanê çekuyan ra pîya yan zî seba ke eleqeyê mana bivirazê yenê bikarardene; ci rê “edat” vajîyeno. Hem kirmanckî de hem kirdaskî (kurmanckî) de hîrê tewirê edatan estê: Veredat, peyedat û veredat-peyedat.¹⁴⁰

3.8.1. Veredat

ŞXH.	DS.
EBE/EBI/BE/BI - Ama î kî ju be ju tam des û di tenî. (BEG-abasan) - Qerqesune ginê bi qorrê mi. (YUSA-kurêşan)	EVE/VE - Royê to keno ve mîye, keno ve mîlçiki, keno ve haywanî. (XEYG-kurêşan) - Mîye ve linga ho, bizi ve linga ho.

¹³⁹ Mî no malumat Îdrîs Solmazî ra girewt. O bi xo zî qerebêlij û kirmanckî de eleqedar o.

¹⁴⁰ M. Malmîsanij, ecv, 145.

ZÊ - Uca ra têtîya herkes zê biray bî. (BEG-abasan) - Kîrnîgi, derê esto uca de kî bûk esto, zê birrî. (NUX-bexteran) HATAN/HETA/HATA - Hata uca bîya ez tenê rind yaşamîş bikî. (BEG-abasan) SEBA/SABA - Îta ro ama, berbeno, saba cêniki berbeno. (NEB-dewrêscamalan) RO/O - Ma rê veng o Heqî dî, ma sama sonîm. (YUSA-kurêşan) PÊ - Mehemedî ro sêr keyîme, jîyaron ro	(XEYG-kurêşan) - Heq towa ve sitara mi mekero. (YAY-bexteran) ZÊ/JÊ - Mi cor de toplamîş kerdêne ardêne cêr, jê makîna. (KAZA-karsanan) HATAN/HETA/HATA - Ci ra nêvişîyo hatan çelê zimistanî.”(SeyXD) - Şî hata Qutudereşî, ko ra. (KAZA- karsanan) SEVETA/SERVA - Pêsewe pêrunê destû girê dano, beno o dere de qirr keno, seveta î sîlayh. (CAY-areyan) - Serva di qurisû ho rosenê. (WEY- lolan) ERO/RO/O - Mi ver ra silamê Heqî ro a Xeca mi kê. (SeyXD) PÊ - Pê Hayq qayîl nîbeno, pê towayî qayîl nîbeno. (XEYG-kurêşan)
---	--

sêr keyîme taba pê Turkîyayî nîşkîno. (GYK-abasan) - Sima pê ma huyînê. (MUG-kurêşan) DE/DI - Hasa to ra vano “Mi di muwa to nêne!” (MUG-kurêşan) - Kirnîgi, derê esto uca de kî bûk esto, zê birrî. (NUX-bexteran) VER BI - Ver bi hîrê serran sono. (YEK-dewrêscamalan) TERÊ/TORÊ - Kopegê mêrdî cênîya xo de qisey keno torê goyîn û gorgeçîne. (Zeynel Kahraman-rutan)	ERA/RA - Nîyajnîye era xo fetelnayî. (SAÇ-kurêşan)
--	--

3.8.2. Peyedat

ŞXH.	DS.
RA - Tuyon ra îdare kerdêne. (BED-abasan) - Mêrik hasa to ra îsê xo keno. (DUT-reskan) - To owuki da ci, aye ra merdi. (KUÇ-kewan)	RA - Butu vasê koyî ra xelesnê, vasî ra îlaz virasto. (SAÇ-kurêşan) - Halîl dowi ra remeno. (XEYG-kurêşan) - Ma ameyme îta, çi nîet ra ameyme îta? (WEY-lolan)

- Îşte rawa ma îta ra birîna ra. (NUX-bexteran) RÊ - Îno mi rê vat “îllam bê îta”. (BED-abasan) - Heq adirê pîyê to rê! (YUSA-kurêşan) - To rê von, to rê von. (GYK-abasan) RO - Îta ro ama, berbeno, saba cêniki berbeno. (NEB-dewrêscamalan) - No darîno wo, ginno zerri hamami ro. (BiraS-abasan) - “Ma pîro” vano, “tîfangê xo, xo doşî ro bî yan xo dimi kas kerdêne?” (YUSA-kurêşan) DE/DI - Na Xozat di, 2002 de amo îta. (BED-abasan) - “Sodir a na het di vecînay” (BEK-kurêşan) - “Ti mi di mê!” (DAS-balikan) DER/DIR	- Di têlî porê xuyo zerd bide mi, ez to ra bonû razî. (SeyXD-karsanan) RÊ - Yow vengê mi esto ama, mi qey nêvatê ke sima rê vajî. (BAD-çarekan) RO - Na deri ro sonû. (SeyXD- karsanan) - Ju ostoyr ra, ho ti ro erzena, mirena. (SAÇ-kurêşan) DE/DI - Çar-pûnz dewû de des tên, hêşt tên ê. (BAD-çarekan) - Çar tên zere de mendê. (BAD-çarekan) - Nîyadano ki ju cor di yeno. (XEYG-kurêşan) DER/DIR - Pêroyî k’ zewecîyayê, Îsvîçra der ê. (YAY-bexteran)
--	--

- Domonê juyî Almanya der o. (BED-abasan) - Çimê mi rawa to der o.” (BEK-kurêşan) - “Hiiii, na çêna mi qerecê mi dir a.” (GULÎ-mexsudan) SER O - Şîndoro ser o danê pêro. (BED-abasan) A/WA/YA - Ma juwanê ma wa nufiriki vaym. (BiraS-abasan) - Henti ki ostorî ya hizlî amo, ostorê xo peqo. (KUÇ-kewan) - Malê î, milkê î pêro apê mi Usiv Axa dest dano ser, cêno peran-meran a, mal-çîyan a. (Nux-bexteran) - Hîrê mordemî hata san gurînê, dimê kundire zor a birnenê. (YUSA-kurêşan)	- Qawali dest dir a, cineno. (XEYG-kurêşan) SER O - Kena zerrê a sandiqi, ser o çêver qapan kena, kîlit kena. (XEYG-kurêşan) A/WA/YA - Heqî dest a nê. (SÇTK-şawelan)
--	---

3.8.3. Veredat û Peyedat Pîya

ŞXH.	DS.
EBE/EBI/BE/BI ... A/WA/YA - Sono çê, hîrê mordemon cêno êno ebi torcênan a. (YUSA-kurêşan)	EVE/VE ... RA/WA/YA/A - Vano na noni ser meskini, eve na most a bori biqedni. (XEYG-kurêşan)

- Seyîd Riza be Salman Axa ya na cepoyê Erzingayn daybî ci. (MUG-kurêşan) - Emîralî kî, î bi pîyê min a domanê dedonê jubîn. (BED-abasan) - Babayê Sey Rizayî bi dî-rê havalonê ho wa uca dî rast ênê. (BED-abasan) - Be xo çimî ya ma taba nêdîyo. (NUX-bexteran) Û/O ... WA/YA/A - Î çêbêr ro min û tu ya soym çê sima êym çê ma. (BiraS-abasan) - Siro ki ez o lacê filan qeralî ya ma pîya kay kerdêne... (BiraS-abasan) BE/BI ... DE - Ju savaş beno Talha be Zubeyirî de. (HAŞ-dewrêscamalan)	- Sey Riza ve lazî ra a sewe amey uza, dewe, tesmîl bî. (ABY-lolan) - Di odey ve zu salon a vetî, kotme bini. (SAÇ-kurêşan) - Hesê Durşê Alî ve Qemê Durşê Alî ra birayî bîy. (KAZA-karsanan) - Arzuye ve Qamber ra zaf qisey kerdêne. (YAY-bexteran) Û/O ... RA/WA/YA/A - Xêra Heqî ser veyvê xo û Xeca xo ra bikerî eve dawul û sazî. (SeyXD-karsanan)
--	---

3.9. BESTOX

Çekuyê ke cumle de di çekuyan, komelêka çekuyan, yan zî cumleyanê qijan hetê mana û şekilî ra yewbînî ra girê danê; înan rê “bestox” vacîyeno. Hetê şekilî ra bestoxî di grûban ser tesnîf benê; êyê ke yew qisim ra pêameyê, êyê ke di qisiman ra pêameyê.¹⁴¹

¹⁴¹ M. Malmîsaniy, ecv, r. 141.

3.9.1. Bestoxê ke Yew Parçe Yê

ŞXH.	DS.
Û¹⁴² - Di serrî û nêmi mi eskerîyî kerdi. (BED-abasan) KE/KI - Tayê vanî ki îta ko wo. (BED-abasan) - Ti ama ki mi biçîsê. (BiraS-abasan) HAMA - Desti ayrî ya, Şîni ayrî ya, hama hurdêno de qirxon nîsenê ro. (BED-Abasan) - Uca di kî banî viraştî, hama nika kes çîn o (GOZ-qocan) - Yeno-sono, hama çî dusemîs beno? (NUX-bexteran) - A qawga dewam kena, hama a qawga ma be înon a nîya. (HAŞ-dewrêscamalan)	Û - Des û di rojî ma roze guretêne. (CAY-arêyan) KE - Camêrdû benê Gola Buyere ke bikisê. (WEY-lolan) - Şîyane ke axure de gokî verdîyê ra. (BAD-çarekan) HAMA - Derd zaf ê, hama ma onciya biraên' wazeme. (WEY-lolan) - Mi de çîn ê, hama apê mi de bîy. (BÎF-karsanan) - Pozmik kenê tira, hama hetê ma de çîne bî. (CEKA-karsanan) YANÊ

¹⁴² Her di fekanê kirmancîya Dêrsimî de bestoxê “û”yî sey “o”yî zî yeno vatene.

YANÊ - Î nêzanê ki, yanê hên zanê ki o yî k' cuwamêrd o. (GULÎ-mexsudan) BELKÎYA/BELKÎ - Heq ewladê dano ci, belkî Heq ewladê kî dano ma. (NEB-dewrêscamalan) - Dêrikicanê ma uca ban viraştê ha, belkî zanay. (NUX-bexteran) - Ma se kena, belkî ma di çêyî bîm hîrê çêyî bîm. (GYK-abasan) ÇIKE/ÇIKI - Nika yî zaf kîrmanckî bezar nêkoyn, çike ez boyna surgin mando. (XIDG-laçînan) MEGER - Ez padîsa wo, hama, meger ki ti mi ra rind zana. (GULÎ-mexsudan)	- Wedarê, yanê vîndî kerê. (WEY-lolan) - Dêne piro, berdêne, yanê dizd bî. (CAY-arêyan) BELKÎYA/BELKÎ - Weznedar bîyo, belkî to hesno. (CAY-areyan) ÇIKE - Birayê qijî beno lowê ho, çike acîya birayê qijî giran a (XEYG-kurêsan)
--	--

3.9.2. Bestoxê ke Di Parçe Yê

	ŞXH.	DS.
HEM ... HEM	- Hem abaso estê, hem kurêso estê. (BED-abasan)	- Hem başkan ûne uza, hem ewk 'ne. (YAY-bexteran)

	- Îta de, hem na hat de hem na hat de. (YEK-dewrêscamalan) - Hem cînî, hem mêrdî. (GULÎ-mexsudan) - Hem veyvê biraanê xo, hem veyvê xo kenê, howt daxulan a. (KUMÎ-bexteran)	
NÊ ... NÊ NE ... NE NI ... NI	- Ne kalik o ne pîrik a. (GOZ-qocan) - Ne Pîremed o ne kî qoç o. (KUMÎ-bexteran) - Ne pîyê mi hênî yo ne birayê mi hênî yo. (GULÎ-mexsudan) - Ni saqal a ni ga wo. (MUG-kurêşan) - Ni çay bî ni nano genim bî. (KUÇ-kewan)	- Nê vêsan maneno nê têsan maneno. (BÎF-karsanan) - Nê cênîye de esto nê camord de esto. (CEKA-lolan) - Ne ermenîyû ne mislimanû. (WEY-lolan)
YA ... YA		- Ya zern danê ci ya manga danê ci. (GUY-abdalan) - Ya merdêne ya xeleşîyêne. (KAZA-karsanan)
GE ... GE		- Ge kenê ge nêkenê. (SÇTK-şawelan)

3.10.ZERFE

Çekuya ke manaya karan, sifetan û zerfanê bînan, bi mefhûmanê ca, dem, rewşe, çendîye yan zî persî ra tesbît kena; ci rê “zerfe” vajîyeno. Zerfe îzah kena ke kar çi rewşe de, senî, key, kotî de qewîmîyayo. Tayê sifetî, goreyê manaya xo ya mîyanê cumle beno ke zerfî zî bibê û çekuyê nîyanênî eke cumle de zerfî bê, nêvurîyenê.¹⁴³

3.10.1. Zerfê Ca û Hetan

	ŞXH.	DS.
Îta/Îtka/Ta	-Tayê vanê ki îta ko wo. (BED-abasan) - Îta di gurîno. (DAS-balikan) - Îta ro ama, berbeno. (NEB-dewrêscamalan) - Ma îta xerîb îme, keşî nas nêkenîme. (NUX-bexteran) - Hela urcê ki bîneyê ‘ta di viraşt, qêmîs nêbena bîna di sê kerê. (KUMÎ-bexteran)	- Zu canê xo xelesneno, yeno tepîya îta. (CAY-areyan) - Sarê ho pençere ra vezeno vano “xanim bê îta”. (XEYG-kurêşan) - Îtka, aşîrê na Pulêmurîye, îyê hetê sima nê. (KAZA-karsanan) - Çêneke bîyane, zamanê de îtka ju cênîke de şîyane malî.(SÇTK-şawelan) - Îşte qesewo ke ma ta qisey kerdbî, o wo. (CAY-areyan)
Naca/Naza	- Sîrrê mi naca wo. (KUMÎ-bexteran) - Pîyê mi ard Muzir Babayî ser, berd naca. (ZAK-beytan)	- Çerçî ame, e ki naza di teno vengê mi gureto. (SAÇ-kurêşan) - Naza veyvê mi kerd. (SÇTK-şawelan)

¹⁴³ M. Malmîsanij, ecv, 159.

Uca/Uza/Îca	- Îno benê uca, î layîkî kî Vonk di darenê we. (BED-abasan) - Kam şîyo uca, ju peyser nêamo, têdi kîştê. (KUMÎ-bexteran) - Kaliçê mi, uca ra îta amaene de, hazar û heşt se û howtay û ses, bin sekiz yüz yetmiş altı. (HAŞ-dewrêscamalan) - Yeno uca. (GULÎ-mexsudan) - Sodir a sono îca, oncîya yêno. (NEB-dewrêscamalan) - Sêr keno ki bimbarek îca ra veşt ra, ebi ostorî ya. (DAS-balikan)	- Sey Riza ve lazî ra a sewe amey uza. (ABY-lolan) - Mosimê Payk esto, anê uza. (SAÇ-kuêşan) - Uza şîyê ke, pîsto dar, yanî ver de gayî bîyê, şîyê ke mor ê. (YETO-çarekan) - Camî hocasîyê vato ke “aye uza ra bierzê”. (YAY-bexteran)
Naska	-	- A ma kî naska hebê qulikê, di odey ve zu salon a vetî, kotme bini. (SAÇ-kurêşan)
Aska/Uska	-	- Ez aska ke bervo, çerçî ame. (SAÇ-kurêşan)
Nat, Nata	- Nat-dot konê meterîsû, tîfîngû nanê jubîn a. (BED-abasan) - Pers keno nata-bota. (DAS-balikan) - Demeniz vano “Nat ginê ci, dot perrê?” (YUSA-kurêşan)	- Yena, verê bîna pasay di yena nat, sona dot. (XEYG-kurêşan) - Ti nata bê, ti çay bisime. (CEKAZA-lolan)
Bot, Bota	- Pers keno nata- bota . (DAS-balikan)	- Yanê nata- bota , eşqîyaê dewlete zaf ê. (WEY-lolan)
Dot, Dota	- Her terefê ho ju yo, rayê doti ra êna. (BED-abasan) - Kam ki rusna, dot ra saxlem nêama. (KUMÎ-bexteran)	- Tîj ke dot a estêne, şîyêne kellê xo, nîyazê xo ro birnêne. (KAZA-karsanan) - Îne k’ dot a çi dêne ma, vatêne “zeyîye ama”.

	- Demeniz vano “Nat ginê ci, dot perrê?” (YUSA-kurêşan)	(YAY-bexteran) - Îta nê, dot, dot. (YETO-çarekan)
Ever o/Avor o	- Avor o voznayeni înkân çîn o. (BED-abasan) - Ma çênê dedon hurdêna ever o remayîmi. (XIDG-laçînan)	- -
Ever Ever de Ever di Avor de	- Na owuki bîli îtayê mi ro ever nêsona. (KUMÎ-bexteran) - Vatêne “îşti hên ma nasîyat kerdîm, tenê ever di şî”, îni estbîyo cêr. (XIDG-laçînan) - No tumanonê xo ever di dano. (BiraS-abasan)	- -
War War ro War o	- Ti ki nêynêşî ya bê war, nêna war, non to ra. (GULÎ-mexsudan) - Zimeqî ra ama, ustor ra ama war. (NUX-bexteran) - Kuno zerri, gino war ro, balmîş beno. (YUSA-kurêşan)	- Vîjêr nê pêrey Qirxlarû ra amo war ez. (YAY-bexteran) - Mayîna ho ra yêno war, owe weno. (CAY-areyan)
Semsêr Simsêr	- Çênêki semsêr sona deri. (GULÎ-mexsudan) - Vana “esker şî, veşto ra, semsêr bîyû” vana. Vana “amû, herdi ra kas bonû”. (NAY-aslanan)	- -
Devajêr/Davajêr Devajor/Davajor	- -	- Canaza vîlîka mi gîrê dê, sûka Mamekîye ro davajêr berde. (Qemero Areyiz-Kilama Vîlike)

Cêr Cêr o	- Seke yeno cêr, sêr keno ki bimbarek îca ra veşt ra, ebi ostorî ya. (DAS-balikan) - Bira, ma malê dînalîgî ser o jubînî cêr ontêne. (GYK-abasan) - Cînîye vana “Tayê na yê cêr o ênê, nêzo kam ê?” (MUG-kurêşan) - Vatêne “îştî hên ma nasîyat kerdîm, tenê ever di şî”, îni estbîyo cêr. (XIDG-laçînan)	- A na cêr de vanê. Uza şîyê ke, pîsto dar, yanî ver de gayî biyê, şîyê ke mor ê ha. (YETO-çarekan) - Birayê to cêr o xo oncenê ra yenê. (SeyXD-karsanan) - Cêr o sonê, sonê a mixara ki yanî Alîsêr Axay bikisê. (XEYG-kurêşan)
Cor de/Cor di	- Çemê Muzirî cor di êno, pirrê zama û veyvikon o. (GYK-abasan) - No deniz cor di êno, ti owiki siminay. (KUMÎ-bexteran)	- Nîya cor de o qezekî amêne mîyanî ser. (KAZA-karsanan) - “Ez cor di şîyane, a mawa tuya dêle nêverda ke ez saatê kursî bîcêrî verê çeverê sima de roşî.” (SeyXD-karsanan)
Peyser	- Nî, peyser cêrênê ya. (GULÎ-mexsudan) - Vat “Pasam! Derdê mi, ma peyser açarne”. (NUX-bexteran) - Uca ra tepîya leto zêdi kirmancî peyser çarna ya. (MUG-kurêşan)	- Çewres û heşt de peyser amey. (CAS-areyan) - Heftê mend, esker peyser cêra ra, şî. (KAZA-karsanan) - Ju serre Amasya de nêmendîme, peyser ameyme îta Pulêmurîye. (YAY-bexteran)
Zere/Zeri	- Qay yê zerrî teber mesêro, yê tebêrî zerri mêro. (GULÎ-mexsudan) - Kuno zerri, gino war ro balmîş beno. (YUSA-kurêşan)	- Berd, Mazgêrd de kerd zerre. (CAY-areyan) - Ma dot a kume zerê ova Elezixî, ti kî na hetî ra bê. (KAZA-karsanan)

Teber/Tever	- Cîgerê mi, ez vecîyo teber, Çemê Muzirî cor di êno, pirrê zama û veyvikon o. (GYK-abasan) - Qay yê zerrî teber mesêro, yê tebêrî zerrî mêro. (GULÎ-mexsudan)	- Roza Heqî şîyo tever, bervo. (XEYG-kurêşan) - O siro veyvikî nîya tever nêvecîyêne. (YETO-çarekan)
Ahêm/Ayêm Nahêm/Nayêm	- Lingêda to nahêmê semîgi di bimano. (GOZ-qocan) - Okul ra ayêm mela Qurqafan a. (EE-dewrêscamalan) - Ahêmî ser dêm dîyay. (NEB-dewrêscamalan) - “Muxtar, ahêmî ser meso!” (NUX-bexteran)	
Bohêm/Boyêm Dohêm/Doyêm	- Ama bohêmê şuye de veng ênooo, birrayîs êno, qorrayîs êno. (NUX-bexteran) - Seki ma ha îta ra bohêmî di şîme, ma weno. (KUMÎ-bexteran)	
Naver	- Terefê bovêr ra Pêtere esta. (BED-abasan) - Yêno naver, uca de sono Bîga. (HAŞ-dewrêscamalan)	- Kemere vatêne, pê vişîyêne naver. (CAY-areyan) - Yenê kunê naver. (SAÇ-kurêşan)
Bover	- O destê bover ra êno ki Arzuni rê reso. (EE-dewrêscamalan) - Qayixçîyo rê vano ke “mi bivêrnerê bover”. (HAŞ-dewrêscamalan) - Lacê Silêman Axayî, bover ra beno. (MUG-kurêşan)	- Na bover a yê. (BÎF-karsanan) - Na ra dotî kî yê Dêrsîm bîyo, na raye ra axwe ra bover. (KAZA-karsanan)

3.10.2. Zêrfê Demî

	ŞXH.	DS.
Nika/Anika	- Nika di ten ci ra ayirmîş bî. (BED-abasan) - Nika sanikon zono. (EE-dewrêscamalan) - Uca di kî banî viraştî, ama nika kes çîn o. (GOZ-qocan) - Eke ez pêxemberê to wo, anika, ju na deqqa. (BEK-kurêşan)	- Nika her çî esto ama nîwueşîye zaf a. (BAD-çarekan) - Nika domon' heta unîversite rusneme, oncia qayîl nêbenê. (BÎF-karsanan) - O xormeklerde nika tayê Bîngol de estê. (CAY-areyan)
Vizêr/Vizêrî Vijêr/Vijêrî	- Owo ki vizêrî ti amay, xebera mi kî çîn a. (NEB-dewrêscamalan)	- Vijêr nê pêrey Qirxlarû ra amo war ez. (YAY-bexteran)
Ewro/Owro/Eyro	- Bê ewro k' min û to ceng kumi. (KUMÎ-bexteran) - Ewro cila veyvanê mi di bî. (DUT-reskan)	- Ewro lazê m' mi ra çi ke dî, eyî k' keno. (BÎF-karsanan) - Êrxatîye bîye; ewro to rê some, meşte ey rê. (WEY-lolan)
Meşte/Meste/Mesti	- Va ki "nê mesti-bêro kî ma rê nîya kenê". (MUG-kurêşan) - Vat "ewro dînalîg a, meste axiret a". (NUX-bexteran)	- Hona malê destê ma nêwono, meşte-bêro çitur beno ma de wortax? (KAZA-karsanan) - Êrxatîye bîye; ewro to rê some, meşte ey rê. (WEY-lolan)
Sodir Sodir ra Sodir a	- Sodir ra beno ki san de. (GULÎ-Mexsudan) - Sodir ra na hat di vecînay, çimê mi raa to der o. (BEK-kurêşan)	Sodir urzena ra ki mêrdê cînîki esto oxwi. (XEYG-kurêşan)

Sor Sor ra/a	- Xora no sor ra êno. (KUMÎ-bexteran)	- Horê yanê sodir fecîr de uştêne ra. (EWEY-lolan) - Sodir ke tîje estêne, nîyaz û nûnê xo potêne, şîyêne. (KAZA-karsanan)
Bêro/Bîro	- Va ki “nê mesti-bêro kî ma rê nîya kenê”. (MUG-kurêşan)	- Hona malê destê ma nêwono, meşte-bêro çitur beno ma de wortax? (KAZA-karsanan)
San de San di Sûn de Sûndane	- San di ki beno, qêş kenê. (DAS-balikan) - San di o en çêwo peyên îşti. (DUT-reskan)	- Sûn de ke bîyêne na oda de xo rê dizdênî heyn venga Heqî dêne. (KAZA-karsanan) - Sima ke sûndane bîyêne top. (CAS-areyan)
Êndî Îndî	- Êndî ki se kerdê. (BED-abasan) - Padîsayî kî êndî îpê xo vişîyo. (GULÎ-mexsudan) - Êndî muwa mi ra taba nêgirotî. (ZAK-beytan)	- Da êndî çik pers kena? Xora endî kî bes ê. (ABY-lolan) - Nika kî êndî her çî esto. (BÎF-karsanan) - Îndî worte de qevul ke. (WEY-lolan)
Verde/Verdi	- Verdi cem baxsi bî. (KUÇ-kewan) - Verdi rind bî, tûûûy. (NAY-aslanan)	- -

	- Verdi ma puşîye girê dêne. (YEK-dewrêscamalan)	-
Verênde/ Virênde	- - -	- Virênde ma mazreyî bî. (KAZA-karsanan) - Yêgayî ramtêne, vas çîntêne verênde . (GUY-abdalan) - Van “Duzgin, ti virênde der-cîranê mi de!” (SAÇ- kurêşan)
Badê Badi Bado Badêna Badona	- Na bado reyîsîcumhur bî da. (XIDG-laçînan) - Badona , tepîya a verdêne ra. (GYK-abasan) - Badêna amayî, serê Şîni di bon viraştî. (MUG-kurêşan) - Ha nî puç-muç çîni bî, înay na badi vecîyay. (YEK- dewrêscamalan)	- Ti bijê so, ez badêna yon. (YAY-bexteran) - Xelesîya ame, bado ame naza. (ABY-lolan)
Emser Esmer Hemser	- A Qumi hemser merdi. (YEK-dewrêscamalan) - Ez esmer di sêrr bî nuwes o. (DUT-reskan)	- Esmer son o, qeydîno. (BÎF- karsanan) - Hora na esmer kok vet. (SAÇ-kurêşan)

		- Ti esmer ware nêamebî. (SeyXD-karsanan)
Par	- Par -pêrarî xonc amaybî kutbî hêga. (MUG-kurêşan) - O par di-hîrê rey ama. (XIDG-laçînan)	- Tabî par î seydû, mordemû, yanê xêrê xo; <i>hani beyaz taşla orayı çevirmişler.</i> (CAY- areyan) - N'erê qida, ti par aqil a girane bîya. (SeyXD- karsanan)
Pêrar	- Par- pêrarî xonc amaybî, kutbî hêga. (MUG-kurêşan) - Hatta ju werezaê ma bî, par- pêrar merd. (XIDG- laçînan)	
Hona Homa	- Hona-hona ki esta. (BED- abasan) - O siri hona Çê Usê Doyrêş bî. (DUT-reskan) - E hona dayî yasax o. (HAŞ-dewrêscamalan) - Serê xo homa girêdayî yo. (YEK-dewrêscamalan)	- Hona ma naza bîme, Erzingan ra xevere amê. (ABY-lolan) - Hona malê destê ma nêwono. (KAZA-karsanan) - Layikê min o qijkek hona cizik de bî. (SÇTK-şawelan) - A vistoreyê mi kî hona wes o. (SAÇ-kurêşan)

3.10.3. Zêrfê Persî

	ŞXH.	DS.
Çi/Çik	- Yeno-sono, ama çi dusemîs beno? (NUX-bexteran) - Îştî çik anê? (DUT-reskan) - Nika derdê ma çik o? (HAŞ-dewrêscamalan) - “Yow” vana “sucê mi çik bî, guna mi çik a?” (BiraS-abasan)	- Na tîrrû ra çi bî birayê m’? (KAZA-karsanan) - Zovî, gemû de çi bo? (BÎF-karsanan) - Oo, ma çi zonon, nêzû kamcî serre ama. Da êndî çik pers kena? (ABY-lolan)
Se/Sa/Si	- Êndî ki se kerdê, çiton kerdê. (BED-abasan) - Kellê xo birnenê, nêzo se kenê. (DUT-reskan) - Mi se kerdo? (BiraS-abasan) - Ti ki sa vana, henî yo. (NEB-dewrêscamalan) - Ma sa vacîm bira? (YUSA-kurêşan)	- Se kerd, çare nêkerd. (ABY-lolan) - Yaw heyatê ma, se bibo heyatê ma? (BAD-çarekan) - Ti se kena, çira mi ra heredan a? (SÇTK-şawelan) - Îsan yêno-sono; sa vajîme? (BÎF-karsanan) - Vano “xeverê donû aşîrû ke ê sa vanê”. (KAZA-karsanan)

Senê	- “Yow” vano, “na senê çîya nîyanên a?” (BiraS-abasan) - No senê ki sê keno ki di asparî ênê. (KUMÎ-bexteran)	- No zonê sima senê zon o? (BÎF-karsanan) - Vano “senê pereyê to yê?” (XEYG-kurêşan)
Çitur	- - - -	- Meşte-bêro çitur beno ma de wortax? (KAZA-karsanan) - Hela sê ke, nî çitur qisey kenê! (SAÇ-kurêşan) - Vato “nî çitur meyît danê we?” (WEY-lolan)
Çitan/Çiton Çito/Çitu	- Êndî ki se kerdê, çiton kerdê. (BED-abasan) - Ez çiton na wuwa xo berî serê koy de ca verdî? (GOZ-qocan) - Î duon nika pêro çiton peyser emino dîme? (HAŞ-dewrêscamalan) - No çito beno lacê mi? (DAS-balikan)	- - - -

Çayê/Çaê/Ça	- Vano çayê mi nêancenay? (DAS-balikan) - Çayê heyn vana? (DUT-reskan) - Ez çayê vacî, seki ju oyro mi rê zarar bo. (GYK-abasan) - Vat “soba ronê”, vat “çayê”, vat “belû nêbeno”. (YUSA-kurêşan)	- Aye çaê nêvano? (WEY-lolan) - Elektrîk çaê şîyo, sima ça têlefôn nêkenê elektrîk bêro? (BÎF-karsanan) - Uşê, ti ça nîya kena? (SAÇ-kurêşan) - Nîne na nêbîyayîye çayê soyna mi? (YAY-bexteran)
Çira	-	- Ti se kena, çira mi ra heredan a? (SÇTK-şawelan)
Key	- Key esker ancîno, ez key bin na vecînû? (NAY-aslanan) - “No key bo ma kîseno.” (NUX-bexteran) - Ez heta key hên kon? (XIDG-laçînan)	- Ma nika key o esto? (CEKAZA-lolan) - Ez hatan keyî to dima bivêşî? (SeyXD-karsanan) - Vano “Se bikerî, key bêrî?” (XEYG-kurêşan)
Kotî Koyt Kata	- Êndî zanoxîye koyt menda? (GYK-abasan)	- Sima kotî nîştî ro? (CAS-areyan) - Hewn de mordemê vano ke “gayê to koyt ke meli bî, ...”

	- Bax û bostanê to şî koytî? (BEK-kurêşan) - Kellê xo, koyt di ki rayşt ama, cayê ra ama. (ZAK-beytan) - Kata şîyê, koyt ro şîyê? (DUT-reskan)	(KAZA-karsanan) - Kata sonê Duzgin sima qorîmîs kero! (SAÇ-kurêşan) - Va ki “sima kîseme, kata yenê?” (CAY-areyan)
Çiqas Çiqa Çixaş Çixa	- Tu no çiqa ron o kerdo bi nî pêşaro. (BiraS-abasan) - Çiqa kotî bîyo hama neki. (DUT-reskan) - Êndî çiqa mano, zuri mekîme, çiqa ki mano yêno xo. (GOZ-qocan) - Yanê uca çiqa doxru yo? (HAŞ-dewrêscamalan)	- Aslen nî çiqa aşîrî estê, pêro ju yê, zona? (WEY-lolan) - Na çondi çiqa kincî naye dê. (XEYG-kurêşan)
Çend/Çen Çand/Çan Çond/Çon	- Serrê mi, hazar û new se û çowres û çar, ewro çend serrî benîmi? - “Çen serrî yo” vano “nîya ancon”. (GOZ-qocan) - Ti çen saaton di mi bena lê î adirî? (KUMÎ-bexteran)	- Vano “çen serr der a ha?” (GUY-abdalan) - Tewww, ha wo çan serrî yo. (SÇTK-şawelan) - Ma çond serrî yo kêş nêvîneme îta. (SAÇ-kurêşan)

3.10.4. Zerfê Rewşe

	ŞXH.	DS.
Nîya	- Nîya çare ra mîşt dano. (HAŞ-dewrêscamalan) - Nîya qêşî kon qa. (GULÎ-mexsudan) - Ma çayê peynîyi di nîya kerd? (ZAK-beytan) - Destê xo nîya fino pira. (DAS-balikan)	- Ti ça nîya kena? (SAÇ-kurêşan) - Rêseno şîya ra nîya ho pîştêne. (BÎF-karsanan) - Ero mi salix dêne nîya dewe de. (ABY-lolan) - Nîya keno, heyn keno. (CAY-areyan)
Heyn Hên Hîn Henî	- Ez hên zon. (GULÎ-mexsudan) - Emirê to ki çik o, hên kenû. (BiraS-abasan) - Findiqê xo kî heyn wêş bî ki. (MUG-kurêşan) - Nika heyn nîyo. (NAY-aslanan)	- Ma rê henî baski-maski nêkerd. (BÎF-karsanan) - Henî amo, henî şîyo. (CAY-areyan) - Êndî hên minete keme. (SAÇ-kurêşan) - Heyn venga Heqî dêne. (KAZA-karsanan)
Pêro	- Axayê Dêrsimî pêro waştî. (XIDG-laçînan) - Miletê ma pêro mixara Derê Alîboxajî de qirr kerdo. (GOZ-qocan) - Verdi pêro heyn taqîyan a bî. (YEK-dewrêscamalan) - Ano hengmên pêro ê Xêçi wo. (NUX-bexteran)	- Bon-mon pêro vesnê. (WEY-lolan) - Pêro cem-cemîetî ro şîyêne. (CAY-areyan) - Pêro derzûn a ma vas berdêne. (BÎF-karsanan) - Pêro kerdî top, berdî. (SAÇ-kurêşan)
Xora Hora	- Ez xora mironû. (GYK-abasan) - Xora di asm û nêma ma laçînû Sey Riza dard we. (XIDG-laçînan)	- Kirmanckî xora zonê ma wo. (ABY-lolan) - Hora her çîyê ma zaf rind o. (WEY-lolan)

	- Hona kî yasax o xora. (HAŞ-dewrêscamalan) - Xora tabayê mi nêmando. (GULÎ-mexsudan)	- Ma hora kirmanc îme. (BÎF-karsanan) - Hora mi hîrê-çor teneyî kerdê hard. (SAÇ-kurêşan)
yî kî yî k' yî kî î kî î k' jî	- Kellê xo yî k' birnon. (ZAK-beytan) - Îna yî Alewî yê. (XIDG-laçînan) - Lamba kî da dest tepîya. (NUX-bexteran) - “Dî” vato “ti xo rê rawa xo ra so e jî rawa xo ra son”. (DAS-balikan)	- Ez î kî uza lewê dîne de bîyane. (BAD-çarekan) - Perûnê ey î k' nêdano, ey î k' kisenno. (XEYG-kurêşan) - Nî kî wurzenê ra sonê. (SAÇ-kurêşan) - Kalikê mi kî danê Fethîya. (WEY-lolan)

3.10.5. Zerfê Çendîye

	ŞXH.	DS.
Zaf Zof	- Emîralî zaf çeşûr bîyo. (BED-abasan) - Cuyud zaf zengîn beno. (BEK-kurêşan) - No pîyê xo zaf perîsane bîyo. (DAS-balikan) - Ama zaf midari wo, asirê xo zaf zelul o. (GULÎ-mexsudan)	- Oxur-yazar çînê bî, hama aqilê zeyînê xo zaf bî. (ABY-lolan) - Yanê bîyê zaf. (WEY-lolan) - Arzuyê ve Qamber ra zaf qisey kerdêne. (YAY-bexteran) - Heqsijîya ci zaf bibî. (KAZA-karsanan)
Zêde Zêdi Jêde Jêdi	- No daha kulînan a zêdi garîban o. (DUT-reskan) - Eki mi ra zêdi bêkêş î. (GYK-abasan) - Pere yanê, zêde bigî. (NEB-dewrêscamalan)	- Nî pêro ju biray bîyê, bîyê jêde. (WEY-lolan) - “Nîyadê” vano “înûn jêdi top kêrd”. (XEYG-kurêşan) - Ma daha jêde verva arey kay kerdêne. (YAY-bexteran)

Senik	- Zaf mando, senik mando. (DAS-balikan) - A hona senik a bira? (GYK-abasan)	- O zaman nufus senik bî. (KAZA-karsanan) - Vano nika oxwi senik a, mi ci m'ercê. (XEYG-kurêşan)
Tay Tayn Tayê	- Zaf şîyê tay şîyê. (BEK-kurêşan) - Vezênê ra, pêsewe tayê pesarûnê xo pocênê. (BiraS-abasan) - Êndî zaf yenê, tayn ki yenê. (GULÎ-mexsudan)	- Ma tayê ca dim a şîbî. (CAY-areyan) - Tayê murîyo nanê ser. (SAÇ-kurêşan) - Tabî tayê çî-mî ci ra cênê. (WEY-lolan)
Vîçe Vîçî	- Vîçî yenê, tey benê rast. (DUT-reskan)	
Kêm Kêmî	- A hona kêmî ya? (GYK-abasan)	- Roştîa ho ma ra kêm meke! (WEY-lolan)
Xeylê Xêlê Xêlê/Xêli	- Xeylê ki vindeno. (NEB-dewrêscamalan) - “Tî” vano “hewl a ki mi ra xeylê hewl a”. (BiraS-abasan) - Sonê, xêlê ca ki sonê. (DAS-balikan) - Xêlê cayê bîn ki sono. (GULÎ-mexsudan)	- Xeylê, xeylê, xeylê ma zewarîye dîye. (YAY-bexteran) - Xeylê ca vîndenê. (XEYG-kurêşan) - Doman xeylê dime şîyêne. (WEY-lolan)
hende/hendi hente/henti honde/hondi hunde/ xonde/xunde	- Qey ê bînî rew ênê, ti çay hende xecelîya? (BiraS-abasan) - Hendi zana, mi bomîya xo gori va. (GYK-abasan) - Ez hên zon, henti qêş kon ma. (GULÎ-mexsudan)	- Erê Xecê, mi to dime honde ke şêr kerdo, kerdo vînî aqilê sarî. (SeyXD-karsanan) - Vano ki “na mîyî hondi qîrenê”. (XEYG-kurêşan) - En qiz kî, se vajî, hundê to bî. (BAD-çarekan)

	- Pîremed, to çayê hente ez waştö? (KUMÎ-bexteran)	- Ma ça xunde saygi gostermîş keme? (CAS-areyan)
--	---	---

3.11. ÎTERJEKSÎYON

Çekuyê ke merdimî pê înan hîsanê xo yê cîya-cîyan bi heyecan îfade kenê, ci rê “îterjeksîyon” vajîyeno.¹⁴⁴

	ŞXH.	DS.
Seba nameyanê nêrîyan -o!	- Kalikê mi pers ke, vat “Teto, sima se ke?” (XIDG-laçînan) - Tenê mano, "Lowo Alo!" vano "ez amon ki na mezra tu to ra bicêrî..." (BiraS-abasan) - Eke reseno pîrê xo, “Ero pîro” vano “kamî na to ra?” (YUSA-kurêşan)	- A tepşîye bide ba-bawo! (KAZA-karsanan) - Tîbarê Rijî çîn o, lawo, Heq bo ke şîyo ro dolê ûrijî. (SeyXD-karsanan) - Yalvarmîsê Hayq beno, vano “Haqo!” (XEYG-kurêşan)
Seba nameyanê makîyan -ê!	- Vano “Elê, Elêêê!” (MUG-kurêşan) - Vano “Cînîkê! To ra rîcawadi mi esta.” (BiraS-abasan) - Naye vato “Dayê! Ezî k’ to di ên.” (YEK-dewrêscamalan)	- “Erê canê, canê! Ti kî rindek a, çiçega Koyê Mircanî. (SÇTK-şawelan)

¹⁴⁴ M. Malmîsanij, ecv, r. 177.

Seba nameyanê zafhûmaran -êne!	- Biraêne! Cîranêne! Ez, namê mi Xeyrî Dede wo. (HAŞ-dewrêscamalan) - Vano: “Birayêne! Mi sima rê va ki çayiri di menê ro.” (KUMÎ-bexteran) - Vana: “Meymanêne! Meymanê Heqî! Sima amê, xêr amê.” (GULÎ-mexsudan)	- Vatêne “Domanêne, vey mekirê!” (GUY-abdalan)
Seba cinîyan Erê!	- Sono zerri, cînîya xo rê vano "Erê! Wusên Beg no wo ama”. (BiraS-abasan) - N’erê, ça hûyîna ‘rê to? (MUG-kurêşan)	- Va ke “Erê Yadîgar, çêna kutîk!” (YAY-bexteran) - N’erê zalima Heqî! Ez hatan keyî to dîma bivêşî? (SeyXD-karsanan) - Ju k’ ti vase ‘rê! (YETO-çarekan)
Seba camêrdan Ero!	- “Ero! Gayî ha yê to ra cêr zerrê derî di.” (BED-abasan) - Eke reseno pîrê xo, “Ero pîro” vano “kamî na to ra?” (YUSA-kurêşan)	- Vano “Ero, ez qersuna dey a nêşêrî.” (SAÇ-kurêşan) - “Ero” mi va “wele be sima ro bo!” (SeyXD-karsanan)

Seba camêrdan Lawo! Lowo! Lo!	- “Lawo! Çik o hên kenê?” (NUX-bexteran) - Tenê mano, “Lowo Alo!” vano ...” (BiraS-abasan) - Pîr “La-lawo” vano, “talib! Qerqesûne gina bi qorrê mi.” (YUSA-kurêşan) - Ne low, sima zanê? (GULÎ-mexsudan)	- Tîbarê Rijî çin o, lawo Heq bo ke şîyo ro dolê ûrijî. (SeyXD-karsanan)
Seba lajekan Biko!	- Kekê Saanî va ki “Biko, biko, biko!” (MUG-kurêşan)	- Kalikê mi vano ke, va ke, “ero biko, di ten domanê mi merdî”. (WEY-lolan)
Seba kênekan Dîkê! Dikê!	- Hên meke dîkê, dîkê! (YEK-dewrêscamalan)	- “Dîkê, sima ki bî pîl” va ki “Otuz Sekîz amo”. (SAÇ-kurêşan)
Ya	- “Ya Sulêmanê mi!” vana “serayîyê mi rê viraze ki perrê têtûrî ra bo têdi.” (BiraS-abasan) - “Ya Hezîretî Alî! Mi soz da to vey mekirî, hama ez to rê çîyê vonû.” (DAS-balikan)	- Vano “Ya qilawuzê mezira Sey Hemedî!” (CAY-areyan) - “Ya Hezîretî Mehemed Mistafa! Ti şafaatkar a.” (KAZA-karsanan)

	- Vano “ Ya Xizir! Kes nîyamêne virêndîya ma, xo rê na deri ro bişîyêne.” (MUG-kurêşan)	- Von “ Ya sûreta asma zerde! Ma verê destanê kêş meke.” (SÇTK-şawelan)
--	--	--

PEYNÎ

Ma na xebate kirmanckîya Dêrsimî ser o kerde. Peynîya xebate de ma resayî nê netîceyan:

1. Goreyê cigêrayîş û arêdayîşê materyalê xo, ma eşkenê vajê ke dêrsimijî xo sey **kirmanc** û ziwanê xo zî sey **kirmanckî** name kenê, bi nameyanê “zaza” û “dimilî” xo name nêkenê. Dêrsimijê ke ewro xo ra vanê “zaza”, seba fikrê xo yê sîyasî wina vanê.

2. Kirmanckîya Dêrsimî de sebebê ferqê fekan yo bingeyên goreyê cayê cografîkî ya. Mensubê eyîn eşîre bibê zî, merdimê naver û boverê çemê Munzurî bi fekanê cîyayan; eşîranê cîyayan ra bibê merdimê eyîn mintîqa zî hema-hema bi eyîn fekî qisey kenê. Eşîrê ke lehçeya înan a bingeyêne kurmanckî (kirdaskî) ya, hîna kamil kirmanckî (zazakî) qisey kenê, çekuyan û îlaweyan hîna zelal û kamil bikar anê.

3. Ma ke kirmanckîya mintiqayanê sey Gimgim (Varto) û Qerebêlî de nîyada, wina aseno ke tayê taybetmendîyê kirmanckîya Dêrsimî (sey vurîyayîşê “**Ş-S**”yî û çinbîyayîşê “**de/do**”yî seba demê ameyoxî) badê virazîyayê. Çike şarê mintiqayanê Gimgim û Qerebêlî yê ke Dêrsim ra şîyê, fekanê înan de nê vurîyayîşî çin ê.

4. Kirmanckîya Dêrsimî de eke vengê “**Ş**”yî dima venginêko qalind bêro, “**Ş**” beno “**S**”. Sey nimûne çekuyanê “**şima, şamî, şodir, şik**”î de “**Ş**” bîyo “**S**” û nê çekuyî bîyê “**sima, samî, sodir, sik**”. Eke “**S**”yî dima venginêko barî bêro, goreyê mintîqa “**S**” vurîyeno, beno “**Ş**”. Her di fekanê kirmanckîya Dêrsimî de zî eke “**S**”yî dima “**î**” bêro, “**S**” beno “**Ş**”. Sey nimûne çekuyê “**sîr, sîye, sîya**”yî bîyê “**şîr, şîye, şîya**”. Wexto ke

“**S**”yî dima “**Ê**” ame, fekê Dêrsimê Rojhelatî de reyna “**S**” beno “**Ş**” (**Şêwaz, şêr kerdene, şêne, ûsn**), la fekê Dêrsimê Rojawanî de zafane sey xo maneno (**Sêwaz, sêr kerdene, sêne, ûsn**).

5. Reyna her di fekanê Dêrsimî de “**K**”yî dima eke venginêko barî bêro, “**K**” beno “**Ç**” (**çê, çenek, çêf, çêran, ûsn**). “**G**”yî dima eke venginêko barî (**Î, Ê**) bêro, “**G**” beno “**C**” (**cî, cêno, cêrayene, cênc, ûsn**). La Xozat de “**K**” û “**G**” sey xo zî manenê (**kê, kêneke, kêf, kêran; gî, gêno, gêrayene, gênc, ûsn**).

6. Îzafê de, kirmanckîya Dêrsimî bi her di fekanê xo eynî sey kirmanckîya standard a.

7. Zemîrê her di fekanê kirmanckîya Dêrsimî zî yê kirmanckîya standarde ra zaf nêzdî yê. La ma tayê çiyê taybetî zî tesbît kerdî. Fekê rojawanî (şixhesenan) de “**to**” gegane herinda zemîrê xoserî (**ti**) de yeno bikardene. Nimûne:

“**To** veyvik ay, wayîrê mêrdî yay?” (Ti veyvik a, wayîrê mêrdeyî ya?) (YEK-dewrêscamalan-Xozat).

Reyna fekê rojawanî de herinda kesê hîrêyinê zafhûmarî “**ê**”yî de, formê “**î/inay/îna**”yî estê. Fekê rojhelatî (Dêsiman) de, halê oblîkî de seba “**ey, aye, înan**” nê formî zî estê ke zafanê îzafê de yenê bikardene: “**dey, daye, dîne/dînû**”. No form, teberê Dêrsimî de fekê Gimgimî de zî esto.

8. Îzafeya sîfetî ya kirmanckîya Dêrsimî zî û ya kirmanckîya standarde eynî yê.

9. Mesderê karan de, sey kirmanckîya standarde “**-ene**” û “**-îs**” (**-îş**) yenê bikardene. La her di fekanê kirmanckîya Dêrsimî de formêna esto: “**-ayene/-aene**”

10. Ma ke kopulaya her di fekan şanaye têver, ma dî ke her di fekan de kopulaya kesê dîyin û yewhûmarî (**ti**), goreyê cînsîyetî nêvurîyena. Seba her di cînsan (nêrî û makî) zî kopulaya formê makî (**a**) yena xebitnayene. Reyna ma her di mintiqayan de zî dî ke kopulaya kesê yewin yê yewhûmarî (**ez**), fekê rojhelatî de zafane “**-ane, -ûne**” ya, la

rojawan de vurîyaya bîya “-an, -on, -a, -o, -û”. Fekê rojawanî de, bitaybetî Xozat de seba kesê dîyin yê yewhûmarî (ti) de kopula “-ay” o. Her di fekan de zî kopulaya kesê yewin û zafhûmarî “-îme” û ney ra vurîyayî “-îmi, -îm” o.

11. Ma kirmanckîya Dêrsimî de nê deman ser o vindertî: Demo Vîyarte yo Dîyar, Demo Vîyarte yo Nedîyar, Demo Nikayin û Demo Ameyox. Nînan ra hîrê demê verênî yê fekê Dêrsimî û yê kirmanckîya standarde eynî yê, la demo ameyox kirmanckîya Dêrsimî de sist o. Kirmanckîya standarde de manaya demê ameyoxî bi partîkelê “do”yî yena dayene. La na çekuye, seba nê fonksîyonî her di fekanê Dêrsimî de tena seba kesê yewin û yewhûmarî de sey “o”yî menda. Nimûne:

“Ez o tepîya aye qêş kîrî.” (Ez do tepîya aye qîsey bikera.) (GULÎ-mexsudan-Pulur)

Her di fekan de seba demê ameyoxî, demê nikayinî ra îstîfade kenê û pîya zerfêka demî ya demê ameyoxî xebitnenê. Nimûne:

“Vato, qoçê ti **sodir a** bîya ser qela, qoçê kî **ez onû** ser qela.” (Vato, beranêk ti meşte bîya ser qela, beranêk zî ez ana ser qela.) (DAS-balikan-Pulur)

Demo nikayin ziwanê îngîlîzkî de zî seba demê ameyoxî yeno bikarardene û heta îfadeyo tewr hêzdar seba demê ameyoxî bi nê qaydeyî beno. Herçiqas fekanê kirmanckîya zereyê Dêrsimî de “do” vîndî bibo zî, Qerebêl de hîna sey “do/de” mîyanê eşîra ginican de yena bikarardene.

12. Her di fekê kirmanckîya Dêrsimî zî hetê bestoxan ra sey yewbînan ê. Ma bestoxanê yew parçeyin û diparçeyinan ra nimûneyî dayî her di mintiqayan ra û ma mabên de ferq tesbît nêdî. Bestoxê kirmanckîya Dêrsimî û yê kirmanckîya standarde zî eynî yê.

13. Ma metnanê xo ra seba nê edatan xeylê nimûneyî dayî û ma dî ke fekê Dêrsimê Rojhelatî hetê edatan ra hîna zengîn o. La eynî edatî fekê Dêrsimê Rojawanî de vîndî bîyê. Ma eşkenê vajê ke keso ke bi fekê Dêrsimê Rojawanî qîsey keno edatanê sey “era, ero,

erê”yî bikar nêano, çike nê edatî bi nê formê xo fekê rojawanî de nêmendê, la fekê rojhelatî de hîna zaf ê. Nimûne:

“**Era ci fiştene**” Dêrsimê Rojhelatî de manaya “**tafiştene çila**” de sey karêk cuya rojanîye de yena vatene. “**Ma çileyî fiştî ra ci.**” (Ma çileyî tafiştî.) La eynî cumle Dêrsimê Rojawanî de wina vajîyena: “**Ma çileyî fitî ci.**”

Nîyajîye **era** xo fetelnayî. (SAÇ-kurêşan-Nazimîye)

Goşdarêko baldar, eşkeno tena nê edatan ra bizano ke qiseykerdoxê dêrsimijî kamcîn hetê Dêrsimî ra yê. Ancîna nê edatî fekanê Gimgim û Qerebêlî de zî zaf seveknayî yê.

14. Her di fekî hetê zerfanê ca û hetan ra zî zafane nêzdîyê yewbînan ê la tayê zerfî aîdê mintiqayêk ê, tayê zî aîdê a bine yê. Sey nimûne zerfê “**îtka, aska, naska, uska**”yî tena fekê rojhelatî de estê. Zerfê demî se ra neway eynî yê. Zerfê persî yê “**çitur**” û “**qey**”î tena fekê rojhelatî de, “**çiton**” zî zafane fekê rojawanî de yenê bikarardene. Ancîna zerfê rewş û çendîye, tayê vurîyayîşê vengane şenikan ra ber hema-hema eynî yê.

15. Ma dî ke her di fekan de zî seba veng ra camêrdî dayîşî suffîksê “**-o**”yî, seba veng ra cinîyêk dayîşî suffîksê “**-ê**”, seba veng ra zaf kesan dayîşî suffîksê “**-êne**” yenê bikarardene. Ancîna seba camêrdan xitabê sey “**n’ero [ne ero], ero, ro, lo, lawo, lowo**”yî, seba cinîyan zî xitabê sey “**n’erê [ne erê], erê, rê, lê**”yî estê.

FERHENGKÊ KIRMANCKÎYA DÊRSIMÎ

acaba: 1)gerû 2)tirê, tirêm

Gerû Hesên ame, nêame? (Acaba hasan geldi mi, gelmedi mi?)

Tirê çê de nan esto, çîn o? (Acaba evde ekmek var mı, yok mu?)

Tirêm nê zonê ma zanê? (Acaba bunlar dilimizi biliyorlar mı?)

acı (biber acısı): tuz (n)

acı (kahve acısı): tal (n)

acele: lerze (m)

acilen: lerze ra, ebe lerze, eve lerze

aç: vêsan -e, vêson -e

af: ef (n), bexş (n)

affedici: efkar -e, bexşkar -e

ağrı: dec (n), dez (n)

akraba: weret -e, mordem -e

akşam: san (n), son (n), sîn (n)

akşamleyin: san de, son de, sîn de

alıç: sêzîke (m), dara sêze (m)

amonyum klorür: nesadir (n)

art arda: têdima

aşağı: 1)cêr (n) 2)war

aşağıya: 1)war ro, ever de, avor de 2)simsêr 3)devacêr, davajêr

ayık: hayîg -e

Baca: loce (m), loze (m)

balkon: saneşîye (m)

barış: haştîye (m.), haştîye (m)

barışık: haşt -e

baskıcı: zordest -e, zorker -e, zorbaz -e

beceri: bera (m)
bencil: nefseperest -e
benzerlik: sibêt (n), şîbêt (n)
bezden ayakkabı içliğı: serpên (n)
bıkkın: bêzar -e
bilinçli: haydar -e, hedar -e, hesdar -e
birarada: têare de, ju ca de
biraz: tenê, vîçê, tayê
bodur ağaç: kirsik (n)
bölüm: lete (n)
böyle: nîya, nîyanên -e
buğday: genim (n)

cehennem: doze (n)
cesaret: teper (n)

çift sürme işi: cite (m)
çiftçi: citekar -e, rençber -e
çiriş otu: gulike (m), hêlige (m)
çirkin: kiroxin -e, bêsifet -e, bêçere -e, buyn -e
çit: percên (n)
çizgi: surike (m), surre (m)
çizi (saban-pulluk izi): hagose (m)

damak: siraqê fekî (n)
dayanç: kunete (m)
demet: qevde (m)
deriden ayakkabı içliğı: pênike (m)
dik: rep -e
dirgen: digose (m)
doğruluk: raştîye (m), rastîye (m)
dolambaç: çîv (n), çîvang (n)
domuz: xonc
düzgün: raşt -e, rast -e
dil: zan (n), zon (n), juwan (n), jîyan (n), jan (n)
diş: didan (n), didon (n)
döküntü: rişî (n)
duygusal: zerrevêsayî -ye, zerretenik -e

esnek: namnik -e

fasulye: lobike (m), faşîla (m)

gerçek: raşt -e

gerçeklik: raştîye (m)

gerçekten: ebi raştî, eve raştî, raşta kî

gevşek: sist -e, xav -e, xavloçik -e

gezenti: gêronik -e, cêronik -e

gıdık: ximacig (n), ximajîg (n)

gibi: 1)zê, jê, 2)terê, torê

göbek deliği: nak (n)

göbek: xilike (m)

görücü: wazgunî -e, xazgunî -e, muşterî -ye

gözü dönmüş: çimesûr -e

güven: tîbar (n), tîvar (n), îtimad (n)

hâlâ: hona

hamak: hêlanike (m)

hamle: galime (m)

hap: hebe (m)

hat: surre (m)

henüz: hona, homa

- **Hesen hona nêame.** (Hasan henüz gelmedi.)

- **Gule homa doman a.** (Gule henüz çocuktur.)

her şey: hemûye (m), hemîye (m)

hıçkırık: niqike (m)

hoşgörü: zerrehîrayîne (m.), musama (m)

hoşnut: zerrewes -e, wes -e

huş ağacı: tuzik (n), dara tuzike (m)

huzurlu: zerrehonik -e, canehonik -e

ılgın bitkisi: gezik (n)

ıvır zıvır: kes-pes

ibret: ebret -e, erbet -e

incirop: xiloke (m)

iplik: deştike (m)

iriyarı: bab -e, beznegirs -e

istek: waštîs (n), wastîs (n)

isteksizce: canê şîyayî ver

kahraman: kamor, -e

- **Pîrika mi cênîyade kamore bîye.** (Nenem kahraman bir kadındı.)

kalabalık: sixlet (n), silxet (n)

karahindiba: telîyê pisinge

kemik: este (n), oste (n), aste (n), astik (n)

kendini beğenmiş: pîrnikegirs -e, firnegirs -e

keyifli: çêfewes -e, kêfewes -e

kıskanç: çimeşîya -ye

kıyı: kobe (n)

kıymık: qîtik (n)

kir: qîlêr (n), qertîs (n), gimar (n)

kiriş: merteg (n)

konuskan: qesebaz

korkuluk: dalole (m), darolî (m)

korkunç: xofin -e

koruluk: kurr (n)

kova: biros (n), kulenge (m), dolçike (m)

kömbe: bicike (m)

kramp: firke (m)

kura: vîcog (n)

küçük dil: bilançike (m)

küpe: gosare (n)

kütük: qîle (m.), qîlike (m)

lübnan meşesi: azgele (m.), dara azgele (m)

manastır: kênîşt (m)

makara: gilorike (m)

mendil: desmale (m)

mutfak: mutbaxe (m), dunike (m)

nasıl: çitur, çiton

ne: çî, çik

ne biçim: senê

neden: çira

neden (sebe): sebate (m)

neler: çinayî
niye: çayê, ça

olgunlaşmış: reste (n), restîye (m)
omuz: herme (m)

öreke: rêştike (m)

pasak: germex (n), pasax (n)
pasaklı: germexin -e, pasaxin -e
paspal kılık: pilapos (n)
paspal kılıklı: pilaposin -e
peltek: peltik -e
pıtırak: gurnige (m)
pis: qefçil -e, pîs -e, gemarin -e
pislik: qefçilîye (m), pîşîye (m), gemar (n)

sabah: sodir (n)
sabahleyin: sodir ra, sodir a, sor ra, sor a
semizotu: pirpar (n), pimpar (n)
sersem: gêz -e, cêz -e
sıkkın: zerreteng -e, caneteng -e
sıra: dore (m), sire (n)
sıra (dizi): qor (n), rêze (m)
sızı: tejî (n), zan (n), zon (n), zun (n)
silah: çêke (m)
silahtar: çêkdar —e
su: awe (m), owe (m)
 awike (m), awiki (m), awke (m), awki (m), owke (m), owki (m)
 axwe (m), oxwe (m), uxwe (m)
sulu kar: lolaxe (m)
suç: suc (n), xeta (m.), cirm (n)
susuz: têsan -e, têson -e
sütun: ustine (m)

talaş: pus (n)
tahıl tanesi: heb (n)
tane: tene (n)
tarla: hêga (n), yêga (n)

tat: tam (n), tom (n)
tatlı, lezzetli: tamewes -e, tomewes -e
tatlı: şîrên -e, şîrin -e, şîrîn -e
taş: kemere (m)
taşlık: xirxal (n), xirxel (n)
tavan: asiraq (n)
tembel: qelp -e, tenbel -e
tenha: tena (n)
tür: tewir (n), babete (m)
türlü türlü: tewir-tewir, babet-babet

uyanık: hesar -e, hasar -e
uyanık (kurnaz): uz -e

ümit: omid (n), umid (n)
üzgün: pozxin -e

viraj: fetil (n)

yabancı: 1)pêse (n), pêşîye (m) 2)bîyaxî -ye
yalnız: teyna -ye
yer: ca (n)
yetersiz: kem -e
yetişkin: resaye (n), resayîye (m)
yonga: qîltik (n)
yukarı: 1)cor 2)ever, avor
yukarıya: 1)devacor, davajor 2)ever o, avor o
yüzsüz: bêrî -ye, rîpêt -e, rîşîya -ye
yüz üstü: virqoşî, viroşî

zihin: zêyin (n)
zil: zingil (n)

KESÊ KE MA ÎNAN DE ROPORTAJ KERDO

Tablo 1. Kesê kê Dêrsimê Rojawanî ra materyalê na xebate ci ra arêdîyayo.							
DÊRSIMÊ ROJAWANÎ	Serrî	Eşîre	Qeza	Kod	Tirkî	Cayê Qeydî	Qeyd
Bego DÖNMEZ	86	Abasan	Xozat	BED	Zano	Xozat	2017
Bese KARATAŞ	85	Kurêşan	Xozat	BEK	Zana	Xozat	2015
Bıra SERT	81	Abasan	Pulur/Ovacik	BiraS	Zano	Xarpêt	2017
Dilif ASLAN	70	Balikan	Pulur/Ovacik	DAS	Zana	Xozat	2017
Düriye TEPE	58	Reskan	Çemişgezek	DUT	Zana	Dîyarbekir	2016
Elif ERDOĞAN	82	Dewrêscamalan	Xozat	EE	Zana	Xozat	2017
Geyik KIT	104	Abasan	Pulur/Ovacik	GYK	Nêzana	Mamekîye	2017
Gülizar İYİTOĞLU	83	Mexsudan	Pulur/Ovacik	GULÎ	Nêzana	Pulur	2017
Gülizar ÖZGÜL	81	Qocan	Pulur/Ovacik	GOZ	Zana	Pulur	2017
Hasan KURUKAFA	94	Dewrêscamalan	Xozat	HZK	Zano	Xozat	2015

Hasan ŞANLI	75	Dewrêscamalan	Pulur/Ovacik	HAŞ	Zano	Pulur	2017
Kumi YILDIRIM	83	Bexteran	Xozat	KUMÎ	Nêzana	Tarsus	2013
Kumru ÇİÇEK	80	Kewan	Xozat	KUÇ	Nêzana	Xarpêt	2009
Musa GÜLER	87	Kurêşan	Xozat	MUG	Zano	Mamekîye	2017
Nazlı YILDIZ	71	Aslanan	Pulur/Ovacik	NAY	Zano	Pulur	2017
Nezir BALIK	96	Dewrêscamalan	Xozat	NEB	Zano	Xozat	2015
Nuri HALÎS	85	Bexteran	Xozat	NUX	Zano	Xozat	2017
Hıdır GÜNEŞ	84	Laçînan	Pulur/Ovacik	XIDG	Zano	Pulur	2017
Yeter KURUKAFA	81	Dewrêscamalan	Xozat	YEK	Nêzana	Xozat	2016
Yusuf AKBAYIR	85	Kurêşan	Xozat	YUSA	Zano	Xozat	2016
Zarife KILIÇ	87	Beytan	Xozat	ZAK	Nêzana	Pulur	2017

Tablo 2. Kesê kê Dêrsimê Rojhelatî ra materyalê na xebate ci ra arêdîyayo.

DÊRSİMÊ ROJHELATÎ	Serrî	Eşîre	Qeza	Kod	Tirkî	Cayê Qeydî	Qeyd
Ali Binat YILDIZ	95	Lolan	Pulêmurîye	ABY	Zano	Pirdo Sûr	2017
Barış DURAN	40	Çarekan	Pulêmurîye	BAD	Zano	Pulêmurîye	2017
Binat FİDAN	57	Karsanan	Qisle/Nazimîye	BÎF	Zano	Dêrûye	2017

Cemal AY	85	Areyan	Qisle/Nazimîye	CAY	Zano	Dêrûye	2017
Fatma AYTAÇ	85	Kurêşan	Mamekîye	FAÇ	Nêzana	Dewa Xosorî	2017
Gülşah UYAN	65	Abdalan	Pulêmurîye	GUY	Zana	Hesenqazî	2017
Kazım ATEŞ	92	Karsanan	Pulêmurîye	KAZA	Zano	Pulêmurîye	2017
Elif ATEŞ	90	Lolan	Pulêmurîye	ELA	Nêzana	Pulêmurîye	2017
Saray ÇETİNKAYA	67	Şawelan	Pulêmurîye	SÇTK	Zana	Hesenqazî	2017
Selvi AÇIKGÖZ	65	Kurêşan	Qisle/Nazimîye	SAÇ	Zana	Nazimîye	2017
Mustafa ŞEKER	75	Kurêşan	Qisle/Nazimîye	MUŞ	Zano	Nazimîye	2017
Veli YILDIZ	67	Lolan	Pulêmurîye	WEY	Zano	Pirdo Sûr	2017
Cahit SADIKOĞLU	59	Areyan	Pulêmurîye	CAS	Zano	Pirdo Sûr	2017
Fatma GÜLER	90	Kurêşan	Mamekîye	XEYG	Zana	Mamekîye	2017
Yeter ÖZCAN	69	Çarekan	Pulêmurîye	YETO	Zana	Hesenqazî	2017
Yadigar YÜCE	72	Bexteran	Pulêmurîye	YAY	Zana	Pulêmurîye	2017

ÇİMEYÎ

Çimeyê Nuştekiyî

Andranîk; *Dêrsim, Raywanî û Cografya*, kurmanckî ra açarnayox: Roşan Lezgîn, Weşanxaneyê Vateyî, İstanbul, 2010.

Atatürk, Mustafa Kemal; *Nutuk*, Cilt: I (1919-1920), Devlet Matbaası, İstanbul, 1934.

Aydin, Sevîm; *Deyîrbazê Dêrsimî Saît Bakşî*, Weşanxaneyê Roşna, Dîyarbekir, 2013.

Aytaç, Hıdır; *Danoğê 38i*, Vejiyaişê Tiji, İstanbul, 2009.

Bardizaktsi, Vahan & Natanyan, B. & Sirvantsdyants, K.; *Dersim Gizemi, Palu-Harput 1878*, Cilt: 2, Derlem Yayınları, İstanbul, 2010.

Bayrak, Mehmet; *Êzîdî, Kızılbaş, Yaresan Kürtler: Belgelerle Kürdistan'da Gizli Dinler*, Özge Yayınları, Ankara, 2014.

Bedirxan, Celadet Alî; *Elfabêya kurdî & Bingeha Gramera Kurmancî*, Nefel, Stockholm

Blau, Otto; *Nachrichten über kurdische Stämme-III, Mitteilungen über die Dusik-Kurden*
(*News about Kurdish Tribes III, Messages about te Dusik-Kurds*), Zeitschrift der
Deutschen Morgenländischen Gesellschaft, Leipzig, 1862.

Bulut, Faik; *Dersim Raporları*, Evrensel Basım Yayın, 5. baskı, İstanbul, 2013.

Canpolat, Musa; *Zazaca-Türkçe Sözlük*, Can Matbaacılık, İstanbul, 2002.

Cengiz, Daimi; *Dizeleriyle Tarihe Tanık Dersim Şairi Sey Qaji*, Horasan Yayınları,
İstanbul, 2010.

Çarekiz, Cefo; *Qoçgiri u Qerebel*, Vejiyaişê Tiji, İstanbul, 2001.

Çem, Munzur; *Dersim Merkezli Kürt Aleviliği (Etnisite, Dini İnanç, Kültür ve Direniş)*,
Vate Yayınları, İstanbul, 2009.

Çem, Munzur; *Ferhengê Kurdî-Tirkî (Zazakî)*, Stockholm, 1994.

Çem, Munzur; *Hotay Serra Usîfê Qurzkızı*, Weşanên Roja Nû, Stockholm, 1992.

Çem, Munzur; *Türkçe Açıklamalı Kırmancca (Zazaca) Gramer*, Deng Yayınları, 2. baskı,
İstanbul, 2013.

Dezgeyê Cografya yê Çarîya Rûsya (ZIRGO), *Kurdê Dêrsimî*, binê nezaretê Kont
Bestujev Ruminî de, Sankt Petersburg, 1863; Cîld 1., Vakiyê Cografya, r. 5–12,
rûskî ra: Sabri Hasoli & Averianov Yuri, *Munzur Dergisi*, hûmara 22., Ankara,
2005.

Dulkadir, Hıdır; *Pepugê Des û Dı Kowu*, Kalan Yayınları, Ankara, 2011.

Düzgün, Mustafa; *Dersim Türküleri: Tayê Lawikê Dêrsimî*, Berhem Yayınları, Ankara, 1992.

Ekici, Ali; *Türkçe-Zazaca Sözlük*, Kardelen Yayımcılık, İstanbul, 2010.

Evliya Çelebi, *Seyahatname*, Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat Kitaplığı, 305 n.yazma, 3. Kitap, vrk. 85-b.

Fırat, M. Şerif; *Doğu İlleri ve Varto Tarihi*, Kamer Yayınları, İstanbul, 1998.

Grûba Xebate ya Vateyî; *Ferhengê Kirmanckî (Zazakî)-Tirkî/Kirmancca (Zazaca)-Türkçe Sözlük*, Amadekarê çape: M. Malmîsanij, Mehmet Uzun, J. Îhsan Espar, Çapa pancine ya hîrakerdîye, Weşanxaneyê Vateyî, İstanbul, 2016.

Grûba Xebate ya Vateyî; *Rastnuştişê Kirmanckî (Zazakî)*, Weşanxaneyê Vateyî, İstanbul, 2005.

Gül, Abdulkadir; “*Dersim Sancağının İdari Yapısı ve İdarecileri (1846-1918)*”, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 3, Sayı: 17, Eylül 2015.

Hayes, Bruce P.; *Introductory Linguistics*, Department of Linguistics, University of California, Los Angeles 2010.

Hezarfen, Ahmet & Şener, Cemal; *Osmanlı Belgelerinde Dersim Tarihi*, İstanbul, 2003.

Kaya, Ali; *İlçemiz Hozat*, Can Yayınları, İstanbul, 2004.

- M. Emin Zeki Beg, *Kürdistan Tarihi*, Beybûn Yayınları, Ankara, 1992.
- Malmîsanij, M.; *Kurmancca Île Karşılaştırmalı Kirmancca (Zazaca) Dilbilgisi*, Weşanxaneyê Vateyî, İstanbul, 2015.
- Malmîsanij, M.; *Kürtçede Ses Değişimi*, Vate Yayınevi, İstanbul, Birinci Baskı, 2013.
- Nikitine, Basil; *Kürtler*, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2008.
- Öpengin, Ergin; *Pirsên Rênivîsa Kurmancî: Pêdaçûnek Rexneyî li ser Rêbera Rastnivîsînê ya Mistefa Aydogan*, Derwaze, Vol 1. Stenbol, 2017.
- Özcan, Mesut; *Öyküleriyle Dersim Ağıtları- II*, Kalan Yayınları, Ankara, 2008.
- Safrastian, Arshak; *Kurds and Kurdistan*, Harvill Press, London, 1948.
- Saltık, Veli; *Tunceli'de Aşiret, Oymak ve Ocaklar*, Kuloğlu Matbaacılık, Ankara, 2009.
- Saraçoğlu, Hüseyin; *Doğu Anadolu Bölgesi*, MEB Yayınları, İstanbul 1989.
- Selcan, Zılfî; *Qese u Qesê Vîrênu, Leksikon*, Data Yayınları, Dêrsım, 2013.
- Soylu, Kerem; *Osmanlı Belgelerinde Dersim ve Civarı (1726-1880)*, İstanbul Kürt Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2013.
- Şemseddin Sami, *Kâmûsû'l-A'lâm*, Cilt: 3, İstanbul, 1308.
- Taş, Cemal; *Roê Kirmanciyê, Wêjiayişê Tiji*, İstanbul, 2007.

Yolga, Mehmet Zülfü; *Dersim (Tunceli) Tarihi*, Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayınları, Ankara, 1994.

Çimeyê Dîjîtalî

<http://dersimzazaplatformu.de.tl/Z--SELCANI-DE-ROPORTAJ-.htm> (31.12.2017)

<https://dersimgazetesi.org/gini-kanli-asireti/> (06.08.2019)

<https://dersimgazetesi.org/kocgiri-asiretinin-yapisi-ve-kokeni/> (06.08.2019)

<https://tr.wikipedia.org/wiki/1821->

[1823_Osmanl%C4%B1-%C4%B0ran_Sava%C5%9F%C4%B1](#) (15.08.2019)

https://www.youtube.com/watch?v=kptsWZm3c_g (29.11.2017)

<https://www.youtube.com/watch?v=mbgDwEBYfEQ> (29.11.2017)

<https://www.youtube.com/watch?v=mDxegDSkkDM> (29.11.2017)

https://www.youtube.com/watch?v=ta8Qvzo4i_0 (29.11.2017)

<https://www.youtube.com/watch?v=W2OFzqY0EQY> (29.11.2017)

<https://www.youtube.com/watch?v=wBsiExjpOjQ> (29.11.2017)

<https://www.nisanyansozluk.com/?k=a%C4%9Fa> (12.08.2019)

Belgeyê Arşîvan

BOA. A. MKT. MVL. 10/85 ra neqlkerdox: Abdülkadir GÜL, *Dersim Sancağı'nın İdari Yapısı ve İdarecileri (1846-1918)*, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 3, Sayı: 17, Eylül 2015.

BOA. A.MKT. MVL. 17/63 ra neqlkerdox: Abdülkadir GÜL, *Dersim Sancağı'nın İdari Yapısı ve İdarecileri (1846-1918)*, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 3, Sayı: 17, Eylül 2015.

BOA. İ.MMS. 51/1320 ra neqlkerdox: Abdülkadir GÜL, *Dersim Sancağı'nın İdari Yapısı ve İdarecileri (1846-1918)*, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 3, Sayı: 17, Eylül 2015.

BOA. Y. EE. 132/39 ra neqlkerdox: Abdülkadir GÜL, *Dersim Sancağı'nın İdari Yapısı ve İdarecileri (1846-1918)*, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 3, Sayı: 17, Eylül 2015.

ÎLAWEYÎ

ÎLAWE-1

SANIKA KEÇELCÎ¹⁴⁵

Padîsayê bî, hîrê çênê xo bî. Roca juyê nê cînîya xo rê va ki “Sultanim! Nî çênekanê xo ki mekteb dîm.” Ne low sima zanê?

Ma nî çênekanê xo ki mekteb dîm, pêçî, çênekanê ma ra qe hes beno.” Va ki “Padîsayê m’, ti zana. Beno se ma nî oyretmenê çênanê xo bîyarîm çê xo.”

Oyretmen ard çê xo. Hîrê ten ê, hîrêmênay day wendene. Dano wendene. Roca juyê padîsayî va ki “Sultanim! So, çênekan rê vace ke ez son sûki, ci rê çik ki lazim o, mi rê vacê, mi rê yazmis kerê.” No şî, ama. Çêneka pîli va ki mi rê tîrkanî ver meqêş bîya. Çêneka bîni va ki mi rê nî bîya, î bîya. Çêneka qice yî kî. No oyretmen mîşterîyê na çêneka qici bî. Padîsayî ra nêtowreno tabî. Va ki ez se kîrî ki nî padîsayî halê bikîrî? Yanî serê nî padîsayî borî ki çêneki bîcîrî. Na çêneka qici şîye lê oyretmenê xo. Va ki “Oyretmenim!”, va ki “Hi?”, Va ki “Oyretmenim! Aqilê qafa ma yê nînganê to wo. Pêçî, pîyê mi sono sûki, ez çî ci rê vacî?” Vat “o wo ki to pers fito mi ra, adîbîber bîyaro.” Yazmîs kerd, berd, da pîyê xo. Pîyê xo şî sûki. Ê çêneka pîl o werteyêni ki ci ra çî lazim bî da ci, ci rê gurot. Ama sirê qice, fetêliyo, ê qice nêvîneneno, adîbîber çik o. Şî, nîya tukancî ra pers kerd. Yow vat tukancî vat, qusir di sêr meke, evet ez padîsa wo ama meger ki ti mi ra rind zana. No

¹⁴⁵ Qiseykerdoxe: Gulîzar Îyîtoğlu, 83 serrîye, dewa Çirpazun (dewlete name kerdo Arslandoğmuş) ya Pulurî ra, eşîra mexsudan ra, nêwendîye, tirkî nêzana. Tarîx û cayê qeydkerdişî: 2017, Dewa Çirpazun.

adîbîber çik o? Va ki padîsa vat o çik o? Vat, namê adîbîber namê padîsayî yo. Nêzon çend tînî serî, çend tînî leşî êşîr nîzno. Cayê de qafê mando, cayê de sayê mando ki tamam bo êşîrê xo. “Hiii, na çêna mi qerecê mi dir a.” va. Veşt ama, reşt çê, vengo celatçî da, vat na çêna mi berê celat kerê va. Çêneki kitabê xo girê da mênê xo ra, celatçî gurit şî. Gurit şî, nîya zê na koyê ma koyê ser a, “Yow na cênc a, padîsa çi zano ki ma çîsta nêçîsta? Pirên na naye vecîm, têrê biçîşîm, gonîya têre pirênê naye ra kîm, berîm padîsayî dîm.” Ardî ci, têrê çîstî, gonîya têri kerdî pira, berdî. Berdî padîsayî rê, va ki “Padîsayê m’ ma celat kerde.” Îyî.

Na çêneki kitabê xo gurit, ginê raye. Çîqa şîye, Heq zano. Heqî ra ber kîçî nêzono. Şîye, sê kerd ki berê yajîye di, lambeyêda îdarîye vêsena. Çêber kerd ya, şîye ki emin, text û tacê xo girêdayî yo, text û tacî ser o padîsa ronîstî wo, cilodî şîya do xo ra. Yanî heyn midari wo, gewseg o fiqari, hem cînî hem mêrdî.

Heya, mi werte di verda. Na çîqa ki şîye Heq zano, Heqî ra ber kîçî nêzono. Şîyê koyê de, sêr kerd ki çobanî qewali kerda fekê xo, qewale cineno. Va ki Alla, ma ez se kerî, nika no na koyî ser o no mi weno. Na sizilmisê nî çobanî bîye, vat ez wuwada to wa axrete. Heywax hey vat, to ez cayê têng de guroto. Na serê koyî di wuayîn û birayîni bena? Vana ez nêzon, ez wuwa to wa axrete, ti birayêdê min ê axrete. Ha nî kincanê serê mi, nî altunê vilê mi bîcî, ju verê bide mi. Î kincanê serê ay a verê dano ci. Cêna sona, dere de sere birnena. Sîlavê verêkî ancena qafa xo, poşt kî ancena serê xo, qotmîs bena sona. Sona zê vatena to, sona sê kena. Teber ra mandê. Berê yajîye de lambeyêda îdarîye vêsena. Xo wa lamba guriti şîye ki, padîsa wo, belî yo ama text û tac çîn o, cilo şîya esto ser. Cênîki heyn midar a, padîsa heyn midar o. “Ma bi xêr dî” vat “padîsayê m’.” Vat “Tî çi zana ez padîsa wo?” Vat text û tacê to di sêr konu, ti padîsa wa. Ama cilo şîya to do xo ra. Neynêşîya?

“Ax!” vat “keçelcê m’. Qî qalê derdê mi meke. Vat “Çayê?” Va “Lacê mi bî des howt serrî, bî vîndî.” Ama şûyanêda xo esta, heyn zeplî ya ki. Va “Padîsayê m’ deyî fal di sê kîrî kitab di?” Vat “Sê ki!” Sê kerd, va ki “Padîsayê m’! Lacê to wes o, ama zaf midari wo, asîrê xo zaf zelul o.” Keçelcê m’ ma ez se kîrî? Va ki san o, hownê mi yeno, ez lê sima di sixilmîs bîyo hown a sêrî. Sêrî lê na xizmekara sima di xo rê hown a sêrî. Heya

vano, xo rê so. Xizmekara xo rê vano çêna m' na keçelcîye bêro, lê to di xo rê rakuyo. Vana bêro rakuyo. Şîyê, leye de hown a şîye. Sê kerd ki, saati bîye des-didîni nêbîye, naye mêşe kerd ya, şîye mêşe. Darên na nan leteêde xo gurot, ju zompêde xo gurot, şîye axuri. Naye dime ra keçêlce sê kerd ki sandiqi kerde ya, layik ci ra vet, nîya heyn midari wo. Dêştî girêdayî yê, nincî girêdayî yê. Vat Say Zilîf, mi cêna yan nêcêna? Ê va ki ti pîyê mi rê bîya ewlad, ez nîşçun to bîgîrî. Naye no nan leteê eşt virnîye, xo rê bî bûl be fek a werd, qedit. Va nika ti mi cêna yan nêcêna? Vat e to nêcênu, ti wuwa min a. Naye kut, tepîya da sandiqi ro, sandiqi kîlt kerdî, amê cor. Amê, keçelci ama xo rê tepîya hurîndîya xo. A çênek a, tepîya amê hurîndîya xo. Vat şêrî lê mormêkî, vat şêrî leyê padsayî. “Padîsayê mi” vat “sodir ra hîrê teno qatiran ê, di teno qatiran ê qi nan ci medê, qi yêm ci medê, yêmsîz verdê. Çi aynî deqa ki mi vengo to da, bê.” Sodir ra beno ki sande, ancî sona uca de kona ra. Sê kena saate bîye des-didîne nêbîye nayî ancî leteyêde xo gurot darên na, a quli, qapaxi kerdî ya, şîye cêr axuri. Şîye axuri, sê kerd, sandqi kerdî ya, pîyê layîçî yî leye der o. Serê xo kerdê ya, sê kenê. Sandqi kerdî ya, layik vet. O nan letê ke hurdî, kerd virnîye. Ê xo rê o nan leteyêde xo ki werd, vat “Ti mi cêna Say Zilîf yan nêcêna?” Va ki “Ti pîyê mi rê bîya owlad, ez çitu to bîcîrî? E to nêconû.” va. Ana ki pirodo, tey cênê pê. Cênê pê. Benê nînganê qatiran a girêdanê. Parçî o pirtik. Layîçî vecenê anê ki, halê layîçî nêmando. Neyse, layîçî şî reşt mow û pîyê xo. “Dî” va “padîsayê m’, xatirê to, ez xo rê son.” Vat “Çêna mi, no malê na dîna têdî to rê! No rad o milçê mi têdî to rê, keçelcê mi” va. Î vat “Padîsayê m’, ez malê dîna se koyn? E xo rê sebeb o. Xo rê sebeb feteliyu.”

Ancî veşte ra, çantê xo gurot, ginê raye. Çîqa şîye, sê kerd ki, soyi koti ser, lambeyêda îdarîye vêsena. Be a lamba a xo gurot şîye, çêber kerd ya. Şîye zerri ki ca rakerdî wo, cêncê cili dir a. Padîsayî kî êndî îpê xo vişîyo. Di tîen sandalîyê xo mandê, qi tabayê xo çîn o. Na çêneki yî jîbena, nûes a. Vat “Padîsayê m’, no çik o, no çi halê tu wo?” Vat “Ti çi zana ez padîsa wo?” Î va ki “Ser-seketê to di sê konu, ti pasa wa. Ama tabayê warê to di çîn o.” “Ax!” vat “keçelcê mi. Des û howt serrî yo ki na çêna mi nûes a. Mi varêto xo, milçê xo, îşte altunê xo, têdî mi zay kêrdî, mi derdê naye rê derman nêdî.” Beno san di, vana “Padîsayê m’, e leyê sima di sixilmîş bîyo, xo rê son leyê a çêna to di xo rê pêy çêberî di kon ra, pesoyî son dûwazgu wanon.” Veceno ra, sono.

Sona, leyê çêna di hown a sona. Çêna xo yataxlîx a, sona vana ez sêrî xo rê dûwazgu ser o buwanî. Heya. Dûyayî bikirî ci rê. Tamam vano keçelcê mi, so xo rê. Sona bêçika xo... Neysi. Na sona, leyê naye di kona ra. Sê kena saati bîye des-dide, na veşti ra, emina xo vêsnê, yêmegê xo pot. Hîrê tînî koçkê xo tikmîs kerdî, axura xo kerdî ya, şîye axuri. Naye veng o pasayî da, vat bê. Şîyî, kerd ya ki êyyyyy... Naye arab guroto, binê hêrd dir a. Arab guroto, di tîn domanê xo estê. “Padîsa! To dî?” va. Sodir ra hîrê tîn kutkanê xo rê lep ci medê, hîrê tenan qatiranê xo girêdê, çendi deqqa ki mi veng ro to da, bê. Heya vano keçelcê mi. Tepîya nîya yî k’ vana, mêrdê xo rê vana...

“Pîyê min ê kutçî xora tek di tîn altunê xo mandê. Na fayî k’ dano keçêlcî. Keçelci êno mi ser o “pa-pa-pap” keno, tepîya sono, hown a sono. Neysi, sodir ra vezeno ra yê qatiran yêm ci nêdano, kutkan lep ci nêdano. Vano hîrê tenanê zextlîyan, mîletêdo zextlî bîya, yanî camêrdo zextlî bo. Ano, a sona axuri, axuri di cênê pê. Hîrêmênon-çarêmênon cênê pê, anê nînganê qatiran a girêdanê, kutko kisê ci kenê. Kenê parçe o pirtik. O yî reyeno ra, o yî reyeno ra. Vano keçelcê mi, xora tabayê mi nêmando. Xora yanêde suka mi mando, o yî to rê. Eyh vano, mi rê çi lazim malê dîna. E xo rê sebeb fetelînû. Vano keçelcê mi vano... Yaxiro qayîl nêbena. Nê-nê vana, padîsayê m’, mi rê bes o, e fetelînû.

Neyse na vezena ra, gîna raye xo rê sona. Sona, sowi kona ser. Êynî ser o, zana? Êynî beno, êynî ser o qawaxi esta. Vecîna a qawaxi ser. Vecîna a qawaxi ser, keçelci wo. Sodir ra padîsayê a sûki vano ki “Urcirê vano, sima nê usturu berê owiki, golîgu berê owuki!” Eskerê xo rê vano. Sonê, sodir ra di tenî herblî-cerblî camêrdî usturo anê. Resmê çêneki do êynî, ê usturî owuki nûwenê. Çerexînê, înan têdînû xo ser zê emînî çerexnenê. Padîsa vacîno, yow vano qeda sima rê ama, sima usturu elger nêkenê? Padîsayê mi vano, nêzon vano, verg o mi, adam o mi çik o na qawaxi ser o, resmê aye do êynî, golicî owuki nûwenê. Çêka xo girê dano, nîsan cêno, nano pira. Vano ti ki adam a, veng xo fiye. Ti ki hes a, bê war. Ti ki nêynêşî ya bê war, nêna war, non to ra. Êndî kafîya xo birîye, amê war. Amê war ki Keçelci wo. Keçelci, ça vecîya quwaxi ser? Ti zana padîsayê mi va, pesow a, verg esto, mordem esto. Ez tersu, vecîyo quwaxi ser. Îyî. Cêno, ano. Zaman mîyan na sono, çîqa mîyan na sono. Çadira Keçêlcî ayrî ya. Rocê no padîsa piro sêr keno ki, lowo na çênek a hama na çêneki... Qabê xo xo ser ra sirmîs kerd, kîşt a xo di na ro,

cayê xo kerd, hona ci rê î sê kerd, dî. Î di sê kerd ki a çêneki di sêr kenê. Bî sodir, eskerî rê va ki oyro va ki kut o pîncê xo banco zerri, robaro rakirê, banyo bikirê. Têdi yî kerd. Va ki keçelcê mi ti yî biki. Va “Ya padîsayê mi! Loy non ning û destanê to ra. Son na cêr deri, verê çêm di owuka xo koyn xo ro, yon.” “Yox” vat “owuka xo banci çadira xo, çadira xo di owuka xo xo ro ki!” Nî nê henti qapaxê çadiri dard we. Na berbê, kafîya xo birîye. Cêrê ver ro, cêrê ser ro, îmkan nêdî. Naye banyo kerden di, kincê xo vetî çîsta xo di nayî ro. Owuka xo ki kerdî xo ro, î destê xo rada, î qabê serê aye gurotî, eştî adir. Berbê. Ya padîsayê m’, vat, ça mi ro naye kena? To qocê padîse wa. Ez axirê keçelci bîyo, amo wertê tabura to. Ça nê qusîr be min a kena? Lellê xo rê va mefindi vat, so sûki, qatê kincanê cînîyu bibirni ama ni dest ci gino ni meqes. No şî, qatê kincî birnayî ardî. Çêneki pira nêcêna. Padîsayê m’ va, qabê mi bidê mi. Vano ez zon vano, ti çênec a. Ama goyîlê mi koto to, mi bîcîrê yî posman a, mecîrî yî posman a. Berbena. Kincanê î cêna pira. No ano, naye cêno, çoyres roci doxil cineno. Padîsa wo.

Neyse, gel zaman gêt zaman, layik û çêneçêde nî bî. Naye nîya zerri ke pira, kesretida xo anti. Kardî guret, ser o findet. Vat to na kesreti ça anti? Ti be varêtê min a qayîl nêbîya? Ti be çêrîya min a qayîl nêbîya? Ti be nî eskerê min a qayîl nêbîya? Ça tu na kesreti anti? “Ya padîsayê mi” va “Sultanim” va “Ez be hemîya to wa qayîl bîyu.” Kafîya xo birîye, vat “Mow û pîyê mi koyt mi vîrî.” Hiiii vat, ma çîyo reet o, va. Vat, sodir ra dema emînî hîrê tenu eskeru, ju lellê mi esto ki yanî canê xo mi ra dano, yanî o qeder ki rind o. Xayîr vana, ha nîya oz pîyê mi bo raye nêson tey. Eyro ki ti mi di yena, to berê, son. Ti ki mi di nêna, e nêson. Ma vano no esker se beno? Vana e cayê-mayê nêson, e nêson, qe nêson. Nê vano îllam tî ya sêrê. Naye cêno, çîqa ki sono. Aye xapneno fîno raye, hîrê teno eskero dano ci, ju yî lellê xo dano ci. Xêlê ca ki sonê, na dorme sê kena ki padîsa tey çîn o. Ama êndî raye nême kerda. Sandî beno, çadiranê xo cênê ya. Dî-hîrê tèn eskerî, ju yî o lellê î yo. O çadira xo nêcêno ya, yeno çadira çêneci. Dî tenî yî domanê xo estê. Êno uca vano, sultana padsayê mi, ha ez bîyu, ha padîsayê mi bîyu. Destê xo dana mi bidî vano, nêdana mi, ti zana, layîkê to seri birnon. Vana e destê xo to nêdon, layîkî serinêbirnena îster canê mi seribîbirni. Ez aye nêkoyn. Layikî seri birneno, na destê lacî kena ci ra ercena cêbê xo. Beno sodir, vano urcîrê, esker cêno qotmîş beno. Xêlê cayê bîn

ki sono, ancî beno san, ancî çadiri cêno ya. Vano nafa destê xo dana mi? Vana xayir, e to nêdon vana. Nafa yî kî çêneki seri birneno. Ancî destê çêneki kena ci ra, ercena cêbê xo. Êndî zaf yenê, tayn ki yenê, Heq zano, Heqî ra ber kîçî nêzano. Sonê verdê koyê dê, çadiri cênê ya. Vano nafa destê xo dana bidî, nêdana, nafa yî to seri birnon. Teseliya naye kona. Vana bîya î şîcîmî mênê mi ercê, ez sêrê na cêr deri, aptesê xo bîcêrî bêrî, ti yê mi e yê to. Sîcim erceno mîyanê çêneki, çêneki semsêr sona deri, şîcîm kena ya, girêdana kuri ra.

Kurri. birr o. Axaç, axaç, ya. Girêdana dîregi ra, îştî a na dîreg a. Girêdana pira. Semsêr nîsena ci, haydî verê çem ro sona. Sona, çîqa sona, ancî sûrî di vecîna. No sê keno ki kutçî kenê daliki ser. Heya, birik o yanî. Kona binê birçî. Doti ra şûyanî mayl êno, na nati ra xo ercena ningu. Vana ti birayê mi, ez wuwa to. Heywax hey vano, na çêrîya (çêrîya) to, na rindecîya to, na berîyê yazîye di na koyî ser o. E vana mi to rê vata. Ti birayê mi, e wuwa to. Vana nî altunanê mi, nê kincanê serê mi bîcî, ju verêk bidê mi vana. Na kincanê nî serê xo vecena dana nî şûyanî. Altunanê vilê xo vecena dana ci. Ju verêk bena, dere di seri birnena. Poştîçê verêçî ancena xo ser, şîlavî ancena rîyê xo. Î yî ancena rîyê xo, yena. Yena, qarşîyê suka pîyê xo di vecîna. Sê kena ki, çê pîyê aye ra qab beno teber, samîyo vecenê. Na sona vana waê no çî qab ê, çik o, nêynêşî yo? Vana, şûyanê qazlarê padîsayî merdo, ma samîya î vecêym. E ma vana, nêbeno ki î pasayî rê vacê minî bîcêro hurîndya î? A wa ki samîyu kena vila, şîye padîsayê m' vat, keçelciyê na wo amo îta. Vano ma se beno mi bîcêro hurîndya î şûyanî. Vano bîcî bîcî, gunek o, bîcî. Cênê zerri. Bêrîm eskerîye, berîme lellê pasay, berîm lellê mêrdê çêneki. Yeno uca. Nî, peyser cêrênê ya. Vengo eskêrî dano, vano urcîrê vano, qehpîye rema şîya. Domanê xo yî seri birnê. Rema, şîya. Cêreno ya, sono. Mêrdê na çêneki vano, padîsa, û adîbîber o. Ê adîbîber vano ki çik o vano se bî? Vano qehpîya to şîye, domanê to yî seri birnê. Ho lesa xo yî na wa. Eskêr rê vano sima meyîtê nî domanu odarê, ez son. Ê lellê xo yî k' cêno. Hîrê tenanê eskeru cêno, yeno. Yeno suka pîyê aye. Yeno dorxî sono çê padîsay, sono çê pîyê çêneki. Ma bi xêr dî, xêr bi silamet. Sandi ki beno, neyse birayê xo rê vacî. Şîm, vano, lê keçelciyon. Yanê sonê lê qazo. Ê vanê padîsayê m', ti qoce padîsa wa, îta rosi, text û tac esto. Vengo înu dayîmî, înu ayîmî îta. Îyî vano. Anê, yenê ki têleyê, o xocê xo, xocê a çêneki, o lellê î lacî, lellê Adîbîbêrî, yanî waştîyê a çêneki, o lelli wo ki î domanu seri

birneno o, pîyê çêneki, muwa çêneki yenê çê mormêçî, yenê çê pasay. Na doti ra qotmîs bena, keçelci wo daa, ê vana meymanêne! Meymanê Heqî vana, sima amê xêr amê. Nêbeno ki ma rê hêçatê, saniçê qêş kerê? Saniçê ma rê qêş kerê. Ê keçelciyê bînî têdi pernenê î ser, êêêê vanê, keçelciwo boyin! Nafa kî saniku qêş keno. Ti çi zana saniku qêş kîrî? Qêş keno, qêş keno, vano, Adîbîber o vano. Vano ez ê xo hên badîga qêş nîkoyn. Yê zerrî zerri di findêrê, yê tebêrî zerri mêrê. Eki ez sima rê qêş kîrî. Hay hay vano. Çîltî yî vana, padîsayê mi, vana çêber çîlt ki, çîlt bîya binê cayê mi. Çîlt bidê mi, nêdana mi, binê cayê xo ki. Qay yê zerrî teber mesêro, yê tebêrî zerrî mêro. Eki ez sanika xo qêş kîrî, ez zobî qêş nêkoyn. Tamam vano keçelcê mi, tamam. Çêber çîlt keno. Xoce nîya nîseno ro, lelle leyê padîsayî de hên nîseno ro, Adîbîbêrî yî werte di nîseno ro. Vana padîsayêne, ez sima rê saniki qêş koyn serê sima deceno. Hama, çi qusir ki koyn mi rê ef kerê. Tamam vano keçelcê mi, tamam. Vano waxtê de padîsayê bî, hîrê tîn çênê xo bî, çênê xo qeyet nazlî bî. Sultana xo rê va ki, sultanîm va ma nî çênekanê xo ki mekteb dîm, çênêçê ma xerc benê yanî. Ma bê, beno se, ma oyretmenê çênanê xo bîyarîm çê xo. Ez tepîya a saniki qêş kîrî ya ca verdî? To rê von, zana. Ez o tepîya aye qêş kîrî.

Roca juye padîsa sono sûki. Vano cênîçê, bê so lê çênekon, ci rê ki çi lazîm o, mi rê vace. A juyê va nî mi rê bîyarî, a juyê va mi rê qutmîye bîyarî, kîncu bîyarî. A qica xo veştî ra şîyê lê oyretmenê xo. Eki çîmê oyretmeyn çêneka qici do, padîsayî ra nêtowreno. Vat, oyretmenîm, aqîlê qafa mi ya nînganê to wo. Pîyê mi sono sûki, ez çi temi kîrî? Ê yî va ki eki to pers fito mi ra se, ancax ki Adîbîber teme ki. Ama ez çi zon ki Adîbîber çik o. No pasa şî sûki, fetêlîya çerrexîya, yê çêna pîli dî, yê werteyêni dî, yê qici nêdî. Ê qici nêdî, şî leyê tukancî. Tukancî, va. No Adîbîber çik o? Êhhh vat padîsa! Adîbîbêrî kaym ki namê î dardo we, têdi seri birnê. Wêêê vat na çêneka mi qerecê mi dir a, hên kena ki serê mi boro. Padîsa ama çê, çêneki dê qasapçîyon, va ki berê ha î koyî ser o seribibirnê va. Serê naye cellat kirê. Nê cellatçîyon berdi, qêmîsê çêneki nêbîy. Têrê çîste, pîrênê çêneki vet, ke pîrên na, ard da pasay, va ki ma çîste. Na çêneki şîye, îştî raştê sûrîcî bîye, bîye keçelci. Şîye, na çêneki reynê ra, no layik reyna ra. Neyse. Bêrîm padîsay. Hên nîya? A çêneki nika ki îta qêş kerd, esas na saniki tepîya qêş bena. Şîye, çêna padîsay arab guroto, o reyna ra. Şîye, layik xizmekara xo hepis kerdo, şîye o reyna ra. Nafa yî şîye

nêjdîyê suka Adîbîbêrî. Keçelci wo. Şîye, vecîye qawaxi ser. Sê kerd ki di tînî xizmîkar, her ju herbo-zerbo, eskerî. Nî usturu anê owuki ser, resmê çêneki cêr do owuki, owuki nûwenê ostorî. Ostor nîya pirkeno, padîsa vacîya. Yow vat, sima rê çî qeda ama sima usturu elger nêkenê? Ya padîsayê m' va, nû çik o na dari ser o? Na dari ser o çîyê esto, na dîregi ser o. Ama ecep mordem o mi, pêrî ya mi, têr a mi çik a? Nêzon çik a. Neyse nî şîla çarnê ci, va ki ti ki adam a, juanê ma ra zana, bê war.

Teseliya naye koti. Ama mi koyt di ca verda, aye nêzon. Heya. Bê war, nêna war, to çîson. Na amê war. Keçelci wo. Berde. Çadirî guritê ya, çadira naye ayrî ya. Na roca didêyîne, padîsayî çax kerd ki na çenek a. Va ki eyro esker mefindiro, têdî çadiro yakirê, banyo bikirê. Vat keçelci ti yî biki. Na berbê. Ya padîsayê m' vat, ez son ha na cêr çêm ver di nîson ro, denizî ver di, owuka xo koyn xo ro yon. Nê va, çadira xo di owuka xo xo ro kirê! Vat padîsayê m' nêbeno. Beno, vat. Owuki kerdi xo ro. Nî çadiri lani kerda, piro sê kerd ki, çêneçêda henên a, mewu-meqi, tey sê ki. Nî destê xo binê çadiri ro berd, qabê serê naye gurotî, keçelcê serê naye gurotî, eştî adir. Lellê xo rê va ki bê lellê mi va. Qatê kincu sûki ra bibirni bêro ki, ni dest ci gino ni meqes. Şî, qatê kincê cênîyo birnay. Ardî, dayî pira. Nî na çêneki giroti, çoyres roci doxol cinit. Çiki pasa wo. Zaf şî tayn şî, Heq zano. Layik û çêneçêde xo bî. Sima vanê hêrbî qêş kî, ez aye ra hêrbî qêş kon. Naye sê kerd ki, a roca juye zeri sirmîs kena, kesreta xo ante. Vat, ti keçelci bîya, nika ça to kesreta xo ante? Ti be mal-meta min a qayîl nêbena? Ti be xezna min a qayîl nêbena? Ti be eskerê min a qayîl nêbena? Na kesereti ça ante? Sultanîm vat, ça to axê mi guroto? Kardî guroti ser o findet, vat helbet derdêdi to esto. Aye vat derdê mi, mow û pîyê mi kotî mi vîrî. Teseliya mi koti. Va ki to bon rusnon çê pîyê to. Ju lellêde mi esto, tûûûû, ne pîyê mi hênî yo, ne birayê mi hênî yo. Nê, va. Ti ki mi di yena, son. Mi di ki nêna, nêson. Teseliya nî koti, va ki tamam. Veşt ra, tenê ca tey yolcîne kerdi, raye nêmi kerd-nêkerdi, cêra ya pasa, kerdi xafilîsîz. Na şîye, berê yajîye di çadirî guritê ya, xo dimi sêr kerd ki pasa çîn o. Lellî çêneki seri birnê, lellî layik seri birna. Lellî nafa yî gurot çêneki ser o findet, vat nafa yî to çîson. Na çêneki teseliya xo koti, va ki lellê pasay, bîya sîcim bercê mênê mi, ez serî na verê çêmî, aptesê xo bîcîrî bêrî, ti yê mi ez ê to. Tamam. Sîcim eşt mênê, na şîye kerd ya, girêda dîregi ra. Semsêr! No veşt ra, lellê Adîbîbêrî veşt ra, esker gurit peyser cêra ya

şî. Vat ya padîsayê mi, qehpîya to çênekî seri birna, layik seri birno, aha la mi ant ant ant, ez amu şîyo ki la girêdo dîregî ra, ba xo bîya vîndî, şîya. Eskerî rê va sima na canaza domananê mi odarê, ez sêrî.

Êêê vat, keçelcê m', çi sanika to wes a. Adîbîber o vano. Çiki çax kerd êndî cînîya xo wa da. Êêê vat keçelcê m', çi saniçêda to wa wesi esta. Na amê qarşîyê suka pasay di findete, sê kerd ki qabî zerri ra benê teber. Na şîye va ki anam vat, nî çi qab î çê nî ra vecînê? Va, qal meki, keçelcê xo merdo, canazi do. Vaki sêrê pasayî rê vacê se beno mi bîcêro hurîndya îno. Va ki sêrê vacê bêro, va bêro. Ard, gurot hurîndya îno. Va meymanê Heqî, zanê? Sanika mi waxt o biqeydîyo. Ama ê tebêr zerri mêro, yê zerrî teber mesêro. Ama xocî yo oyretmên ya elamet a. Yanî soyîm towalet, soyîm emin, nêverdano. Naye destê layik û çênek a vet, xonça ser o na ro. Va no destê lac û çêna to wo. A no lellê to wo, no yî xocê min o. Nînûn nîya kerdo ez. Nînûn no hereket serê mi di ardo vato. Saniki şîye xo rê, ez mando sima rê. Qeydîye, êndî bes o.

ÎLAWÉ-2

PÊLÎL DÎWANE Û HALÎL¹⁴⁶

Nîyadi, Pêlîl sono kozik virazeno, î ci ra kozik herînenê ya. Juyo bîn yeno vano ju k' mi rê virazi. Vano nî kozikî cennetî az virazon, ey cenet haq kerdo, to rê çîn o. No Pêlîl Dîwani qeyta hêç rozê nîhuwîno. O Halîl zof zengîn beno, yanî surî sahîbî beno, zengîn beno. Xanê ey Erzingan o, koyt o, xanê ho esto hona raye ser o. Pêlîl Dîwanî ra vano “Uff, no bom o feqîr.” Milêt fîno ra dimi vano ala so nîyadi, no birayê mi Pêlîl Dîwanî ki huno, bê mi ra vazi, az zof altunû dan to. No taqîb keno, dimi sono. Nîyadano eki şî kot qasabxani; eki mîyê seri birna fîşta dari, bizi fîşta dari. Vato az van guna birayê mi mi ra pers beno. O mordemo ki dimi sono, o kî dînlemîs keno. Mîye ve linga ho, bizi ve linga ho. Demik guna ey mi ra pers nîbeno. No vozeno yeno, Halîl la vano ki Pêlîl Dîwani ewro huya, huya nîya va. Vano tamam.

Sono ki ha wo cem gureto, tomir cineno, cem gureto. Vano “No budela wo, feqîr o cem cêno. Na wo malê mi esto, perê mi estê, çîyê mi estê. Bê buwre.” Ca verdano sono. Haq tarafîndan no sono kuno banyo. Sono kuno wertê oxwî, oxwî keno ho ro. Wertê oxwî di çiplax manino, beno esketegi. No remeno. Halîl dowî ra remeno. Çiplax mendo, dowî ra remeno sono ki cayê di mormekê citî rameno. Sono pê qurçî di vindeno, xo darino we. Gayî sonê çimê ho ginenê ci, gayî xof kenê, gayî nîsonê. Vano ki no çik o pê na qurç de? Wayîrê gawû vano, uwo ki citî rameno. Sono nîyadano, cînîk a pê qurç di, sûlf a, anadidoxmi wa. Heya sûlf a, çiplax a.

Az namê hu nan naye ra kî. Camord o, bîyo cînîki ya. Vano az naye kî con, vano sima hurdêna kî ho rê bigurîyê. Şîyo cêm di pê Pêlîlî huyo, amo, na ray kî bîyo cînîki wertê oxwî di. Uza ra kincû dano pira, beno lowê ho, hurdêna pîya, lowê ey di manino.

¹⁴⁶ Qiseykerdoxe: Fatma Guler, 90 serrîye, Taxa Şixankî (dewlete name kerdo Atatürk Mahallesi) ya Mamekîye ra, eşîra kurêşan ra, nêwendîye, tirkî zana. Tarîx û cayê qeydkerdişî: 2017, Taxa Şixankî.

Howt serri lowi di manino. Her serri doxum keno, domanê ano. Howt serrî di howt domanû ano. Pesew û peroz dijdî ya bervenî, yalvarmîsê Hayq beno. Vano “Haqo!”

Sono ki birayê ho ha wo cêm dir o, cem gureto, tomir cineno. Vano “*Demîne hûy! Cemîne hûy!*” Vano sen doquz taneyî doxirdin hona îmana geldîn? To hondi howt tên doxirmis kêrd, new tên doxirmis kerdî hona amay îman tu? To hata nika îmansizi bîya. Tu nika new tên doxirmis kerdî, hona amay îman. Tamam. Na ray sa vano? Vano az çitur guna ho ef kerî? Qayitê kitavî beno, vano “So, xanê virazi howt rawû ser o.” Yanî howt rayî yenê-sonê. Uza xanê virazi. Vano uza di belkî guna to ef bo. Nû sono başlemîs keno, Erzîngan o, Erzîncan o. Uza di xayn virazenê, xanê golîgû, golîgû benê ci. Birayê ho, Pêlîl sono tepîya, Pêlîl Dîwani sono. Vano ki na xan tenê serber berz verdi.

Vano golîgî ret berê sêrê zeri a. Pêlîl Dîwani zono ki royê ney kuno heywayn. Vano berz virazi, şemugi berz bêro. Vano yanî golîgî ret berê şêrê zeri, berz virazi. Vajîno pedi, vajîno pedi, vano wunca ama qarisê îsê mi bîya? Pêlîl la vano.

O sono, no gineno piro mireno, royê ney kuno atî, kuno ostoyr, beno ostor. Her kes golîgûnê ho ano, voreno, beno zeri. Se kenê, oncenê-nîyoncenê nîsono zeri çêber ra. Çêber alçax nîyo. Son di goys di veyn dano, vano “Biraaa! Mi to ra va ki serberê çêvêr berz verdi. Tu na rozi di sîliye ver ra nîmendêne. Tu va ki tu wonca qarisê îsê mi bîya? Nîyadi tu çitur sîliye ver ra menda. O xan vanê hona esto, nîzonon. Namê birayê pîlî, uwo ki Haq ra, pê Hayq qayîl nîbeno, pê towayî qayîl nîbeno, zof zengîn o, namê ey Halîl o. Heya, birayê Pêlîlî yo pîl o. Ama Pêlîl Dîwane kî ho rê budelayê Heq bîyo yanî her çî kî ci ra oseno, dewrê bîyo. Her çî zonuno yanî, kam se beno, kam çitur beno, her çî zono. O kî Pêlîl o.

ÎLAWÉ-3

ÎQRAR SADIQ¹⁴⁷

Ju eştbîyo ju çîni bîyo; Îqrar Sadiq eştbîyo, muwa xo eştibîya, ju kî pîyê xo eştbîyo. No pîyê xo zaf perisan bîyo, muwa xo *hamîle* monda, perîsan bîyo, muwaye dowi di ca verda, şîyo seyîr. Şîyo xo rê gurîyo. Zaf mando senik mando, na muwa xo doxim kerdo, layikê xo deyra bîyo girs, layikê xo şîyo mekteb. Domano ci rê vato, tey kay kerdê, ci rê vatê “Lacê cînika vîyaye! Pîyê xo çîn o!” Layikî bi domanan a do pêro, layik amo muwa xo rê çê de qêş kerdo, berbo, vato “Pîyê mi kam o?” muwa xo rê vato “mi rê vaci!” Mi rê vaci, pîyê mi kam o. Muwa xo vato “Lacê m’ pîyê to esto, pîyê to çîn o *değil*. Esto vato, pîyê to esto ama filan-filan şeyîr di xo rê şîyo gurîno.” vato. Vato “Ez son lê pîyê xo.” Muwa xo rê vato ez son lê pîyê xo, no berbo, maye nîşkîya elgi kero. Tabî Îqrar Sadiq siro ki sono ya, di teno çîvixo beno keno binê zibilî, dareno we. Vano lacê mi ki beno, di teno çîvixo binê zibilî a veci, juyê ostor o, ju k’ çûyê deştî yo. Ningi berco ser, bêro lê mi. Ninga xo berco ser, bêro lê mi. Tabî na sona ê uşîranê î binê zibillî a vecena, ana dana ci. Benê ostoyr, nîseno ci. Tasê hewla pocena, nanê yî sana mîyani, keno çixim, buxçiki girê dana sana mîyani, vana so xo rê.

Sono, zaf sono senik sono; raye ra juyêde fîqarî raştê ci êno, vano “Ey îj to di yonu” No vano “Ti mi di mê! Ez vano son lê pîyê xo, ti mi di mê” Vano “Nê! Îllay ey îj to di yonu” Tey sono. Tey sono, zaf sonê zenik sonê, sonê çayiri di tabî benê teysan, tabî golîga xo bena teysan, ba xo benê vêsan. Sonê ju çayiri di yenê war, fetelînê, owuki vînenê gola xorîye di. Layikî verdano ra wertê owuki, o tey sono, haval beno sono. Îyîj qijî verdano ra wertê owuki, vano ti qic a, ti ama nîşkîna mi biancîrê. Ti so na çali ra owuki bidi mi ez bisimî, ostorî kî bidi ez ostorî kî mird kerî, ez peynîye di to anconu, nîseym ci sonîm. No vano ez nison, ti mi nîşkîna biancîrê, îllayî zor keno îllayî layikî keno ci. Layikî keno wertê quyî. Owuki dano ostorî, ostorî keno mird, nafa kî dano mormekî, mormekî k’ weno beno mird. Vano di mi banci. Vano ez to nêanconu vano, ez to uca di elgi kon vano.

¹⁴⁷ Qiseykerdoxe: Dîlîf ASLAN, 70 serre, Pulur ra, eşîra balikan ra, tirkî zana, wenda nîya. Tarîx û cayê qeydî: 2017, dewa Îne, Xozat, Dêrsim.

Vano çayê mi nêancenay? Vano söz bidi mi, îqrar ki, ma ki şîme lê pîyê to, ti mi kena lacê pîyê xo, ti kî zê mi bena şîyani, bena yanî koçekê mi. No vano *yapma bele yapma*, yanî ez son pîyê xo vînonu, arcuyê mi esto, ez son pîyê xo vînonu. Vano nê nê, îllaym söz dana mi sa ez to vecon, nêdana mi se ez to nivecon. Uca di o söz dano ci, vano îqrar sadiq olsun, söz sana verem, vato ez bon zê to çoban, şîyanê to, ti kî vato Îqrar Sadiq bi. Namê layikî Îqrar Sadiq o ya. Ti kî Îqrar Sadiq bi, ez to pîyê xo rê heyn gostermîs kon.

Nî ginê raye sonê. Zaf sonê senik sonê, sêr kenê ki huwa ra tekê jîndan esto huwa ra kemer. Mordemê amo, pira aşî ra mendo heyn huwa ra. Jîbeno. Vano “Key Îqrar Sadiq êno mi reyneno ra? Îqrar Sadiq mi rareyni! Îqrar Sadiq koyt di mando, bêro mi rareyno!” No findeno, xo ra evero sê keno, layik aşî ra dardikerdayî yo, aşî ra wo. No vano ez se kerî vano. Ez sêrî serê aşî. Sono serê aşî, xo aşî ra erceno bini, î kemerî ra xo erceno bini, se ke êno dûsa î, destê xo nîya fîno pira, xo di hel keno ano, ano cêr. Se ke yeno cêr, sêr keno ki bimbarek îca ra veşt ra ebi ostorî ya, veşt ra, hurîna nînganê î ra toz duman darîya we huwa. No vano ki o çik bî îca ra vecîya şî? Hezîretî Alî bî, ama îqrarsadiqîna to gostermîş keno, to di sêr keno. Hezîretî Alî nîşt ostorê xo, şî. Cêno dismala xo veceno dano î, vano so hurînda nînganê î ra, o koytî ra şî hurînda nînganê î ra na dismala mi pirrê qumî ki, bîji bê. O sono, hurîna nînganê î ra dismali keno pirrê qumî, cêno ano, vano naye xo di bîji so. No gino raye, a herra xo, qumî xo di beno. Nafa kî sono ki sûrû raye ra sono. Sûrû dûzmîsê raye bîyo sono. Ju vereko qickek gino wertê çamuri, nata dêmdîno, ota dêmdîno, nata dêmdîno, nîşkîno sêro. No î vereki cêno, şûno, beno nîya cayê açux di nano ro. Se ki tenê ci ra dûrî kunê sêro, no veyn dano ci, “Ya Îqrar Sadiq” vano “peyser agêri” vano “bê lê mi!” Peyser gêreno ya sono lewe. Vano “Nî di tene tûyonê mi bîgî, wertê xete ki, cebkê xo ki, wertê dismala xo ki.” O vano e nînu se kerî? Vano “To rê lazim benê, tey înu bîgî!” Înu yîk gêno, înu yîk keno uca cebkê xo, darenno we. Epey zaman daha sono, tenê daha sono. Sono nafa kî sê keno mircoliki raye ra sonê. Duzmîş bîyê, raye ra sonê. Sê keno ki juyî gina çamuri, nîşkîna sêro. O ayî k’ gêno, şûno, ayî k’ kinar di nano ro. A mircoliki kî tey kuna jan. Vana di teno tûyonê mi bîgî, a nî î serê seri ra, xo rê wadari vana, to rê lazim benê. Ya Xizir vano Ya Hezîretî Alî! No çik o vano, her kes namê mi

zano, veyn dano mi, tûyê xo kî dano mi. Meki vano ez xo rê bîgîrê, mi rê lazim benê. Tabî înû kî gêno dareno we.

Sono. Ginno raye sono. Zaf sono zenik sono ki a seyîra ki pîyê xo tey o, a seyîri di vecîno. Pers keno nata bota, ez lacê Îqrar Sadiqî yo, ez lacê nî filan mordemî yo. Ez amon pîyê xo vînon. *Orda da bî tene* pasa eştîbîyo. Vato sêrê nî mordemî ra pers kerê, o lê î mordemî de gurîno. Sonê î mordemî ra pers kenê, vanê filan-filan ca do. Îta di gurîno. Sonê fetelînê çerrexînê, î bi î mordemê xu ya sonê, sonê pîyê xo vînenê. Sonê lê pîyê xo, lê pîyê xo di nîsenê ro. Sandi ki beno, qêş kenê. No vano “Ez lacê tû yo.” Î keno lacê xo, be xo lacê î nibeno, î mordemî keno. Vano no lacê tû yo, ezî k’ xo rê çobanê nî yo. Vano “No çito beno lacê mi? No kamil o, pîl o.” Vano “Nê-nê” sondî weno, vano “O lacê tû yo, ez lacê to nîyo.” Îca di söz dano ci. Ano îca di, vano royserê vano, ez serê to don piro. Pîyê xo vano. Lê padîsayî dir o ya. Ez serê to don piro. Hîrê rocî serê to *ayrî* non ro, lesa to *ayrî* non ro. Hîrê rocî *dûşûn kafanda, bana doğrusunu soyle*. Mi rê *dorxi* vacî. Hîrê rocî serê î ci ra keno, uca di nano ro. Hîrê rocî beno tamam. Hîrê rocî ra tepîya ancîya ano vilê î ser o nano ro, ancîya beno wes. Vano mi rê *dorxî* vanay? Vano to rê *dorxu* vonu. *Dorxu* vano îşti ez lacê tû yo. Ma nîya-nîya raye ra amayîm, nî nîya ez eşto quyî, mi rê nîya va, ez kerda *yabancî*, be xo bî lacê to, mi söz da nî. Îqrar Sadiq o ez. Îqrar Sadiq ez o, lacê tû yo. Vano söz bîdi mi, cayê di vano eminê mi esto, *bağlamam var*, temburê mi esto mixara di. Pê howt teno mixari dir o, en oda peêni di dardikerdayî yo. Ti ki sonay î mi rê vecena, anay; ama heyn biki ki ti siro ki sonay î temburî nana ro, qî veng megino têla î temburî ro. Veng megino piro, î howt odan a vecî teber. Ti ki vecîya teber, da taba nibeno to rê. Ama se ki, siro ki veng gino têla temburî ro, vato des û di koyî têdi veng danê jubînî, vayê nati ra vezeno ra vayê doti ra vezeno ra, to uca di *yox* kenê. Heyn biki ki veng megino piro.

No ginno raye sono, î howtmeno odo ro kuno en pêeni, sê keno ki tembur ho wo oda kosi di dardikerdayî yo. Îca ra yawas nano ro, keno destê xo, gêno ano, waxto ki kêber da daha vecîyo teber, têla temburî se bena veng gino piro. Tabî no îca terseno, *yox* beno ya. Uca di veyn dano Heqî. Ya Îqrar Sadiq mi îta ra rareynê, îta ra mi vecê yanî. Mabênê î di teno kêbero di, vayê êno nat-dot, koyî dest danê jubînî, o va uca ra î veceno teber. Tembur ano dano pîyê xo. Howt daxulon o howt zurnan a îca di veyveyê î keno. Uca ra

tepîya nafa kî benê kenê zerri, beno mûşterîyê kêneki. Ez *atlatmîş* kon, xo vîr ra kerdê ya. Beno mûşterîyê kêneki, padîsa ci rê vano ki ez howt bar korek howt bar cew howt bar genim son pê, nê ju oda di kon pê, nî layik bon oda di lê di non ro, hata sodir nî pêro mi rê seçmîş kero. *Ayri-ayri* pêro, ju hebi ju hebi di nêşêro, vilê nî daym piro se ki sêro. Benê kenê oda, ser o kêber kîlt kenê. Sor ra sono, kêber ser o keno ya... Ya no pesewe berbeno, lê î hebî de nîseno ro, berbeno. Vano Ya Îqrar Sadiq ti mi di *yardim* ki. Ez se kerî, nî çito weçînî? Yanî hergu ju ra howt barî, kerdo zerê ju oda, layik lewe di no ro. No berbeno, sêr keno ki, se ki veyn dano Îqrar Sadiqî vano ti mi di *yardim* ki, sê keno ki locini ra, pençero ra, qulikanê dûyaro ra mircolikî ênê, mircolikî ênê, mircolikî ênê. Zeri beno pîrr, şîya keno. Tey kunê jan vanê ti uca roysi. Pêro çînenê we. Korek, cew, genim, pêro *ayri-ayri* jubînan a çînenê we, tixi kenê, pêser o nanê ro. Sodir a sono padîsa kêber keno ya, sêr keno ki her kes pêro *ayri-ayri* pêser o çînto we, no ro. Vano no nîya bî.

Vano findî ez şartêde bînî nî rê bibirnî. Şarto bîn çik o? Vato qoçê ti sodir a bîya ser qela, qoçê kî ez onu ser qela; verdeym pê, qoçê mi qoçê to qela ra eşt bini, ez qazanmîş kon. Qoçê to qoçê mi qela ra eşt bini, ti qazanmîş kenay. Qoçê mormekî êno, mordem xof keno, zê boxî yo îyê padîsayî. Tabî no mormek ancîya sono kuno zeri berbeno; qoç koytî ra bêro? Ancîya veyn dano Îqrar Sadiq, vano “Ya Îqrar Sadiq! Bana yardım et! Ez se kerî?” Sêr keno ki verekodi çilmin locin na ama bini. No gêno, uca nano ro, kuno ra tabî hûynê xo nêno. Vezeno ra sat defê tey sêr keno, vano e vin no se bî, e vin no çutan o, sê keno hata sodir bîyo zê boxî, kêber ra nêno teber bîli. Dûway keno, vano “Ya Îqrar Sadiq, to mi di yardım kerdo, miradê mi kerdo; ez to rê nizon çik-çik sere birnon.” Tabî î beno serê qela di verdano jubînon. Qoçê î layikî dano qoçê padîsayî ro, qela ra erceno bini. Kopir fîno îştîrî ser, seke danê pêro, kopiro sûr binê îştîrê qoçê padîsayî ra yeno, vano daha ca verderê, vilê nî pirodirê vano, nî qazanmîş kerd. Kêneki xeberi dana î layikî. Vana bê mi biremni beri, pîyê mi vilê to dano piro. Îşte îca ra remneno beno, veyveyê xo howt daxulon o howt zurnan a keno. Îca di sonê resenê miradê xo qeda bîgî.

ÎLAWÉ-4

SÊRRÊ CÎNÎYA YARAMAZE¹⁴⁸

Cînîki zof çetin a, mêrdê ho rê zof çetini bîya. Hama namuslîye bîya. Roza Heqî şîyo tever bervo, vato “Ya Haq! Tu mi cînîya yaramazi ra bixelesnê, saxlemîs kerê”. Axa yeno tavî. “Tu camord a, namusiz-namusiz! Tu camord a. Senê cînîk a tu roza Heq vana ki Haqo mi bixelesni cînîka yaramaze ra, cînîka arsize ra?”

A cînîya ey heşîna pê. Vana “So, qatê kincû mi rê bizî bê ju cixara wa.” Qatê kincû ci rê ano, cêna pira. Cixara ho kî fina ra ci. Yena verê bîna pasay di yena nat sona dot, yena nat sona dot. Ê sarê ho pençere ra vezeno, vano “xanim bê îta”. Sona ve uza, vano “Tu mi di bena doste?” Vana “Ooo! Mordemê jê to, pasayê jê to. Ça to di dost nêbî?” Vana “Bon dosti, bon dosti.” Vano “Se bikerî, key bêrî?” Vana filan rozi, filan saati di bê. Yena çê, mêrdê ho ra vana ki ewro so çarşû. Vana filan saati di az uxwi non ser, ayni saati di ‘ta be. Ey rusnena çarşû, nû pasa sono. Na, nat-bot a xecelnena, qisey kena ki daqqayî tamam bê. Daqqayî tamam benê, na vana “Wuyî! Pasa, pasa! Axayê mi na wo ame, mêrdê mi na wo ame.” Vano “Se b’kerî, se b’kerî?” Verê coy nîya sandiqê dêrg bîy, kinc kerdêne ci. Vana bê, zerê na sandiqî kuye. Kena zerrê a sandiqî, ser o çêver qapan kena, kilit kena. Mêrdê aye ki yeno, vana kincûnê ho vezi eki virran bi. Kincû vezeno beno virran. Vana a na sandiqî ser o roysi. A sandiqî ser o nîseno ro, oxwi kena piro, sandiqî bena pirrê oxwi. Vana na sandiqî beri, çarşû di birrosi. Vano az nîşkûn na sandiqî, az çitur berî çarşû, na çondi çîqa kincî naye dê, na giran a, nîşkûn. Vana venynda hamayl di.

Veyndê ju mormêk di, bêro bero. Mormek êno keno phoşt, beno çarşû. Tenê no feqîr ci ra kuno dûyr, vano sandiqî alan, bu qadar, yanî vano na hondi perêy, di sey-hîrî sey kaxiti, kam ki na sandiqî cêno. Uwo zerê sandiqî mordemêk ra vano “Hamal, hamal! Az çik Pasa wo” vano, “Az Hemed Pasa wo. Lazê mi wesêni, perû bîyaro, mi bijêro.” Tavî wesêno laj, laj perû cêno yeno, sandiqî cêno. Keno ra, vano “Baba, çi îsê to, tu kota na sandiqî?” Vano “Vey meki! Cînîka yaramazi rast amê, az ginon duzax ro.” Cêno beno

¹⁴⁸ Qiseykerdoxe: Fatma Guler, 90 serrîye, Taxa Şixankî (dewlete name kerdo Atatürk Mahallesi) ya Mamekîye ra, eşîra kurêşan ra, nêwendîye, tirkî zana. Tarîx û cayê qeydkerdişî: 2017, Taxa Şixankî.

çê. Son di vana tu sandiqi rote, vano ya, mi rote. Perû dano ci vano na wo hondi perêy dê mi. Neyse rota, rota.

Roza bîni mormek onci sono depi. “Ya Haq” vano, “tu mi sirrê cînîya yaramazi ra saxlemîs kerê, na yaramazi ra mi biselesnê”. Mormeko ki sandiqi berda rota, mêrdê a cînîki tepîya vano. Sono verê bîna Pasay, vano “Ya Haq na cînîya yaramazi ra tu mi bixelesnê, az se b’kerî naye dest di?” Pasa vano “Amîn! Amîn! Amîn!” Pasa wo vano, çiki oyî k’ gino duzaxi ro ya. Vano “Reyna vazi, reyna vazi! Haq îsoyn serrê cînîya yaramaze ra bixelesno.” Hona kî gineno piro. Heyn îştî, cînîki namuslîye bîya ama çetini bîya.

ÎLAWE-5

DEMENIC Û PÎR¹⁴⁹

Juyodê demenic raye ra sono, sê keno ke pîrê xo doti ra yeno. Lengeno, pîr lengeno. Eke reseno pîrê xo, “Ero pîro!” vano “kamî na to ra?”

Pîr: “La-lawo” vano “talib! Qerqesune gina bi qorrê mi.”

Demenic vano “Nat ginê ci, dot perrê?”

Pîr vano “Ya!”

Demenic: “Hesenê lacê min o.”

“Duyê xo” vano “di lizgeyî vejîyêne?”

Pîr vano “Ya!”

Demenic: “Hesenê min o. Salwarê qijîkî bî, yanî salwarê saltaxî bî pira?”

Pîr vano “Ya!”

Demenic: “Hesenê min o.”

“Ma pîro” vano “tifangê xo, xo doşî ro bî yan xo dimi kas kerdêne?”

Pîr vano “Xo dimi kas kerdêne.”

Demenic: “Êêê!” vano “Cibê Kêjî yo milişa wo.”

¹⁴⁹ Qiseykerdox: Yusuf AKBAYIR, 85 serre, dewa Samoşî (dewlete name kerdî Boydaş) ya Xozatî ra, eşîra kurêşan ra, wende, tirkî zano. Tarîx û cayê qeydî: 01.12.2017, Xozat.